

**ORUÇ KEFARETİ, FİDYE VE FITİR
SADAKASINDAKİ FIKHÎ HÜKÜMLER**

Ali Ertan ULUKAN

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Davut YAYLALI
2020
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Ali Ertan ULUKAN

**ORUÇ KEFARETİ, FİDYE VE FITİR SADAKASINDAKİ FİKHÎ
HÜKÜMLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI**

ERZURUM – 2020

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

21/02/2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "*Oruç Kefareti, Fidyeye Ve Fıtır Sadakasındaki Fıkıhî Hükümler*" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

21/02/2020

Ali Erhan ULUKAN

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında, Ali Ertan ULUKAN tarafından hazırlanan bu çalışma 21/02/2020 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından İslam Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

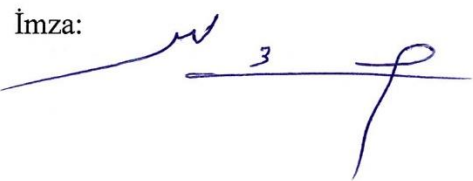
Başkan :Prof. Dr. Ali İhsan PALA

İmza:

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Bünyamin ÇALIK

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ	VII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	2
III. ARAŞTIRMANIN METODU	3

BİRİNCİ BÖLÜM**ORUÇ KEFARETİNİN FIKHÎ HÜKÜMLERİ**

1.1. ORUÇ	5
1.1.1. Orucun Tanımı.....	5
1.1.2. Orucun Meşruiyeti	6
1.1.3. Orucun Rükün ve Şartları	8
1.1.4. Orucun Vakti.....	11
1.1.5. Ramazan Hilâli	11
1.1.5.1. İhtilâf-ı Metâli'	14
1.1.5.2. Ramazan Hilâl'inin Tespiti	16
1.1.6. Oruç Çeşitleri.....	24
1.2. KEFARET	26
1.2.1. Kefaretin Tanımı.....	26
1.2.2. Kefaret Çeşitleri.....	28
1.2.2.1. Yemin Kefareti.....	28
1.2.2.2. Zihar Kefareti.....	30
1.2.2.3. Hata İle Adam Öldürme Kefareti	33
1.2.2.4. Hayızlı Kadına Yaklaşmanın Kefareti	38
1.2.3. Oruç Kefareti	42

1.2.3.1. Orucu Bozan, Kazayı Gerektiren Ancak Kefaret Gerektirmeyen Durumlar	43
1.2.3.2. Orucu Bozan ve Kefaret Gerektiren Durumlar	44
1.2.3.2.1. Oruç Kefaretinin Varlığını Kabul Etmeyenlerin Delilleri	45
1.2.3.2.2. Oruç Kefaretinin Varlığını Kabul Edenlerin Delilleri	51
1.2.3.2.2.1. Ebû Hureyre'den Rivayet Edilen Hadisler	52
1.2.3.2.2.2. Hz. Aişe'den Rivayet Edilen Hadisler	54
1.2.3.2.2.3. Oruç Kefareti ile İlgili Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisler	55
1.2.4. Oruç ve Zihar Kefareti ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi	58
1.2.4.1. Hadislerden Çıkarılan Hükümler	65
1.2.4.1.1. Kefaret Gerektiren Durumlar	65
1.2.4.1.2. Ödenecek Kefaret	68
1.2.4.1.3. Kefaret Sakıt Olur Mu?.....	70

İKİNCİ BÖLÜM

FİDYE VE FITIR SADAKASININ FIKHÎ HÜKÜMLERİ

2.1. FİDYE.....	72
2.1.1. Fidyenin Tanımı.....	72
2.1.2. Fidyeye Çeşitleri.....	73
2.1.2.1. Kurtuluş Fidyesi	73
2.1.2.2. İbadette Fidyeye.....	75
2.1.2.2.1. Oruçta Fidyeye	75
2.1.2.2.2. Hacda Fidyeye	81
2.1.2.2.3. Fidyenin Zamanı ve Yeri	86
2.1.2.2.4. Av Cezasının Hükümleri	87
2.2. FITIR SADAKASI.....	91
2.2.1. Fıtır Sadakasının Tanımı.....	91
2.2.2. Fıtır Sadakasının Meşruiyeti.....	94
2.2.3. Fıtır Sadakasının Hikmeti	96
2.2.4. Fıtır Sadakasını Kim, Kimler Adına Verebilir?	97
2.2.5. Fıtır Sadakasını Ödeme Zamanı	99
2.2.6. Fıtır Sadakası Verilecek Yerler.....	102

2.2.7. Fıtır Sadakasının Miktarı	104
2.2.8. Fıtır Sadakasının Güncel Miktarı.....	111
2.2.8.1. Fıtır Sadakası Herkesin Tükettiği Yiyecek Maddelerinden Verilmeli Görüşü	113
2.2.8.2. Fıtır Sadakası Her Ülkenin Tükettiği Yiyecek Maddesinden Verilmeli Görüşü	114
2.2.8.3. Görüşlerin Değerlendirilmesi.....	115
2.2.9. 'Maide 89.' Ayetinin Fıtır Sadakası Bağlamında Değerlendirilmesi	121
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA	130
ÖZGEÇMİŞ.....	143

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ORUÇ KEFARETİ, FİDYE VE FITIR SADAKASINDAKİ FIKHÎ HÜKÜMLER****Ali Ertan ULUKAN****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2020, 143 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Prof. Dr. Ali İhsan PALA****Doç. Dr. Bünyamin ÇALIK**

Bu çalışmanın amacı, Oruç kefareti, fidye ve fitir sadakası ile ilgili hususları, İslâm âlimlerinin görüş ve içtihatları doğrultusunda ele alıp incelemektir. Kefaretlerin varlığı Kur'an ayetlerine dayanır. Bu kefaretlere yönelik esaslarından bir kısmı sünnet tarafından belirlenmiştir. Ancak oruç kefareti diğer kefaretlere bir yönüyle ayrılmaktadır. Hükmü ve uygulama esasları sünnete dayanan oruç kefareti, birtakım tartışmaları beraberinde getirmiştir. Rivayetlerden yola çıkarak oruç kefaretinin dinen sabit olduğu, ancak usul farklılığından dolayı mezhepler arasında farklı uygulamaların ortaya çıktığı söylenebilir. Hüküm ve uygulamada yaşanan tartışmalar, ileri sürülen görüş ve deliller incelenerek ele alınmıştır.

Fıkıh literatüründe fidye ve fitir sadakasıyla ilgili teferruat sayılabilecek birçok ayrıntı mevcuttur. Bu iki konuda dikkat çeken ortak nokta, bir kimsenin günlük gıda ihtiyacını karşılayacak miktarın tespitidir. Çalışmamızda güncel fitre miktarı belirlemenin gerekliliğine ve burada takip edilecek metodun esaslarına işaret edilmiştir. Ulaşılan tüm sonuçlar klasik kaynak ve modern çalışmalara başvurularak elde edilmiştir. Tüm konu ve kavramlar dört mezhep esas alınarak incelenmeye gayret edilmiş, ayrıca gerekli görülen yerlerde diğer mezhep ve âlimlerin görüşlerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıhî Hüküm, Oruç Kefareti, Fidye, Fitir Sadakası

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
FASTING ATONEMENT, FIDYAH AND FITR IN CHARITY FIQH THE PROVISIONS

Ali Ertan ULUKAN

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2020, 143 pages

Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI
Prof. Dr. Ali İhsan PALA
Assoc. Prof. Dr. Bünyamin ÇALIK

The aim of this study is to examine the issues related to the penance of fasting, fidyah and charity in accordance with the views and jurisprudence of Islamic scholars. The existence of atonement is based on the verses of the Quran. Some of the principles of practice for atonement are determined by circumcision. However, fasting atonement differs from other atonement in one aspect. Fasting atonement, whose ruling and practice principles are based on circumcision, brought some discussions with it. Based on the narrations, it can be said that the atonement of fasting is religiously fixed, but different practices have emerged among the sects due to the procedural difference. Discussions, opinions and evidences in the terms and practice are discussed and examined.

In the fiqh literature, there are many details that can be considered as the details of ransom and alms. The common point in these two issues is the determination of the amount to be past the daily food needs of a person. In our study, the necessity of determining the current alms amount and the principles of the method to be followed here are pointed out. All results are obtained by reference to classical sources and modern studies. All subjects and concepts were tried to be examined on the basis of four sects, also opinions of other sects and scholars were included where.

Keywords: Fiqh Provision, Atonement of Fasting, Fidyah, Charity Alms

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Bin, ibni (ođlu)
b.y.y.	: Basım yeri yok
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
D.İ.Y.K.	: Diyanet İşleri Yüksek Kurulu
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
km.	: Kilometre
m.	: Metre
nşr.	: Neşir, Nâşir
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
tas.	: Tasarlayan
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları/Yayıncılık

ÖNSÖZ

Kefaret Allah tarafından insanoğluna bahşedilen affedilme vesilelerinden bir tanesidir. İnsan yaratılış gereği hata yapma ve günah işleme meyline sahiptir. İşlenen günahların affedilmesi için tövbe gerekli görülmüştür. Allah (c.c.) bazı günah ve hataların bağışlanmasının sadece tövbe-istiğfar ile yeterli olmayacağını, bunun yanında birtakım mâli ve bedeni yükümlülüklerin gerekli olduğunu belirtilmiştir. Bu yükümlülükler genel olarak köle azat etmek, oruç tutmak ve ihtiyaç sahibi kimseleri doyurmak veya giydirmek şeklinde vaz edilmiştir.

Kefaretler içerisinde oruç kefaretinin önemli bir yeri vardır. Bunun nedeni, varlığının delili Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadis(ler)ine dayanmış olmasıdır. Diğer kefaretlere önemli bir kısmı ayetlerle sabittir. Hadis ile hüküm konulması usul açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü Şâri', Resulüne hüküm koyma yetkisi vermiştir. Dolayısıyla oruç kefaretinin varlığı ve hükmü Peygamber (s.a.v.)'in sünneti ile sabit olabilir. Bu durum, Cumhur tarafından kabul edilen bir görüştür.

Oruç kefaretinin varlığının kabulüne dair geçmiş asırlarda kayda değer bir tartışma yoktur. Oruç kefaretinin varlığını, Tabiîn büyüklerinden bazı isimler ve günümüzde bazı ilim insanları kabul etmemişlerdir. Ramazan orucu da dâhil herhangi bir orucu kasten bozmanın kefaret gerektirmeyeceğini söyleyenler olduğu gibi oruç kefaretinin zihar kefareti olayıyla karıştırıldığını söyleyenler de olmuştur. Bu konuyla ilgili delillerini ortaya koyup görüşlerini beyan etmişlerdir. Ancak oruç kefaretinin varlığı, kahir ekseriyet ulema tarafından kabul edilmiştir. Konuyla ilgili delil teşkil eden hadis, Ebû Hureyre'den Nesâi hariç Kütüb-i Sitte eserlerinde rivayet edilmiş olup benzer varyantlarla başka tariklerle de nakledilmiştir.

Ramazan orucunun diğer ibadetlerde olmayan bir zorluk ve meşakkati vakidir. Fecir'den gurup vaktine kadar yeme-içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı emreden oruç, nefis terbiyesini sağlamaktadır. Bunun yanında geçerli bir mazerete binaen oruç tutamayan kimselerin varlığı göz ardı edilmemelidir. İslâm oruç tutamayan kimseyi ramazan ayının ikliminden tamamen mahrum bırakmamıştır. Onu, ihtiyaç sahibi kimselerin bir günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle tutamadığı oruçların bir karşılığı olarak bedel ödemesi gerektiğini vaz etmiştir. Bu bedelin miktarının tespit edilmesi önemini her zaman koruyan bir konudur. Hem fidyeyi veren kimsenin

bütçesini sarsmayacak hem de ihtiyaç sahibinin ihtiyacını karşılayacak miktarın tespiti bu ibadetten hâsıl olacak faydanın elde edilmesini sağlayacaktır.

Ramazan ayına mahsus ibadetlerden bir tanesi de fitır sadakasıdır. Türkçe’de daha çok fitre olarak anılan bu ibadet, kulun Allah’a bir minnettarlık göstergesi olarak verdiği bir bedeldir. Varlığı Hz. Peygamber (s.a.v.) uygulamalarına dayanan fitre, belirli gıda maddelerinden cüz’i miktarda verilmesi istenmiştir. Ancak günümüzde yeme-içme alışkanlıkları değiştiğinden hadislerde sayılan gıda maddelerini her bölge ve coğrafyada yaşayan Müslümanların elde edip vermesi zorlaşmıştır. Ayrıca rivayetlerde sa’ ölçü birimiyle ifade edilen miktarın bir kimsenin günlük yemek ihtiyacını karşılama konusunda ki yeterliliği tartışmaya açıktır. Bu ve benzer sebeplerden ötürü fitır sadakasının miktarı ve verilecek gıda maddelerinin tespiti konusu güncelliğini korumuştur.

Oruç kefareti, fidye ve fitır sadakasını işleyen diğer çalışmalarda dikkat çeken husus, bu üç konunun bağlantılı konulardan dolayı ele alınmış olmasıdır. Üç konunun birbiriyle doğrudan ilişkili olmasından ve fıkıh külliyatında kapladığı önemden dolayı müstakil bir eserde incelenmesinin uygun ve gerekli olacağını düşünüyoruz. Buradan yola çıkarak çalışmamızda oruç kefareti, fidye ve fitır sadakasıyla ilgili tartışmaları ele alıp elimizdeki klasik kaynaklardan ve güncel eserlerden yararlanarak bir kanaat elde etmeye çalışacağız.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bizlere görüş ve önerileriyle farklı bakış açıları kazandıran, tecrübe ve birikiminden istifade ettiğimiz Prof. Dr. Davut YAYLALI hocamıza teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca ilham kaynağım olan ve her zaman en büyük destekçim olan değerli eşim Sebehe Nurgül ULUKAN’a en kalbi duygularla teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Ramazan ayı içerisinde bir takım mâli ve bedeni yükümlülükler vardır. Bu yükümlülüklerin başında oruç gelmektedir. Bazı mükellefler orucu ifa ederken onun hürmetine yakışmayan birtakım ihlaller yapabilmektedir. Orucu kasten yeme içme ve cinsi münasebetle bozmak yükümlülük gerektiren ihlallerden sayılır. Yaratıcı ise bu ihlallerin affedilmesine imkân sağlayacak mâli ve bedeni yükümlülükler vaz etmiştir. Bu yükümlülükler “Kefaret” olarak adlandırılmaktadır. Varlığı Kur’an’a dayanan birçok kefarete vardır. Oruç kefareti ise diğer kefaretlere farklı bir özelliğe sahiptir. Bu özellik, kaynağını Hz. Peygamber’e dayanan rivayetlerden almış olmasıdır. Bu yönüyle oruç kefaretinin varlığı ve uygulamalar açısından fikhî müktesebatta ihtilaflar söz konusu meydana gelmiştir.

Çalışmamızda oruç ibadetiyle ilgili temel konular ele alındı. Özellikle günümüzde dünya Müslümanlarını ilgilendiren “Hilal” ve “İhtilâf-i Metâli” meselelerine ayrı bir önem verildi. Kefaretlere hakkında ön bilgi vermesi açısından diğer kefaretlere hakkında bilgi verildi. Ardından oruç kefaretinin kabul eden ve etmeyen tarafların delilleri sunulup bir neticeye varılmaya çalışıldı. Ayrıca oruç kefaretinin varlığını kabul eden Cumhur arasında meydana gelen uygulamaya yönelik farklı tutum ve görüşler ele alıp incelendi.

Oruçla birlikte birtakım ruhsatlar vaz edilmiştir. Bu ruhsatların başında hasta ve yolcu olan kimselerin istedikleri takdirde daha sonraki günlerde tutmak üzere oruçlarını erteleyebilmeleri gelir. Bazı mükellefler ise bir özre binaen oruç ibadetini yerine getirememektedirler. Bu mazeret Kur’an’da “güç yetmemesi” olarak dile getirilir. Geçerli mazeretlere binaen oruç tutmaya güç yetiremeyen kimseler için Kur’an-ı Kerim’de bir yoksulun doyumunu sağlayacak “Fidye” takdir edilmiştir.

Çalışmamızda fidye kavramı, oruç kefareti ve diğer kefaretlere bağlamında ele alınmaya çalışıldı. Fidye, muamelat ve ibadetlerde kullanılan farklı anlamlara sahiptir. Kefaretlere yerine getirilmesi gereken yükümlülükler arasında sayılan yoksulları doyurma seçeneği de fidye olarak zikredilir. Çalışmamızın odak noktasını bir kimsenin

günlük doyum miktarını belirlemek ve aynı ölçü ve miktara sahip fitır sadakasını doğru tespit etmek oluşturmaktadır.

Allah-u Teâlâ'nın vermiş olduğu cana ve hayata bir şükran ifadesi olarak verilen fitır sadakası, ramazan ayına mahsus bir diğer ibadettir. Kişi hem kendisi için hem de bakmakla yükümlü olduğu kimseler adına, bir yoksulun günlük yemek ihtiyacını karşılayacak miktarı tasaddukta bulunmalıdır.

Ramazan ayına mahsus olan bu üç konu birbiriyle yakından ilişkilidir. Bundan dolayı çalışmamızda bu üç konu bir başlık altında toplandı. Kefaretler, fidyeye ve fitır sadakasının ifasında bir yoksulun günlük doyum ihtiyacını karşılayacak miktarın tespit edilmesine önem verildi. Bunun tespitine yönelik ileri sürülen yöntem ve usuller değerlendirilip bir sonuca varılmaya çalışıldı.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnananlar için ramazan ayı diğer aylardan çok daha fazla ehemmiyet arz eden bir aydır. Bunun başlıca nedeni Kur'an-ı Kerim'in bu ayda inmeye başlamasıdır. Diğer nedenlerden biri ise İslâm'ın beş temel ibadetinden biri olan "Oruç" farızasının yerine getirildiği ay olmasıdır.

Oruç, fecir ile gurup arasında yeme içme ve cinsi münasebetten uzak durmaktan ibarettir. Mükellefler gereken hassasiyeti göstermedikleri takdirde oruçlarını kasten bozabilmektedirler. İslâm dini orucu bozmaya sebep olacak filleri unutarak yapan kimseden sorumluluğu kaldırmıştır. Ancak kasten oruç bozan kimseler için yaptıkları bu ihlali telafi edebilecekleri birtakım mâli ve yükümlülükler getirmiştir. Bu yükümlülükleri yerine getirmek tek başına yeterli görülmeyip bunların yanında yapılan davranıştan pişman olmak ve tövbe etmek te gerekli görülmüştür.

İnsanın yaratılıştan getirdiği özellikleri göz önünde bulundurulduğunda onun hata yapma, unutma, isyan etme gibi vasıflarla haiz olduğu görülür. Bundan dolayı Yaratıcı mümin kullarına yaptıkları hataları dünyadayken telafi etme imkânı vermiştir. Bu imkânın en güzel örneklerinden bir tanesi kefarettir.

Oruç tutmaya güç yetiremeyen kimseler için bir yoksulun doyum miktarı fidyeye verilmesi emredilmiştir. Kimlerin bu kapsama dâhil olduğu, verilecek fidyenin miktarı ne kadar olacağı hususları bu konuda belirlenmesi gereken temel hususlardır. İslâm'ın

ilk vaz döneminden itibaren, bir diğer ifadeyle Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanından itibaren ilgili konular açıklanmıştır. Ancak günümüzde çalışma imkânlarının değişmesine bağlı olarak ağır ve yorucu işlerde çalışan kimselerin de “oruca güç yetiremeyen” kimseler kapsamında olup olmadığı gündeme gelmiştir. Verilecek fidye miktarının tespiti ise daha çok önem arz etmektedir. Uygulamaya yönelik hususlarda bu konuda da diğer konularda olduğu gibi farklı yaklaşım ve tutumlar mevcuttur.

Yeme içme alışkanlıklarının geçmişe göre neredeyse tamamen değiştiği günümüzde rivayetlerde sayılan gıda maddelerinden cüz’i miktarda vermek, yoksul bir kimsenin günlük yiyecek ihtiyacını karşılamaktan uzak durmaktadır. Bunun için son dönem İslâm bilginleri günümüze hitap eden bir yöntemle fitre miktarını belirlemenin gerekliliğini dile getirerek bu konuda çalışmalar yapmıştır. Çalışmamızda bu değerlendirmelere yer verilerek fitrenin yeni yöntemlerle güncel miktarı belirlemenin imkân ve sınırları ele alınacaktır. Ayrıca fitreyle ilgili diğer fikhî hükümler, başta dört mezhep olmak üzere ve yeri geldikçe diğer İslâm bilginlerinin görüşleri verilmek suretiyle incelenecektir.

Ramazan ayı ile bağlantılı olan bu üç meselenin birbirlerine etkilerini, günümüzde yeniden ele alınması gereken soru ve sorunlarını klasik kaynak ve modern çalışmalara başvurarak izah etmeye ve çözüm önerileri sunmaya çalışacağız. Çalışmamızı diğer benzer çalışmalardan ayıran en temel özellik ramazan ayıyla ilgili bu üç temel konunun bir başlık altında toplanmasıdır.

III. ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışmada oruç kefareti, fidye ve fitir sadakasının dini hükümleri tespit yöntemiyle incelenmeye çalışıldı. Her üç konu mezhepler ışığında ele alınarak tanımlara, kavramlara ve doğrudan ilgisi bulunan hususlara değinilmesi tespit yönteminin kullanmasını gerekli kıldı. Konuyla ilgili fikhî müktesebatta yer alan tüm konulara genişçe yer vermek, çalışmanın imkân ve sınırlarını zorlamak olacağından konumuzla doğrudan ilgili meseleler ele alınmaya özen gösterildi. Çalışmanın belli yerlerinde tespitin yanında tahlil ve analiz yöntemleri kullanılarak konu hakkındaki görüşlerimiz beyan edildi.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi ve metodu başlıkları altında bu konuyu niçin seçtiğimiz, amacımızın ne olduğu, literatür açısından önemi ve metodu gibi hususlar açıklandı. Birinci bölümde oruçla ilgili fikhî hükümlere değinildi. Daha sonra asıl konumuz olan oruç kefaretiyle ilgili tartışmalar ele alındı. İkinci bölümde ise fidye ve fitır sadakası bir başlık altında toplandı. Sırasıyla iki konu hakkında fikhî bilgiler verildikten sonra bir kimsenin günlük doyum miktarı tespit edilmeye çalışıldı. Konularla alakalı farklı görüşler ve deliller sunularak ele alındı. Dolayısıyla çalışmamızda karşılaştırma yöntemine sık sık başvuruldu.

Fidye, kaynağı itibariyle Kur'an temelli bir konu olduğundan fikhî kitaplarının yanı sıra tefsir kaynaklarına da başvuruldu. Oruç kefareti ve fitır sadakasının varlığı Sünnete dayandığından hadis külliyatı temel başvuru kaynaklarımızdan biri oldu. Ayrıca oruç kefareti kabul etmeyen görüşün savunucusu olarak Musa Carullah'ın *Uzun Günlerde Oruç* eseri kabul edildi. Carullah'ın görüşlerini değerlendirmeye tabi tutarak kaleme alınan Abdullah Çolak'ın *Oruç Kefâretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili* adlı çalışma da anılması gereken bir diğer eserdir.

Sonuç bölümünde ise oruç kefareti kabul etmeyen Carullah'ın temel argümanı ve yapılan araştırmalar sonucunda ulaştığımız yorum ve deliller ile kanaatimiz dile getirildi. Bir kimsenin günlük yemek ihtiyacını karşılayacak miktarın gerekliliğine dikkat çekilerek bu miktarın tespitinde takip edilmesi temel kriter ele alınarak ulaştığımız sonuçlar zikredildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORUÇ KEFARETİNİN FIKHÎ HÜKÜMLERİ

1.1. ORUÇ

Oruç, İslam'ın temel ibadetlerinden biridir. Birçok fikhî konuyu içinde barındıran oruç, fikhî kaynaklarda geniş bir şekilde incelenmiştir. Oruç kefaretiyle ilgili fikhî hükümlere geçilmeden önce bu kavramı oluşturan oruç ve kefaret ile ilgili hususlara değinilecektir.

1.1.1. Orucun Tanımı

Oruç kelimesinin aslı, Farsça “*rûze*” kelimesidir. Arapçası “*savm*” veya “*siyam*”dır. Savm kelimesi sözlük anlamı olarak “*bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek*”¹ anlamında kullanılır. “*بِنِ نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا*” “*Ben Rahmân için (susma) orucu adadım*”² ayetindeki savm kelimesi sözlük anlamında kullanılmıştır.

Fıkıh terimi olarak ise oruç, aynı manayı ifade etmekle birlikte farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bir tanesinde oruç, “*İmsak vaktinden iftar vaktine kadar, bir amaç uğruna ve bilinçli olarak, yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak*”³ şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımın şerhi “*ikinci fecrin yani fecr-i sadığın doğuşundan güneş batana kadar, akıl baliğ olan, hayız hali veya nifas olmayan Müslümanların, niyet ile yemek, içmek ve cimadan uzak durmak*”⁴, şeklinde yapılmıştır. Bir diğer tanımda ise oruç, “*vakt-i mahsusada (fecd-i sadık), kendine mahsus şeylerden (yemek, içmek ve cima) uzaklaşmak*”⁵ olarak ifade edilmiştir. Bu tanımlarda ortak olan hususlar arasında orucun belli bir vakit aralığında tutulması, bu müddet içerisinde birtakım fiillerden uzak durulması, oruç tutacak kimsenin mükellef olması ve ibadet edilmesine

¹ Rağib el-İsfehânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1991, 500; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaleddin b. Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut 1993, XII, 350.

² Meryem: 19/26.

³ Şirbînî, Şemseddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l Muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, II, 140.

⁴ Vehbe Zühayli, *el-Fıkhu'l- İslâmi ve Edilletuhu*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1985, III, 1616.

⁵ İbn Kudame el-Makdisî, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kâhira, Kahire 1968, III, 104.

mani bir halin bulunmaması sayılabilir. Oruç ibadetinin tüm unsurlarıyla anlaşılması için tanımlarda geçen ifadeler ilerleyen bölümlerde açıklanacaktır.

Oruçlu kimsenin oruç süresi içinde kendini oruç yasaklarına karşı tutmasına, aynı zamanda oruca başlama ve orucun başlangıç anına “*imsak*” denir. Güneş batınca usulüne uygun oruç açma veya orucu sonlandırma da “*iftar*” kelimesiyle ifade edilir.⁶

1.1.2. Orucun Meşruyeti

Oruç, hicretin ikinci yılı (624) Şaban ayında farz kılınmıştır. Orucun farz oluşu Kur’an, Sünnet ve İcma ile sabittir. Oruç, İslâm’ın temel ibadetlerinden bir tanesi olup Kur’an’ı Kerim’deki delili şu ayetlerdir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (183) أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مَّسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ (184) شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (185)

“*Ey İman Edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız –bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır. O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’an’ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kimde hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşı Allah’ın ululuğunu dile getirmeniz ve umulur ki şükredesiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).”⁷*

⁶ Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXXIII, 414.

⁷ Bakara: 2/183-185. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrıçı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2014. Çalışmamızdaki ayetlerin meallerinde bu eserden faydalanılmıştır.

Ramazan orucu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in imanın ve İslâm'ın temellerini açıkladığı hadislerde, İslâm'ın beş temel şartından biri sayılmıştır.⁸ Orucun farziyetine dair hadislerden bir tanesinde İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Allah Resulü (s.a.v.) “İslâm beş esas üzerine kurulmuştur; Allah'tan başka İlah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehadet etmen, namaz kılman, zekât vermen, hacca gitmen ve ramazan orucunu tutmandır.”⁹ buyurmuştur. Kur'an'da ve Sünnette yer alan tüm bu güçlü delillerden dolayı İslâm âlimleri arasında orucun farz olduğuna dair icmâ oluşmuştur. Orucun farz olduğunu inkâr eden kimse kâfir olur.¹⁰ Çünkü oruç, “Zarûrât-ı Diniyye”den¹¹ bir esas olarak kabul edilir.

Vaktinde eda ya da sonradan kaza etmek suretiyle ramazan orucu, akıl-baliğ her Müslümana farzdır.¹² Bakara suresi 183. ayeti eda yoluyla farz olduğunu belirtirken, kaza yoluyla farz olduğunun delili ise Bakara suresi 184. ayetindeki وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ “Kimde hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar...” pasajıdır. Kadınlar hayız¹³ veya nifas¹⁴ dönemlerinde, orucu gününde tutmazlar, daha sonraki günlerde tutamadıkları gün sayısınca kaza ederler. Hayızlı ve loğusa kadınların tutamadıkları oruçları daha sonra kaza etmeleri gerektiği hususunda âlimler arasında ittifak olup bu görüşe, Hz. Peygamber'in konuyla ilgili onayladığı uygulamalar esas alınarak ulaşılmıştır.¹⁵

⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, (1. Baskı), Dâru'n-Necat, b.y.y. 2001, İman: 1, 34, 40; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ts., Sünnet: 16.

⁹ Buhârî, İman:1; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dâru İhyau'l-Türasi'l-Arabî, Beyrut ts., İman: 8; Tirmizî, Ebû İsa Muhamed b. İsa, Şirketü'l-Mektebe, *Sünen-i Tirmizî*, Mısır 1975, İman: 3.

¹⁰ Kâsânî, Alaaddin Ebû Bekir b. Mesud, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi'l-Şerâi'*, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 75.

¹¹ Zarûrât-ı Diniyye; “Dinden oldukları sübut ve delâlet açısından kesin bir delille belirlenmiş hususlar.” Bkz. Mahmut Çınar, “Zarûrât-ı Diniyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, XXXIV, 138.

¹² Sâğircî, Esad Muhammed Sâid, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, (ter. Feyzullah Birışık), Karınca-Polen Yay., İstanbul 2010, 351.

¹³ Kendine ait özelliklere sahip (ayın) belirli günlerinde rahimden gelen kan. İsfehânî, *Müfredât*, 265. Detaylı bilgi için bkz. Yunus Vehbi Yavuz, “Hayız”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 51-53.

¹⁴ Doğum yapan kadının hali. İsfehânî, *Müfredât*, 818. Detaylı bilgi için bkz. Hacı Mehmet Günay, “Nifas”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXXIII, 79-81.

¹⁵ Buhârî, Hayız: 20; Müslim, Hayız: 69; Ebû Dâvud, Tâhâret: 105.

Çocuklar ve akıl hastaları ile ibadet etmeye ehil olmayan gayr-i müslimler oruç emrinin muhatabı değildirler.¹⁶ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Şu üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar aklını yitirmiş mecnun kişiden, uyuyana kadar uyuyandan ve buluş çağına erinceye kadar çocuktan.*”¹⁷

1.1.3. Orucun Rükün ve Şartları

Ramazan orucunun rükünü üçtür. Bunlardan ikisi hakkında ittifak varken biri hakkında farklı görüşler mevcuttur. İttifak edilen iki rükün *İmsak* ve *Vakit*'tir. İhtilaf edilen rükün ise *Niyet*'tir.¹⁸ Vakit kavramı ileride müstakil bir başlık altında incelenecektir.

Hanefiler, klasik literatürde oruç bahsini vücut şartları, edasının vücut şartları ve sıhhat şartları şeklinde bir ayırım yaparak incelemişlerdir.¹⁹ Diğer mezhepler ise bu konuları farklı açılardan taksime tabi tutarak değerlendirmişlerdir.

Malikilere göre orucun şartları farz olmasının şartları, sıhhatinin şartları ve hem farz olmasının hem de sıhhatinin şartları olmak üzere üç çeşit olup yedi tanedir. Farz olmasının şartları ergenlik çağında olmak, sıhhatli olmak, mukim olmak üzere üçtür. Sıhhatinin şartları Müslüman olmak ve oruç tutmanın caiz olduğu zamanlarda oruç tutmak şeklinde ifade edilir. Nitekim bayram günlerinde tutulan oruç haram olduğu için sahih değildir. Hem farz olmasının hem de sahih olmasının şartları akıllı olmak, hayız ve nifas hallerinden temizlenmiş olmak ve niyet etmektir. Şafiler farz olmasının şartları ve sahih olmasının şartları şeklinde ikili bir ayırım yapmıştır. Farz olmasının şartları Müslüman olmak, ergenlik çağına ulaşmak, akıllı olmak ve oruç tutmaya güç yetmek şeklinde dört tanedir. Oruçluyken Müslüman olmak, gündüz boyunca akıllı yahut temyiz çağında bulunmak, gündüz boyunca hayız ve nifas durumlarından temizlenmiş olmak ve vaktin oruç tutmaya elverişli olması şeklinde sıhhat şartları da dört tanedir.

¹⁶ Sâğircî, 351.

¹⁷ Beyhâki, Ebû Bekir, *Sünenü'l-Kübra*, (3. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut-Lübnan 2003, IV, 533; Ebû Dâvud, *Hudud:16*; İbni Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Zeyd, *Sünenü İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuat Abdülbaki, Dâru İhyau'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut ts., Talak: 15; Tirmizî, *Hudud: 15*.

¹⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 24.

¹⁹ Şürünbülâli, Hasen b. Ammâr b. Ali el-Mısrî, *Nürü'l-İzah ve Necatü'l-Ervah fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, (nşr. Muhammed Enis Mihrat), el-Mektebetü'l-Asrî, Beyrut 2005, 125.

Hanbeliler de Şafilere benzer bir taksim yapmışlardır. Ancak Hanbeliler Şafilere farklı olarak sıhhat şartları arasında niyeti saymışlardır.²⁰

Hanefilere göre orucun vücut şartları ile kastedilen, bir kimsenin oruç ibadetiyle sorumlu olmasının şartlarıdır. Bunlar üç tane olup birincisi Müslüman olmak, yani İslâm'ı kabul etmeyen birinin dinin fer'i hükümleriyle mükellef olmamasıdır. İkincisi, mükellef olmak için buluş çağına ermek gerekir. Ergenlik çağına ulaşmayan kimse dinin yükümlülüklerinden sorumlu olmayacağı için oruçla da sorumlu değildir. Ancak ibadete alışması için temyiz yaşından itibaren yavaş yavaş alıştırmaya başlanmalıdır. Üçüncüsü akıl, orucun farz olması için ferdin temyiz gücüne sahip olması gerekir. Ayrıca şuur sahibi olmak ta Hanefilere göre vücut şartları arasında sayılmıştır. Orucun edasının vücut şartlarından birisi sağlıklı olmaktır. Hasta bir kimse oruç tutarsa bu orucun geçerliliğini etkilemez. Hastalık sadece oruç tutmayı farz olmaktan çıkartır. Kişi oruç tutup tutmamak arasında serbesttir. Hayız veya nifas halinde bulunma eza ve cefa hali olduğu için sağlık kapsamında değerlendirilmektedir. Bundan dolayı hayız ve nifas hem edasının vücut şartını hem de sıhhat şartını engellemektedir. Bir diğer şart, mukim olmaktır. Yolcu dilerse farz orucu daha sonra kaza etmek kaydıyla tutmayabilir, bu konuda muhayyerdir. Sıhhat şartları arasında ise niyet etmek, hayız ve nifas halinde bulunmamak sayılır. Hayız ve nifas halinde bulunan kimse içinde bulunduğu durumda orucunu ifa edemez. Bu halleri son bulunduğu zaman tut(a)madığı gün sayısı kadar orucunu daha sonra tutar.²¹

Orucun rükün ve şartları hususunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunan meselelerden bir tanesi de niyet konusudur. Niyet sözlükte “*kastetmek ve karar vermek*” manalarına gelir.²² Terim manası ise “...*kalbin bir şeye azmetmesi, yönelmesi. Yapılan bir vazife ile Allah Teâlâ'ya taatte bulunmayı ve ona manen yaklaşmayı kastetmektir.*”²³ Ramazan orucuna niyet etmek dört mezhebe göre gerekli

²⁰ Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 1679-1684.

²¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 90-94.

²² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 347.

²³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Yay. İstanbul 2015, 458.

görülmüştür.²⁴ Hanefi imamlarından Züfer'e göre ise niyet edilmeden tutulan oruçlar sahihtir.²⁵

Malikiler dışındaki üç mezhebe göre ramazan orucu için her gün ayrı ayrı niyet etmek gerekir.²⁶ Malikilere göre ramazan orucunda ve peş peşe tutulan oruçların hepsinde başta yapılacak bir niyet yeterlidir. Diğer mezheplere göre ise her gün için ayrı niyet edilmeli ve gün batımından itibaren ertesi gün tutulacak oruç için niyet edilebilir.²⁷ Genel kural olarak niyet, imsak vaktinden önce yapılmalıdır. Bu konuda ki rivayet “*Fecir doğmadan önce niyet etmeyen orucu yoktur.*”²⁸ şeklindedir. Ancak mezhepler bu hadisin farz ve vacip oruçlar hakkında olduğunu düşünüp diğer mevcut rivayetlerden dolayı nafil oruçları bu hadis kapsamına almamışlardır. Farz ve vacip oruçlarda fecir doğmadan niyet etmek gerekir. Bunun delili şu hadistir, “*Geceden niyet etmeyen kimsenin orucu yoktur.*”²⁹ Şafilere göre nafil oruç için gün ortasına kadar,³⁰ Hanbelilere göre ise zevalden sonra da niyet edilebilir.³¹ Hanefilere göre tüm oruçlarda asıl olan imsak vaktinden önce niyet etmektir. Ancak nafil bir oruç için gün ortasına kadar niyet edilebilirken, ramazan orucunun edası ve muayyen vacip oruçlarda ise imsak vaktinden önce niyet edilmesi şarttır.³²

Hanefi, Maliki ve Hanbelilere göre oruç tutma niyeti bulunmaksızın kalkılan sahur niyet yerine geçer. Şafilere göre ise niyet yerine geçmez. Dört mezhebe göre mukim ve sağlıklı bir kimsenin ramazan ayı içerisinde tutacağı oruç, niyeti her ne

²⁴ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 109; Şafi, *el-Ümm*, II, 104; Sâğircî, 359.

²⁵ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Muhtasar İhtilafü'l-Ulemâ*, (2. Baskı), (thk. Abdullah Nezir Ahmed), Dâru'l-Beşairi'l-İslâmî, Beyrut 1997, II, 10.

²⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç-İslâm'da Oruç”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXXIII, 419.

²⁷ Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, I, 136.

²⁸ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah Abdurrahman, *Sünenü Dârimî*, (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Darânî), Dâru'l-Muğni, Suudi Arabistan 2000, Savm: 10; Tirmizî, Savm: 33; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, (thk. Abdülfettah Ebû'l-Gudde), Mektebetü'l-Matbuâtü'l-İslâmiyye, Halep 1986, Siyâm: 68.

²⁹ İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak, *Sahih-i İbn Huzeyme*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zami), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, ts, III, 213.

³⁰ Şafi, *el-Ümm*, II, 104.

³¹ İbn Kudame el-Makdisî, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah, *el-Kâfi fi Fıkhü'l-İmam-ı Ahmed*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I, 440.

³² Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî, *el-İnâye Şerhu'l-Hidaye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts., II, 34.

olursa olsun ramazan orucu sayılır. Ayrıca Hanefilere göre ramazan ayı içerisinde yolcu ve hasta olan kimse, farz oruç dışında vacip bir oruca niyet ederse niyet ettiği orucu tutmuş sayılır.³³

1.1.4. Orucun Vakti

Oruç, günün belirli zaman diliminde yapılan bir ibadettir. Bu zaman dilimi fecr-i sadık denilen ikinci fecrin doğmasıyla başlar, güneşin batışına kadar devam eder. Konu ile alakalı Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur;

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

“...Fecirden siyah ip beyaz ipten sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin ve için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın...”³⁴ ayette mecazi ifade kullanılarak siyah ve beyaz iplik metaforuyla şafak vaktine dikkat çekilmiştir. Adıyy b. Hatim Peygamber (s.a.v)’e “Ey Allah'ın Elçisi! Ben yastığımın altına iki ip koyuyorum, bunlardan biri siyah, diğeri beyaz. Böylece geceyi gündüzden ayırt ediyorum.” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “Senin yastığın bayağı kalınmış! Bu ayette kastedilenler gecenin karanlığı ile gündüzün beyazlığı.” buyurmuştur.³⁵

Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “İki fecir vardır. Birinci fecir sahurda bir şey yemeyi haram kılmaz, sabah namazının vaktinin girdiğini göstermez; ikinci fecir ise sahurda bir şey yemeyi haram kılar, sabah namazının kılınabileceğini gösterir.”³⁶

1.1.5. Ramazan Hilâli

“Hell” kökünden türeyen hilâl kelimesi, ayın kavuşum öncesi ve sonrasında yeryüzünden uçları sivri ince bir yay gibi görünen şeklin adıdır. Her kamerî ayın başında kavuşum durumunun ardından incecik bir kavis şeklinde ilk defa görülen yeni aya ve her ayın sonunda kavuşum durumuna gelmeden önceki son gecelerdeki aya da hilâl denir. Ay dünya çevresindeki dönüşünü 29 gün 12 saat 44 dakika 2,8 saniyede

³³ Dönmez, “Oruç-İslâm’da Oruç”, XXXIII, 419.

³⁴ Bakara: 2/187.

³⁵ Müslim, Sıyâm: 1090.

³⁶ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü Dârekutnî*, Müessesü’r-Risale, Beyrut-Lübnan 2004, I, 505.

tamamlar. Buna göre bir kamerî yıl 354,367068 gündür. Günler kesirli gösterilemeyeceği için kamerî takvimde aylar bazen yirmi dokuz, bazen otuz gündür. Kur'an'ın doğrudan ve dolaylı ifadelerinde, hadislerde ve buna bağlı olarak İslâm geleneğinde namaz vakitleri, oruca başlama ve iftar vakti gibi, yıl içinde belli vakitlerde yapılan ramazan orucu, hac, zekât, fitır sadakası, kurban ve bayram namazları, yemin, ilâ, iddet gibi muamelelerde kamerî ayların esas alındığı görülür. İbadet veya muamelelerin zaman veya sürelerinin doğru olarak belirlenmesi için kamerî ayların başlangıç ve sonları hilâlin görülmesine bağlı olduğundan bu konu önemini her zaman korumuştur. Güneş ufkun üstüneyken kuvvetli ışınlar hilâlin gündüz görülmesini engeller. Güneş bulut arakasında olup ayın önü açık olsa bile hilâlin gündüz görülmesi çok zor ihtimaldir. Ancak fıkıh literatüründe bu ihtimal göz önünde bulundurularak ortaya çıkabilecek problemlere çözüm önerisi ortaya konmuştur.³⁷

Ulema, 'yevm-i şek' denilen, önceki ayın son günü -otuzuncu günü- veya gelen ayın ilk günü olması muhtemel günde gündüz görülen hilâlin önceki aya mı yoksa gelen aya mı ait olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ayrıca bu günde havanın kapalı olmasından dolayı hilâlin gözükmediği güne de yevm-i şek denir. Dört mezhep imamı, İmam Muhammed, Hz. Ömer, Hz. Osman, Enes b. Malik, Abdullah b. Ömer, İbn Mesud, Said b. Müseyyeb, Câbir b. Zeyd gibi müçtehit âlimler öğleden önce veya sonra görülen hilâlin, güneş batımından sonra görülen hilâl gibi ertesi güne ait sayılacağına müttefiktirler. İmam Ebû Hanife'nin tâbilerinden İmam Ebû Yûsuf, Süfyan Sevrî ve İmam Mâlik'in tâbilerinden İbn Habîb ile İbn Vehb, "Eğer hilâl, öğleden önce görülürse geçen geceye, öğleden sonra görülürse gelecek geceye aittir." demişlerdir."³⁸

Âlimler arasındaki bu ihtilaf, ayın yirmi dokuzuncu akşamı hilâlin görülmemesi halindedir. Şayet hilâl bir gece öncesinde görülmüşse gündüz görülen hilâlin önceki veya sonraki geceye ait oluşunun bir önemi yoktur. Çünkü gün batımından sonra hilâl görünmüşse önceki ay çıkmış, yeni ay girmiştir. Kamerî aylar yirmi dokuz günden az olamayacağından ve gündüz zevalden sonra görülen hilâl ertesi güne ait olacağından,

³⁷ İrfan Yücel, "Hilâl", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVIII, 1-2.

³⁸ İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehit ve Nihayetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Hadis, Kahire ts., II, 47; Yücel, "Hilâl", XVIII, 2.

yirmi dokuzuncu günü öğleden önce veya sonra görülen hilâlin gelecek aya ait sayılacağı konusunda ittifak vardır.³⁹

Şaban ayının yirmi dokuzuncu gecesinde, güneş battıktan sonra hilâlin ortaya çıkıp çıkmadığına bakılır. Eğer ki hilâl görülürse oruç tutulur, şayet hilali o gün görmelerine engel olacak şekilde hava kapalı olursa Şaban ayını otuza tamamlanır.⁴⁰ Ebû Hûreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber “*Ramazan orucunu, hilâli gördüğünüzde tutun. Hilâli gördüğünüzde açın. Şayet hava kapalı olursa (ayın tespitine mani olursa) Şaban ayını otuza sayın.*”⁴¹ buyurmuştur. Hilâlin tespitinin gözlemlerle yapıldığı dönemlerde Hz. Peygamber her bir Müslümanın kullanabileceği bir yöntem öğretmiştir. Buna göre hilâlin tespiti için gerekli olan gözlem, tecrübe ve hava şartlarının uygun olmasıdır.

Şek günü Şaban ayının otuzuncu günüdür. Hilâlin doğuşunun değişik yerlerde olabileceğine itibar etmeyenlere göre hilâlin görülmemesi havanın kapalı olması sebebiyle olabileceği gibi başka bir yerde hilâlin görülmesiyle de olabilir. Her iki durumda da Şaban ayının otuzu yevm-i şek olarak adlandırılır. Hilâlin doğuşunun değişik yerlerde olabileceğini kabul edenlere göre hava bulutlu olmalı ya da otuzuncu gece olduğuna dair bir delil bulunmamalıdır. Şek günü ramazan ayına veya başka bir vacip oruca niyet edilerek oruç tutulması mekruhtur. Eğer ramazan olduğu anlaşılırsa, ramazan orucundan sayılır. Şayet ramazan olmadığı anlaşılırsa nafil oruç hükmünde olur. Vacip oruca niyet edilmiş ise tutulan oruç kerahetle birlikte caizdir. Şek gününün Şaban ayından mı, ramazan ayından mı olduğu anlaşılabilirse, ramazan orucu olma ihtimalinden dolayı vacip oruca edilen niyet o vacip için sahih olmaz. Nafil oruca niyet edildiğinde ramazan ise ramazan orucunun yerine geçer, değilse nafil oruç hükmünde kalır. Kesin bir sonuca ulaşamadığı takdirde şek gününde tutulacak oruç, tatavvu oruç kapsamında değerlendirilir.⁴²

³⁹ Yücel, “Hilâl”, XVIII, 2.

⁴⁰ Mâvsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Matbuâtü'l-Halebî, Kahire 1937, I, 128.

⁴¹ Buhârî, Savm: 5, 11; Müslim, Savm: 4, 7, 8, 17-20; Ebû Dâvud, Sıyâm: 7; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Zeyd, *Sünenü İbni Mâce*, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dâru İhyau'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut ts., Sıyâm: 7; Dârimî, Savm: 2; Nesâî, Sıyâm: 9,12; Dârekutnî, *Sünen*, III, 104, no: 2160.

⁴² Merginâni, Burhanüddin Ebî'l-Hasan Ali b. Ebî Bekir b. Abdilcelil, *el-Hidaye fi Şerhi Bidayeti'l-Mübtedi*, (thk. Talal Yusuf), Dâru İhyau'l-Arabî, Beyrut-Lübnan ts., I, 117.

1.1.5.1. İhtilâf-ı Metâli'

Hilâlin dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda görülmesine ihtilâf-ı metâli' denir. Dünyanın şeklinden dolayı gece ve gündüz süreleri dünyanın her yerinde aynı zamanda başlamadığı gibi hilâlde dünyanın her yerinde aynı anda doğmaz. Güneşin batışıyla hilâl batı ufkunda görülür. Güneş her yerde aynı saatte batmadığı için batıya doğru ilerlemek suretiyle hilâl farklı saatlerde gözükmemektedir.⁴³

Ebû Hanife, İbn Hanbel ve İmam Malik'in önde gelen tâbilerinden Leys b. Sa'd başta olmak üzere, Hanefi, Maliki ve Hanbeli fakihlerinin çoğunluğu ile Ebû Tayyib et-Taberî gibi bazı Şafi âlimlerin içinde bulunduğu Cumhur'a göre ihtilâf-ı metâli'ye itibar edilmez. Buna göre herhangi bir yerde usulüne uygun olarak hilâlin tespit edilmesi durumunda bütün Müslümanlar ister yakın, ister uzak olsun oruca başlaması veya bayram yapması gerekir. İbn Abbas, İkrime, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Kasım b. Muhammed b. Muhammed b. Ebû Bekir, İshak b. Râhûye gibi bazı sahabe ve tabiîn âlimleri ile Şafilere çoğunluğu, bazı Hanefi ve Maliki'lere göre herhangi bir yerdeki ru'yet bu bölgeye yakın olan yerlerde itibar edilmesi gerekir.⁴⁴

Görüldüğü gibi âlimler arasında bu konuda ittifak yoktur. Buna göre İbn Rüşd⁴⁵ ve İbn Cüzey⁴⁶ gibi âlimlerin Endülüs, Hicaz, Endonezya gibi birbirine uzak ülkelerde her beldenin kendi ru'yetinin geçerli olduğu konusunda icmâ olduğuna dair sözleri isabetli gözükmemektedir.

Ayın doğuş yerlerine itibar etmeyen Cumhur'a göre, hilâl bir yerde görüldüğü zaman tüm Müslümanlar için bağlayıcı olacağından, bu durumda diğer beldelerdeki Müslümanlar da oruç tutmalıdır. Ancak hilâl görülen beldede bu şahitliğin hâkim kararına bağlanması gerekmektedir. Ayrıca bu görüşü benimseyenlere göre hesap ve astronomi uzmanlarının önceden verdiği haberlere itibar edilmez. Çünkü Allah Resulü (s.a.v.) "*Ramazana orucunu, hilâli gördüğünüzde tutun. Hilâli gördüğünüzde açın. Şayet*

⁴³ Yücel, "Hilâl", XVIII, 3.

⁴⁴ Yücel, "Hilâl", XVIII, 3.

⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 50;

⁴⁶ İbn Cüzey, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Kelbî, *el-Kavaninü'l-Fikhiyye*, basım evi yok, b.y.y. ts., 79.

*hava kapalı olursa (ayın tespitine mani olursa) Şaban ayını otuza sayın.*⁴⁷ buyurmuştur. Bu hadis bütün Müslümanlara orucun farz olmasını hilâli görme şartına bağlamıştır. Bundan dolayı bir topluluğun ya da tanıklığı kabul edilen bir kimsenin hilâli görmesi yeterli olur demişlerdir. Hanefiler, Hanbeliler ve Malikiler bu görüşte olup hilâlin görülmesinin ancak adaletli iki kişi tarafından ya da büyük bir topluluk tarafından sabit olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Şafilere göre bir yerde hilâl görülünce bu yalnızca bu yere yakın olan yerleri bağlar. Yakınlık mesafesinin yirmi dört fersah⁴⁸ daha yakın bir mesafede gerçekleşmeyeceğini söylemişlerdir.⁴⁹ Nitekim Hz. Peygamber, Medine'nin dışından gelen iki bedevinin dün gece hilâli gördüklerini söylemeleri üzerine, henüz Medine'de hilâl görülmemesine rağmen bayram yapılmasını emretmiştir.⁵⁰ Bu bedeviler çok uzak mesafeden gelebileceklerinden görülen hilâl yakın bölgeler için bağlayıcı olmaktadır.

Başta Şafilere olmak üzere ayın doğuş yerlerinin değişik olmasına itibar edenler, bu konuda sünnet, kıyas ve aklî delillerle görüşlerini desteklemişlerdir.

Küreyb İbn Ebî'nin Müslim'den nakledilen bir rivayetinde, kendisinin Şam'a gittiği zaman cuma gecesi hilâli görerek ramazan orucuna başladığı ve Muâviye'nin de o gün oruç tuttuğu nakledilir. Küreyb ay sonu Medine'ye döndüğünde Abdullah b. Abbas kendilerinin cumartesi günü hilâli gördüğünü, ramazanı otuza tamamlayıncaya veya hilâli görünceye kadar oruç tutacaklarını söylemiştir. Küreyb, Muâviye'nin hilâli gördüğü için oruç tuttuğu bilgisiyle ikna olmadın mı? Diye sorduğunda İbn Abbas, Hayır, Resulullah bize böyle öğretti demiştir.⁵¹ Buradan anlaşılan İbn Abbas'ın, Şam halkının hilâli görmesiyle yetinmediğine, bir beldede görülen hilâlin diğer beldeler için bağlayıcı olmadığı kanaatini taşıdığıdır.

İhtilâf-ı metâli''ye itibar edilmesi gerektiğini söyleyenler ayı güneşe kıyas ederek imsak, iftar ve namaz vakitlerinin tespitinde her yerin kendi fecir, şafak, zeval, tulû' ve

⁴⁷ Buhârî, Savm: 5, 11; Müslim, Savm: 4, 7, 8, 17-20; Ebû Dâvud, Sıyâm: 7; İbn Mâce, Sıyâm: 7; Dârimî, Savm: 2; Nesâi, Sıyâm: 9,12; Dârekutnî, *Sünen*, III, 104, no:2160.

⁴⁸ Bir fersah 5544 m. olup 5544 m.×24= 134 km. olur.

⁴⁹ Zühayli, *el-Fıkhu'l- İslâmi*, III, 1658-1659.

⁵⁰ Ebû Dâvud, Savm: 13.

⁵¹ Müslim, Sıyâm: 28; Ebû Dâvud, Savm: 9; Tirmizî, Savm: 9 Nesâi, Sıyâm: 7.

gurup vakitleri ölçü alındığı gibi, kamerî ayların başlangıcı olan hilâlin tespitinde de her bölgenin kendi ru'yeti esas alınmalıdır, demişlerdir.⁵²

İhtilâf-ı metâli''ye itibar edenler ve etmeyenler İbn Ömer'den gelen “*Ramazân orucunu, hilâli gördüğünüzde tutun. Hilâli gördüğünüzde açın. Şayet hava kapalı olursa (ayın tespitine mani olursa) Şaban ayını otuza sayın.*”⁵³ rivayetiyle orucun mutlaka hilâli görmeye bağlanmış olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak ihtilâf-ı metâli''ye itibar edenler bu hadisten kastedilenin bütün toplum fertlerinin görmesinin değil, bir bölümünün görmesinin yeterli olacağını da söylemişlerdir.

İhtilâf-ı metâli''ye itibar etmeyenler hilâlin ru'yeti her beldede ayrı ayrı şart kılınmadığından bir yerde görülen hilâl tüm Müslümanlar için bağlayıcı olur demişlerdir. Ayrıca Küreyb'ten rivayet edilen delile cevap olarak, İbn Abbas'ın Resulüllah bize böyle emretti sözü bu konuda açık olmayıp, İbn Abbas'ın kendi içtihadı olabileceği gibi, İbn Küreyb'ten haber-i vahid olarak geldiğinden bağlayıcı olmayacağını zikretmişlerdir.⁵⁴

Yukarıda ifade edilen iki görüşten biri olan ayın doğuş yerlerine itibar etmeyen Cumhur'un görüşü, Müslümanları birleştirmesi, ayrılıkları kaldırması bakımından tercih edilmeye daha layıktır. Nitekim bilimsel araştırmalar ayın ilk doğduğu İslâm ülkesi ile son doğan ülke arasında dokuz saatlik bir zaman diliminin olduğunu söylemektedir. Bu yüzden bütün İslâm ülkeleri ayın doğduğu gecenin bir bölümünde ortakdır. Oruç ibadetinin ve bayram sevincinin tüm İslâm coğrafyasında birlikte kutlanmasıyla birlik ve beraberliğimizin pekişeceğinde şüphe yoktur.

1.1.5.2. Ramazan Hilâl'inin Tespiti

Kamerî takvime göre ramazan ayı, farz olan orucun vaktidir. Bundan dolayı ramazan ayının başlangıcı ve bitişi doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Kamerî takvim, ay hareketlerinin esasına dayandığı için ayların başlangıçları ve bitişleri ayın ufuk düzlemindeki çeşitli şekilleriyle anlaşılmaktadır. Ay'ın kavuşum

⁵² Yücel, “Hilâl”, XVIII, 3.

⁵³ Buhârî, Savm: 5, 11; Müslim, Savm: 4, 7, 8, 17-20; Ebû Dâvud, Sıyâm: 7; İbn Mâce, Sıyâm: 7; Dârimî, Savm: 2; Nesâî, Sıyâm: 9,12; Dârekutnî, *Sünen*, III, 104, no: 2160.

⁵⁴ Yücel, “Hilâl”, XVIII, 3.

öncesi ince bir kavis şeklinde görülmesine hilâl denir. Hilâl'in tespit edilmesiyle yeni ayın başladığı anlaşılır.

Ramazan hilâli, oruç ibadetinin yapılması gereken zamanı gösterdiği gibi, şevval hilâli de bayram gününün geldiğini göstermektedir. Bu iki hilâlin tespiti, Müslümanlar için önem arz etmekle beraber, hilâlin nasıl tespit edilmesi gerektiği konusu da tartışmaya açıktır. Hilâli tespit konusunda iki yöntem vardır. Bunlar; hilâli gözleyerek (ru'yet) tespit etmeyi esas alan görüş ve hilâli ru'yet yanında astronomi ilminden yararlanarak tespit etmeyi esas alan görüş. Şimdi bu iki yöntem hakkındaki değerlendirmeler ele alınacaktır.

a) Hilâli Gözleyerek (Ru'yet) Tespit Etmeyi Esas Alan Görüş

Klasik fıkıh literatüründe başta dört mezhep imamı ve tabileri olmak üzere İslâm fakih ve müçtehitlerin çoğunluğu, hilâlin tespitinin ancak ru'yet ile olacağını söylemişlerdir. Bu konudaki istidlallerden birisi “*Ramazan orucunu, hilâli gördüğünüzde tutun. Hilâli gördüğünüzde açın. Şayet hava kapalı olursa (ayın tespitine mani olursa) Şaban ayını otuza sayın.*”⁵⁵ hadisidir. Buna göre fakihler, Kamerî aybaşlarının tespitinin, hilâli görmek ile olacağını, şayet hilâl görülmezse ayı otuza tamamlamak suretiyle oruca başlanacağını ya da bayram yapılacağını, bu konuda hesap ve müneccimlerin sözleriyle amel edilmeyeceğini söylemişlerdir. Söz konusu fakihler mezkûr hadisi farklı açılardan yorumlamışlardır. Buna göre Hz. Peygamber hilâl görülmediği zaman ayı otuza tamamlamayı emretmiştir. Hesapla amel edilmesi caiz olsaydı ayı otuza tamamlayın demek yerine hesap bilenlere başvurun buyururdu. Bundan dolayı hilâlin tespitinde hesap yapılmamalıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'den müneccimlere inanmayı ve ilm-i nücum ile meşgul olmayı yasaklayan hadisi delil göstermişlerdir.⁵⁶ İlm-i nücumun hayal ve tahminden ibaret olduğunu, bu ilmin ne kesin bilgi ne de zann-ı galip ifade etmeyeceğini, bu sebeple hesaba itimat edilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Hesap ile ru'yetin tayini emredilmiş olsa bu ilmi bilenlerin azlığı nedeniyle dini vazifelerin zamanını tespit konusunda ümmete zorluk olacaktır.

⁵⁵ Buhârî, Savm: 5, 11; Müslim, Savm: 4, 7, 8, 17-20; Ebû Dâvud, Sıyâm: 7; İbn Mâce, Sıyâm: 7; Dârimî, Savm: 2; Nesâî, Sıyâm: 9, 12; Dârekutnî, *Sünen*, III, 104, no: 2160.

⁵⁶ Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhalik b. Ubeydullah, *Sünenü'l-Bezzâr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hüküm, Medine 2009, XVI, 294, no: 9502.

Oysaki İslâm kolaylıklar dinidir. Hesap ve astronominin verdiği bilgiler doğru olsa dahi bu yöntem, Hz. Muhammed'in şeriatine aykırı bir davranış olacaktır. Bundan dolayı hilâl ru'yet ile tespit edilmelidir.⁵⁷

Hilâlin ru'yet ile tespit edilmesi gerektiğini savunan mezhepler bu konuda nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini ve hilâli gördüğünü iddia eden kimsenin ya da kimselerin şahitlikleri kabul edilebilmesi için ne gibi şartlarının bulunması gerektiğini ayrıntılı bir şekilde ele almışlardır.

Hanefilere göre ramazan ya da bayram için hilâl tespit edileceği zaman gökyüzünde sis, bulut, toz gibi bir mani yoksa şer'an ilim başka bir ifadeyle zann-ı galip (kuvvetli kanaat) hâsıl olacak şekilde kalabalık bir cemaatin şahitliği kabul edilir. Bu kalabalığın sayısı bölgenin hâkimine bırakılır. Böyle zamanlarda bir kişinin şahitliği kabul edilmez. Çünkü kalabalık bir grup hilâli görmek için çabalarken aralarından sadece birinin görmüş olması, kabul edilecek bir şahitlik sayılmaz.⁵⁸ Şayet hilâlin görülmesine mani olacak şekilde havanın kapalı olması durumunda, adil bir kişinin (haber-i vahid) hilâli gördüğüne dair şahadeti kabul edilir.⁵⁹ Şahidin kadın veya erkek, hür ya da köle olması önemli değildir.

Hilâlin tespiti doğurduğu sonuçlar münasebetiyle dini konulardan olduğu için tek kişinin şahit olduğu durumlarda adalet şartı aranır. Burada adalet büyük günah işlemek küçük günahlarda ısrar etmemek manasındadır. Bu vasıflara sahip kimseye adaletli kişi denir.⁶⁰ Hanefilere göre hilâlin tespitinde tek şahidin (haber-i vahidin) şahitliğinin kabul edileceğine dair delil, İbn Abbas'tan rivayet edilen şu hadistir: *"Nebi'nin yanına bir Arap (bedevi) geldi ben hilâli gördüm dedi, (hadisi rivayet eden ravilerden) Hasan b. Ali dedi ki yani ramazan hilâlini, Nebi şöyle dedi: 'Sen Allaktan başka ilah olmadığına şahitlik eder misin?' Adam evet dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle buyurdu: Ey Bilal! İnsanlara haber ver yarın oruç tutsunlar."*⁶¹

⁵⁷ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 1652-1654; Havva, Said, *el-Esas fi's-Sünne*, Dâru's-Selâm, b.y.y. 1994, VI, 2549; Lütfi Şentürk-Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, (26. Baskı), D.İ.B. Yay., Ankara 2016, 264.

⁵⁸ İbni Âbidîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Zeyd, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr*, (ter. Ahmed Davutoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1983, IV, 264-265.

⁵⁹ Kudûri, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer b. Hamedân Ebû'l-Hüseyn, *et-Tecrîd li'l-Kudûri*, (thk. Muhammed Ahmed Sıraç-Ali Cuma Muhammed), Dâru's-Selâm, Kahire 2006, III, 1463.

⁶⁰ Sâğircî, 363.

⁶¹ Ebû Dâvud, Savm: 9; Nesâî, Sıyâm: 6.

Şafilere göre gökyüzünde bulut bulunsun ya da bulunmasın ya da şahitlik yapan kimse bu durumun farkında olsun ya da olmasın şahitliği kabul edilir. Ancak bu kimsenin adalet sahibi, akıllı, Müslüman, hür ve erkek olması gerekir.⁶² Fâsığın, delinin, çocuğun, kadının ve gayr-i müslimin şahitlikleri tek başına kabul edilmez.⁶³ Şafinin kadim görüşüne göre ise adaletli iki kişi ya da daha fazla kişinin ramazan hilâlini görmesi ve şahitlikte bulunması gerekir.⁶⁴ Zerkeşî'den rivayet edildiğine göre Şafi mezhebinde genel kanaat adaletli bir kişinin şahitliğinin geçerli olacağı yönündedir.⁶⁵ Şafilere tek kişinin şahitliğinin kabul edildiğine dair deliller, İbn Abbas'tan rivayet edilen bir bedevinin hilâli gördüğünü söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in oruç tutulmasını emrettiği hadis ile İbn Ömer'in hilâli gördüğünü Resulullah'a haber vermesi üzerine hem Allah Resul'ünün oruç tuttuğu hem de insanlara oruç tutulmasını emrettiği rivayetlerdir.⁶⁶

Malikilere göre kalabalık bir topluluk hilâli gördükleri zaman yalan üzerine birleşmeleri mümkün olamayacağından bu topluluğun tamamı adalet sahibi, erkek ve hür olmasa da şahitlikleri kabul edilir. Adalet sahibi yani erkek, hür, buluğa ermiş, akıllı, büyük günah işlememiş, küçük günahlarda ısrar etmeyen, mürüvvete engel olacak işler yapmayan iki ve daha fazla kimselerin şahitlikleri ile ramazan orucu veya bayram sabit olur. Ayrıca Malikiler, adaletli bir kimsenin yaptığı şahitlikte, hilâlin görünmesine önem vermeyen başkaları hakkında sabit olacağını, hilâli görmeye önem verenler için yeterli olmayacağı şeklinde bir ayrıma gitmişlerdir.⁶⁷ Özetle hilâlin tespiti için ya kalabalık bir topluluk ya da en az iki adaletli kimse olması gerekir. Kadınların ve kölelerin bu konudaki şahitlikleri kabul edilmez.⁶⁸

Hanbelilere göre ise ramazan hilâlini gören adalet sahibi bir kişiye şahitliği kabul edilir ve diğer insanlar oruç tutmaya başlar. Ancak ramazan ayının çıktığına dair

⁶² Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, II, 143.

⁶³ Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 1653.

⁶⁴ Şafi, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1990, II, 103.

⁶⁵ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, II, 142.

⁶⁶ Ebû Dâvud, *Savm*: 14.

⁶⁷ İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-Fıkhıyye*, 79; Sâvî, Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Şerhi's-Sağir*, Dâru'l-Mârife, Beyrut ts., 683-684.

⁶⁸ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-Kâfî fi Fıkh-ı Ehl'i-l Medine*, Mektebetü'l-Riyadi'l-Hadis, Riyad 1980, I, 334.

hilâli gördüğünü söyleyen bir kişiye itibar edilmez. Burada en az iki adil kimse olması gerekmektedir.⁶⁹ Ramazan hilâli için şahitlik eden adaletli kimsenin, adaletinin gizli ya da açık, erkek ya da kadın, köle ya da hür olması fark etmez. Şevval gibi diğer ayların tespitinde ise en az iki erkek olması gerekmektedir.⁷⁰ Hilâlin tespitinde mümeyyiz çocuğun ve hakkında bilgi sahibi olunmayan kimselerin şahitlikleri ise kabul edilmez.⁷¹

Bu konuda çok fazla detay olmakla beraber özetle mezheplerin görüşleri şu şekildedir: Hanefiler ramazan ve şevval hilâlinin tespitinde havanın açık olduğu zamanlarda büyük bir topluluğun hilâli görmesi gerektiğini şart koşarken hilâlin görülmesine mani bir durum olduğunda ise adaletli bir kimsenin şahitliğini geçerli saymışlardır. Malikilere göre adaletli iki kişi veya daha kalabalık bir grup tarafından hilâl sabit olurken bir kişinin şahitliği ancak hilâli görmeyi tespit etme çabası olmayanlar için geçerlidir. Şafilere ve Hanbelilere göre adil bir kişinin hilâli görmesi yeterlidir. Şafilere de bu kimsenin durumu bilinmese de şahitliği kabul edilirken Hanbelilere göre durumu bilinmediği takdirde tek başına şahitliği yeterli olmayacaktır. Hanefilere ve Hanbelilere göre kadının şahitliği kabul edilirken Şafilere ve Malikilere göre kabul edilmez.⁷²

b) Hilâl'i Gözlemle (Ru'yet) Beraber Astronomik Hesaplar İle Belirlenebileceğini Esas Alan Görüş

Hilâl'in Ru'yet yanında astronomik hesaplarla da tayin edilebileceğini söyleyen âlimler arasında, başta tabiîn büyüklerinden Mutarrif b. Abdullah, İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin öğrencilerinden Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, İbn Kuteybe, Ebû'l-Abbas İbn Süreyc, Kaffâl, Kâdı Abdülcebâr, İbn Dakîkulî'd, Takıyyüddin es-Subkî, Kâdı Ebû Tayyib et-Taberî gibi klasik dönem ulema vardır. Çağdaş dönemde ise Muhammed Tâhir İbn Âşûr, Cemâlleddin el-Kâsımî, Muhammed Bahît, M. Reşit Rıza,

⁶⁹ İbn Kudame el-Makdisî, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah, *Umdetü'l-Fıkh*, (thk. Ahmed Muhammed Aziz), Mektebetü'l-Asrî, Beyrut 2004, 41.

⁷⁰ Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 1654.

⁷¹ Buhûtî, Mansur b. Yûnus b. Salâhaddîn, *Keşşafü'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., II, 304.

⁷² Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 1656.

Tantâvî Cevherî, Mustafa el-Merâgî, Muhammed Ali es-Sâyis, Ahmed Muhammed Şâkir, Kâmil Miras ve Mustafa Ahmed ez-Zerkâ gibi âlimler sayılabilir.⁷³

Kamerî aybaşlarının ru'yetten başka astronomik hesaplarla yapılabileceğini kabul eden âlimler, hesabı kabul etmeyenlerin delillerine şu şekilde itiraz etmektedirler:

Ramazân hilâlini görünce oruca başlayın, şevval hilâlini görünce bayram edin. Hava kapalı olursa ayı otuza tamamlayın varyantlarındaki rivayetler ayların başını ve sonunu tayin etmede hesabı yasaklamamakta, ibadetleri ifa için gerekli olan zamanın tayini konusunda bir yöntem göstermektedir. Bu, Hz. Peygamber döneminde herkesin gözlem yoluyla tespit yapabileceğini, özel bir hesaplama yöntemi öğrenmek zorunda olmadıklarını göstermektedir. Hadiste yasaklanan ilm-i nücum günümüzün müsbet ve modern astronomi ilmi değildir. Hadiste dile getirilen, yıldızların hareketlerinden yola çıkarak geleceğe ait haber ve hüküm çıkarmaya ve bir takım hurafe bilgiler elde etmeye çalışılmasıdır. Müttekaddim fakihlerin hesap ve astronominin zan ve tahminden ibaret olduğunu ve zann-ı galip bile ifade etmeyeceğini söylemeleri de kendi dönemlerinde bulunan kısıtlı bilgidir. Günümüzde astronominin elde ettiği sonuçlar ve hesaplar kesindir. Astronomi ile elde edilen bilgiler sayesinde hilâlin tespiti daha kolay hale gelmiştir. Bu şekilde tespit yöntemi Müslümanlara meşakkat değil, bilakis kolaylık getirmiştir.⁷⁴

Yakın dönemde ve günümüzde yaşayan birçok âlim astronominin faydalarını bizzat müşahede ettiklerinden dolayı hilâlin hesap ve astronomiyle yapılabileceğini söylemiştir. Genel olarak klasik dönem fakihlerinin hemen hemen hepsi hesapla hilâl tayin etmeye karşı çıkmıştır. Ancak ilk dönem Şafi müçtehitlerinden İmam Takıyüddin Subkî bu konuda farklı bir izah getirerek hilâlin gözle görülmesinin imkânsız olduğu durumlarda hâkimin şahitlerin şahitliklerini reddetmesi gerektiğini zikretmiş ve şöyle demiştir: “Çünkü hesap kesindir, şahitlik ve haber ise zannîdir. Zannî bir delilin, kesin olan bir delilden daha muteber olması şöyle dursun, onunla çelişkili olduğu bile söylenemez.”⁷⁵ Anlaşıyor ki Subkî'ye göre hilâlin tespit edilmesine mani bir durum varsa hesap yöntemiyle elde edilen bilgiler şahitlikle edilen bilgidir daha muteberdir.

⁷³ Yücel, “Hilâl”, XVIII, 5.

⁷⁴ Şentürk-Yazıcı, 264-265.

⁷⁵ Subkî, Ebû'l-Hasan Takıyüddin Ali b. Abdü'l-Kâfi, *Fetâvâ*, Dâru'l-Mârifet, Beyrut ts., I, 209.

Kendi zamanında hesap yöntemlerine dayanarak böyle bir karar veren Subkî'nin şayet günümüzdeki modern teknik ve yöntemleri görseydi sadece hilâlin tespit edilmesi imkânsız olan durumlarda değil, her durum ve şartta hesap ve astronomiye başvurulması gerektiği kanaatinde olabileceğini söyleyebiliriz.

Günümüz İslâm âlimlerinden Yusuf Karadâvî ise, kamerî ayların giriş ve çıkışını tespit etmek için kesin hesabı esas almak, 'kıyas-ı evlâ' kabilinden, öncelikle kabul edilmesi gereken bir araçtır, Sünnet ru'yet gibi şüphe ve olasılık bulunan en basit bir vasıtayı meşru kılarken, 'kesin hesap' gibi, daha mükemmel ve daha uygun bir aracı reddetmez ve hesap, kastedileni gerçekleştirmekle beraber orucun başlangıcı ve bitişini, hac ve kurban gibi dini sembol ve ibadetlerin ifasında ümmetin birliğini ve beraberliğini sağlayacak bir vasıta, demiştir.⁷⁶ Yine Karadâvî eserinde yakın dönem hadis âlimlerinden Ahmed Şakir'in *Evâilu 'ş-Şuhuri'l-Arabiyye* eserinden ilgili bölümü vererek kendi görüşüyle bazı farklılıklar olsa dahi aynı kanaatte olduklarını dile getirmektedir.⁷⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından on dokuz ülke, üç temsil edilen kuruluş ile toplamda kırk delegenin katıldığı, 27-30 Kasım 1978'de düzenlenen "*Kamerî Aybaşlarının Tespit (Ru'yet-i Hilâl) Konferansı*"nda sundukları tebliğlerde Müslümanların ramazan başları ve sonları ile dini günlerde ve bayramlarda birbirinden farklı görünümlere sahip olmalarının ortaya çıkardığı üzücü durumu ele almışlardır. Dinin kabul etmeyeceği bu durumun çözüme kavuşturulması gerektiği dile getirilip, إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً "Bu sizin ümmetiniz, tek bir ümmettir."⁷⁸ ayetinde belirtilen yek vücut, bir ümmet olma özelliğini koruma ve dini konularda ihtilafa düşmenin caiz olmadığı, ayrıca وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا "Allah'ın dinine topluca sarılınız, ayrılığa düşmeyiniz."⁷⁹ ayetiyle de birlik ve beraberlik vurgusu yapılmıştır. Konferansa katılan ilim insanları arasında "Din Komisyonu" ve "Astronomi Komisyonu" olarak iki komisyon oluşturulmuştur. Konu enine boyuna tartışılarak ele alınmıştır. Sonuç bildirgesinde alınan kararlardan bazıları şu şekildedir:

⁷⁶ Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (çev. Bünyamin Erul), Nida Yayıncılık, İstanbul 2015, 261.

⁷⁷ Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 263-269.

⁷⁸ Enbiya: 21/92.

⁷⁹ Âl-i İmrân: 3/103.

“- İster çıplak gözle, ister modern ilmin rasat metotlarıyla olsun, asıl olan Hilâl'in Ru'yeti'dir.

- Astronomların hesapla tespit ettikleri Kamerî Aybaşlarının dinen itibar edilmesi için, onların bu tespitlerini Hilâl'in güneş battıktan sonra ve görüşe mani engellerin bulunmaması halinde gözle görülebilecek şekilde, ufukta fiilen mevcut olması esasına dayandırmaları gerekir ki, bu Ru'yete “Hükmî Ru'yet” denir.

- Hilâl'in gerçekleşmesi için iki temel şartın gerçekleşmesi zorunludur:

a) İçtima (kavuşum)'dan sonra Ay ile Güneş'in açısal uzaklığı 8 dereceden az olmamalıdır. Bilindiği üzere Ru'yet, 7 ile 8 dereceler arasında başlamaktadır. 8 derecenin esas alınmasında, ihtiyat bakımından görüş birliğine varılmıştır.

b) Güneş'in batışı anında Ay'ın ufuktan yüksekliğinin açısal değeri, 5 dereceden az olmamalıdır. Sadece bu esasa göre normal durumlarda Hilâl'in çıplak gözle görülebilmesi mümkündür.

- Hilâl'in Ru'yet edilebilmesi için belli bir yer şart değildir. Yeryüzünün her hangi bir bölgesinde Hilâl'in Ru'yet'i mümkün olursa, buna istinaden ayın başladığına hükmetmek doğru olur. İslâm dünyasının birlik ve beraberliğini sağlamak için Ru'yet'in ilanı, müteakip maddede işaret edilen Müşterek Hicri Takvimi'n tespitleri uyarınca Mekke-i Mükerrreme'de tesis edilecek olan rasathane tarafından yapılmalıdır.

- Anılan komisyon, yukarıda açıklanan kriterlere göre Ramazan, Şevval ve Zilhicce ayları için Hilâl'in görülebileceği bölgeleri gösteren haritalar hazırlayacaktır. Böylece durum müsaitse, bizzat Hilâl'i gözleyerek Ru'yet'i gerçekleştirmek ve hesabın doğruluğu konusunda ikna olmak isteyen herkese kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca bu haritalar, isteyen her devletin yetkili kılacağı uzman ve güvenilir bir heyete rasat yaptırmasına yardımcı olacaktır.”⁸⁰

Tüm bu görüş ve değerlendirmeler sonucunda ortaya çıkan ve katıldığımız görüşe göre hilâlin tespiti ru'yet yanında astronomik hesaplarla yapılabilir. Dini vecibeler ve bayram günleri gibi İslâm âleminin birlik ve beraberliğinin pekişmesi adına bu tür

⁸⁰ <https://www2.diyabet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/1978-RuyetiHilalToplantı>.

vesilelerin birlikte idrak edilmesinin ümmet bilincinin kazanılmasında önemli bir rolü vardır. Bu yöntemin kullanılmasının yukarıda izah edilen delillerden yola çıkarak fikhî açıdan herhangi bir sakıncasının olmadığını, hatta günümüzde kullanılmasının gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.6. Oruç Çeşitleri

İslâm dininin beş temel rûknünden biri olan farz orucun yanında emredilen ve tavsiye edilen başka oruçlar da vardır. Emredilen ve tavsiye edilen oruçlar dışında bir kısım oruçlar da vardır ki bunların belirli vakitlerde tutulması men edilmiş ve hoş görülmemiştir. Mezhepler arasındaki usul farklılığından dolayı oruç çeşitleri hakkında farklı isimlendirmeler kullanılmıştır.

Emredilen ve dinen tavsiye edilen oruçlar zamanının belirli ve peş peşe olmasına göre ikili bir taksime tabi tutulmuştur. Tüm mezheplere göre ramazan orucu edaen ve kazaen farz oruç kapsamına girer. Bu kapsamda değerlendirilen diğer oruçlar ise yanlışlıkla veya kaza ile adam öldürme,⁸¹ kasten edilen bir yemini bozma,⁸² Hac'da ihramlıyken avlanma⁸³ veya zamanından önce tıraş olma,⁸⁴ erkeğin zihar yaptıktan sonra pişmanlık duyarak kefaret için tutması gereken oruç⁸⁵ ve belirli şartlarda oruç bozan kimselerin tutacakları oruçlardır. Ramazan orucunun edası belirli günlerde olduğu için “*muayyen farz*”, diğer oruçlar ise istenilen mübah günlerde tutulabileceği için “*gayr-i muayyen farz*” olarak adlandırılır.⁸⁶

Kişinin dini bakımdan sorumlu olmadığı halde tutmayı adadığı nezir orucu, Hanefi metodolojisine göre vacip olarak isimlendirilir. Diğer mezheplerde farz-vacip ayrımı olmadığı için genellikle eş anlamlı kullanılmıştır. Nezir orucu belirli vakitlerde tutulmaya adanmışsa “*muayyen vacip*”, zamanı belirlenmemiş ise “*gayr-i muayyen vacip*” adını alır. Hanefilere göre, başlanmış nafile orucun bozulması durumunda kaza

⁸¹ Nisa: 4/92.

⁸² Maide: 5/89.

⁸³ Maide: 5/95.

⁸⁴ Bakara: 2/196.

⁸⁵ Mücadele: 58/4.

⁸⁶ Kâsâni, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 76; Mâvsilî, *el-İhtiyâr*, I, 126.

edilmesi de vaciptir.⁸⁷ Malikilere göre ise bir özre binaen bozulmadıysa kaza edilmesi gerektiği yönünde hüküm verilir.⁸⁸

Farz ve vacip oruçlar dışında tutulan oruçlar “*mendup*” kavramıyla ifade edilir. Mezhepler arasındaki metodolojisi farklılığından dolayı mendup kavramı yerine sünnet, müstehap, mesnûn, tatavvu, nefl ve nafile kavramları kullandığı vakidir. Mendup oruçlar, hakkında sevap ve mükâfat müjdelenmesine göre ya da bir mükâfat belirtilmemesine göre ikiye ayırırlar. Hakkında sevap ve mükâfat müjdelenen mendup oruçlar arasında aşure orucu,⁸⁹ her ayın on üçü, on dördü ve on beşinde tutulan oruçlar,⁹⁰ bir gün tutulup bir gün tutulmayan oruçlar,⁹¹ Pazartesi ve Perşembe orucu,⁹² şaban ayının on beşinci gecesi tutulan oruç,⁹³ muharrem orucu,⁹⁴ şevval ayından altı gün,⁹⁵ zilhicce ayının ilk on gününde,⁹⁶ recep ve şaban aylarında tutulan oruçlar sayılabilir. Bu oruçlar dışında hakkında mükâfat belirtilmeyen ve mübah olan günlerde tutulması serbest olan oruçlara da nafile oruç denir.⁹⁷

Müslümanlar bazı günlerde oruç tutmaktan men edilmiştir. Bazı günlerde oruç tutmak yasaklanmış, bazı günlerde oruç tutmak hoş görülmemiştir. Cumhur, genel olarak yasaklanmış oruç hükmünü haram kavramıyla ifade etmiştir. Hanefiler ise tahrimen mekruh terimini kullanmıştır. Ayrıca Cumhur, dinen hoş karşılanmayan oruçlar için mekruh, Hanefiler ise tenzihen mekruh kavramını kullanmıştır. Bazı Malikiler de tahrimen ve tenzihen mekruh ayrımı yapmıştır. Ramazan Bayramının ilk günüyle Kurban Bayramının dört günü,⁹⁸ hayız ve nifas halinde tutulan oruç,⁹⁹ ayrıca

⁸⁷ Mâvsilî, *el-İhtiyâr*, I, 125-127.

⁸⁸ Enes b. Malik, *el-Müdevvene*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I, 274.

⁸⁹ Müslim, Savm: 133, 134.

⁹⁰ Ebû Dâvud, Savm: 65.

⁹¹ Müslim, Savm: 181.

⁹² Ebû Dâvud, Savm: 55.

⁹³ Müslim, Savm: 199.

⁹⁴ Müslim, Savm: 202.

⁹⁵ Müslim, Savm: 204.

⁹⁶ Ebû Dâvud, Savm: 61.

⁹⁷ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 70-71.

⁹⁸ Buhârî, Savm: 67; Müslim, Savm: 142; Ebû Dâvud, Savm: 50.

⁹⁹ Buhârî, Savm: 40.

oruç tuttuğu zaman hayatını tehlikeye atan kimselerin tuttıkları oruçlar Cumhur'a göre haram, Hanefilere göre tahrimen mekruhtur. Yevm-i şek günü farz veya vacip bir oruca niyet ederek oruç tutmak Hanefilere göre tahrimen mekruh hükmünü alır. Bu günde nafile oruç tutmayı Hanefiler caiz görürken, Maliki ve Hanbelilere göre mekruh, Şafilere göre haramdır. İki veya daha fazla günü iftar etmeden oruçlu geçirmek (savm-ı visal)¹⁰⁰ Malikilere göre haram, diğerlerine göre ise mekruhtur.¹⁰¹

1.2. KEFARET

1.2.1. Kefaretin Tanımı

“*Kefaret*” كُفْر (kufr) kökünden gelen tekfir babından bir isimdir. Lügat anlamı “*inkâr etmek, örtmek, nankörlük etmektir.*” Geceye, karanlıkla örttüğü için; çiftçiye tohumu örttüğü için; inkârcıya da Allah'ın nimetlerini örtüp gizlediği için kâfir denmiştir.¹⁰²

Fıkıh ıstılahında ise kefarete, günahları örtmek manasına gelir.¹⁰³ Şâri' Hakim, dinin belirli yasaklarını çiğneyen kullarına, hem ceza niteliği taşıyan hem de mağfiret vesilesi olması için bir takım mâli ve bedeni ibadetler suretiyle kefaretlere tayin etmiştir. Bu kefaretlere; köle azat etme, oruç tutma, fakirleri doyurma ve giydirme gibi yükümlülüklerdir.¹⁰⁴

Kefaret kelimesi Kur'an'ı Kerim'de üç yerde geçmektedir. Bunlar; Kısastan bahseden ve hak sahibinin bağışlaması veya karşılık olarak diyet almasıyla günahlarına kefarete olacağını belirten ayet,¹⁰⁵ kasten yapılan ve ifa edilmeyen yemin¹⁰⁶ ve ihrama bürünmüşken avlanma yasağını çiğneyen kimselere¹⁰⁷ takdir edilen kefaretlere. Ayrıca Kur'an'da kefarete kelimesi kullanılmaksızın bazı kurallara ve hak ihlallerine

¹⁰⁰ Buhârî, Savm: 47; Müslim, Savm: 55; Ebû Dâvud, Savm: 24.

¹⁰¹ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, IV, 235-243; Dönmez, “Oruç-İslâm'da Oruç”, XXXIII, 418.

¹⁰² İsfehânî, *Müfredât*, 714; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 147; Sa'dî, Ebû Habîb, *el-Kamusü'l-Fıkhî*, Dâru'l-Fıkr, Dimeşk 1988, 320.

¹⁰³ İsfehânî, *Müfredât*, 714.

¹⁰⁴ Rahmi Yaran, “Kefarete”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, XXV, 179.

¹⁰⁵ Maide: 5/45.

¹⁰⁶ Maide: 5/89.

¹⁰⁷ Maide: 5/95.

dayanarak çeşitli kefaretlar belirlenmiştir. Hacda bir sıkıntıdan dolayı tıraş olmak,¹⁰⁸ hataen adam öldürmek¹⁰⁹ ve zıhar yemini¹¹⁰ bu tür kefaretlere örnek verilebilir.

Kefaret kavramının yukarıda geçen kullanımları dışında Kur'an'ı Kerim'de ve hadislerde, yerine getirilen ibadetlerin ve işlenen salih amellerin, mükelleflerin işlemiş oldukları günahların Allah hakkına taalluk eden kısımlarının üstünün örtüleceği manasına geleceğine ve müminlerin ibadet, salih amel ve tövbe gibi hasletlerini devam ettirip dua etmeleri, bunu sıkça tekrarlamaları ve bu şekilde küçük günahlarının bağışlanacağı şeklinde farklı manalarında kullanılmıştır. Bazı hadislerde Kur'an'da ana hatlarıyla açıklanan kefaretların ayrıntısı verildiği gibi, başta ramazan orucunu mazeretsiz bozan kimseler olmak üzere birtakım dini yasakların ihlalleri için de bazı yükümlülükler getirilmiştir.¹¹¹

Kefaretlar dinin hem ibadet hem de ukûbât (ceza) tarafı olsa da ibadet yönü daha ağır basar ve taabbudi¹¹² nitelik taşıyan hükümler arasında yer alır. Bunun nedeni kefarete sebep olacak suçun, toplum ve kul hakkına ilişkin sonuçları itibariyle değil, Allah hakkına ilişkin uhrevi sonuçlarını telafiye, işlenen günahın Allah tarafından affedilmesini talebe yönelik bir imkân ve yükümlülük olduğundandır. Taabbudi olması hem kefareti gerektiren davranışların neler olduğu, hem de kefaretin nasıl ve ne şekilde yerine getirileceği hususunu birlikte kapsar. Bunun için de fıkıh literatüründe ayrıntılı bir biçimde ele alınan kefaretlar konusunun ana dayanaklarını dinin iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet teşkil etmektedir. Fakihlerin bu konuya olan katkısı mevcut metin ve rivayetlerin değerlendirilmesi ve yorumlanması tarzında olmuştur.¹¹³

¹⁰⁸ Bakara: 2/196.

¹⁰⁹ Nisa: 4/92.

¹¹⁰ Mücadele: 58/2-4.

¹¹¹ Ali İmran: 3/193-195; Nisa: 4/31; Maide: 5/12-65; Araf: 7/153; Enfal: 8/29; Hud: 11/114; Teğabün: 64/9; Buhârî, Savm: 3, Umre, 1, Mevâkıt, 4, 6; Müslim, Taharet: 11, 14, 15, Hac: 437, Birr: 52; Ebû Dâvud, Salât: 229; Tirmizî, Hudud: 12.

¹¹² Gerekeşi (ileti, hikmeti) akılla kavranamayan hüküm. Detaylı bilgi için bkz. H. Yunus Apaydın, 'Ta'lil', *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX, 511-514.

¹¹³ Yaran, 'Kefaret', XXV, 180.

1.2.2. Kefaret Çeşitleri

Çalışmamızın bu kısmında kefarete çeşitlerinden yemin kefareti, zıhar kefareti, hata ile adam öldürme kefareti ve hayızlı kadına yaklaşma kefareti ele alacağız. İhram yasaklarını ihlal etmenin kefareti ise konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla “Fidye” başlığı altında inceleyeceğiz.

1.2.2.1. Yemin Kefareti

Fıkıh ıstılahında üç çeşit yemin bulunmaktadır. Bunlar; “Yemin-i Lağv”, “Yemin-i Ğamus” ve “Yemin-i Müna’kide” dir.

Yemin-i lağv, bir kimsenin bir şey hakkında öyle olduğu zannıyla yaptığı hakikate aykırı yemindir.¹¹⁴ Bu yemin çeşidi Kuran-ı Kerim’de şu şekilde geçer:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutmaz...”¹¹⁵ Ayette belirtildiği üzere ağızdan kaçmak suretiyle kasıtsız yapılan yeminlerde sorumluluk yoktur.

Yemin-i Ğamus, “Geçmişteki veya o andaki bir şey hakkında kasten yalan söyleyerek yemin etmek.”¹¹⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu tür yeminlere Kur’an-ı Kerim’de şöyle değinilmiştir:

وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوْءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Evet, yeminlerinizi aranızda bir kandırma aracı yapmayın; sonra sapasağlam basmışken ayağınız kayar da insanları Allah yolundan saptırdığınız için acı meyvesini tadarsınız, ayrıca ağır bir azapla da cezalandırılırsınız.”¹¹⁷

Bu tür yeminlerde kefarete yoktur. Bunun sebebi insanları aldatmak amacıyla söylendiğinden kul hakkına taalluk etmesidir. Bu vebalden kurtulmak için kefarete geçerli olmayıp, şayet karşı tarafa uğratılan bir zarar varsa zararın tazmin edilmesi, ayrıca tövbe ve istiğfar edilmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber bu hususta şöyle

¹¹⁴ Erdoğan, 612.

¹¹⁵ Maide: 5/89.

¹¹⁶ Sâğircî, 709.

¹¹⁷ Nahl: 16/94.

demiştir: “Beş şeyin kefareti yoktur: Allah’a şirk koşmak, haksız yere bir can almak, mümine iftira ve kendisiyle haksız yere mal koparılan sâbire (ğamûs) yemini...”¹¹⁸

Üçüncü tür yemin ise “Yemin-i Müna’kide”dir. Bu tür yeminler bir şey hakkında yapacağım veya yapmayacağım şeklinde iradenin kasıtlı beyanına dayanır. Kefaret bu tür yeminlerde gereklidir. Yemin kefaretinin ilgili hükümleri şu ayette belirtilmiştir:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ هَلِيكُمُ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah ayetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz.”¹¹⁹

Şâri’ Hakim bu ayet ile yemin kefaretinin yerine getirilebilmesi için gerekli hususları açıklamıştır. İlk aşamada, şayet mükellef maddi imkâna sahipse ihtiyaç sahibi on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek ya da köle azat etmek suretiyle kefareti yerine getirmelidir. İhtiyaç sahiplerini doyurmada ve giydirmede esas olan mükellefin ailesine sunduğu imkânlar ölçüsü esas alınmasıdır. İkinci aşamadaysa sayılan yükümlülükleri yerine getirmeye imkânı yoksa üç gün oruç tutulması emredilmektedir.¹²⁰

Ayette belirtilen kefaretlere ifa edilirken mezhepler arasında farklı yorum ve ihtilaflar ortaya çıkmıştır. İmam Şafi ve İmam Malik’e göre, doyurulacak ve giydirilecek kimseler on kişiden az olmamalı, ayrıca bunlar hür ve Müslüman olmalıdır. Hanefilere göre ise on kişi bir günde doyurabileceği gibi bir kişi on günde doyurabilir ve bu kişilerin hür ve Müslüman olmaları gerekmez. Hanefilere göre azat

¹¹⁸ Buhârî, Eymân: 16.

¹¹⁹ Maide: 5/89.

¹²⁰ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Cami-u’l-Beyan fi Te’vili’l-Kur’an*, (1. Baskı), (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü’r-Risale, b.y.y. 2000, XX, 531.

edilen köle Müslüman veya gayr-i müslim olabilirken Cumhur'a göre sadece Müslümandan olan köle azat edilebilir.¹²¹

Şayet mükellef maddi olanağa sahipse bu üç seçenekten birini tercih eder ve borcunu ifa eder. Bu seçme hakkı ise fıkıh usulünde “*Muhayyer Vacip*” adını alır.¹²² Ancak mükellef maddi güce sahip değil ise üç gün oruç tutmalıdır. Maddi güce sahip olmadığı için tek seçenek olarak sunulan bu borca ise “*Muayyen Vacip*” denir. Hanefiler İbn Mesud'dan gelen bir rivayeti delil göstererek üç günlük orucun ara verilmeksizin tutulması gerektiğini belirtirken, Şafilere ara verilerek te tutulabilir demişlerdir. Hanefilere göre peş peşe tutulması gereken yemin kefareti orucu diğer kefaret oruçlarından farklı olarak hayız sebebiyle kesintiye uğrayacak olsa yeniden başlanması gerekir. Diğer kefaretlerde ise hayız ve nifas ile oluşan kesinti orucun art arda olmasına mani değildir.¹²³

1.2.2.2. Zihar Kefareti

Zihar kelimesi “*zahr*” kökünden türeyen bir isimdir. Kişinin “*Sen bana annemin sırtı gibisin*” şeklinde söylenen bir söz ile eşini kendisine haram kılmasıdır.¹²⁴ Bu ve benzer ifadeler kullanılarak zihar yapıldığı takdirde kişinin karısıyla cinsi münasebet kurması fakihlerin ittifakıyla haramdır. Cima dışında evlilik münasebetinde bulunmak ise Hanefi ve Malikilere göre haram, Süfyan Sevrî, Şafi ve Hanbelilere göre caiz görülmüştür.¹²⁵

Zihar sözleri iki çeşit olup ilki “*Sen bana annemin sırtı gibisin*” veya “*Sen benim nezdimde annemin sırtı gibisin*” gibi sarih yani açık ifadeli zihar sözleridir. İkincisi ise “*Sen bana annem gibisin*” veya “*Sen bana annem misalisin*” gibi ve benzeri kinayeli zihar sözleridir. Bu durumda söylenen kinayeli zihar sözlerinde niyete bakılır. Eğer ziharı kastettiyse zihar hükmü verilir, kastetmediyse zihar olmaz. Şayet bununla talakı kastettiyse bir bâin talakla boşanır. Muhammed b. Hasan ise bu durumda da zihar olacağını söylemiştir. Ebû Yusuf ise, öfkeliyken söylemişse zihar, kendine haram

¹²¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 299.

¹²² Merginâni, *el-Hidaye*, II, 319.

¹²³ Merginâni, *el-Hidaye*, II, 320.

¹²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX, 203.

¹²⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, III, 127.

kılmayı kastettiye ilâdır, demiştir. Muhammed b. Hasan'ın delili, Ebû Yusuf'un kendi senediyle İbrahim en-Nehai'den naklettiği şu sözdür: “*Bir kimse karısına “Sana yaklaşırsam sen bana annemin sırtı gibisin.” derse, bundan sonra eğer ona yaklaşırsa zihar, yaklaşmazsa ila olur.*”¹²⁶

Ziharın varlığının delilleri, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçmektedir. İbn Abdilberr'in belirttiğine göre Hazreç kabilesinden Evs b. Samit Sa'leb'in kızı Havle'ye kızgınlıkla “*Sen bana anamın sırtı gibisin*” dedi, bu dediğine pişman olarak durumu Hz. Peygamber'e açıkladı.¹²⁷ Bunun üzerine şu ayetler nazil olmuştur:

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُؤٌ غَفُورٌ (2) وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَلِكَ تُوعِظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (3) فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ (4) إِنْ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُتِبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ

“İçinizden karılarına zihar yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.(2) Karılarına zihar yapıp ta sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.(3) Ama imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu Allah ve Resulüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.(4)”¹²⁸

Ayete konu olan kimse belirtilen kefarete yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini, buna imkânı olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Allah Resulü o adama yardımda bulunarak verdiği yiyeceği ailesiyle birlikte yemesini söylemiştir.¹²⁹

¹²⁶ Sâğircî, 676.

¹²⁷ Taberî, *Cami-u'l-Beyan*, XXIII, 227.

¹²⁸ Mücadele: 58/2-4.

¹²⁹ Ebû Dâvud, Talak: 17; Nesâi, Talak: 33.

Ayette zihar kefareti köle azat etmek, iki ay aralıksız oruç tutmak ve altmış fakiri doyurmak şeklinde belirtilmiştir. Burada sıraya uymak esastır.¹³⁰ Şayet güç yetiyorsa köle azat etmek, güç yetmiyorsa iki ay aralıksız oruç tutmak ona da güç yetmiyor ise altmış fakiri doyurmak gerekir.¹³¹

Zihar kefaretinde yer alan her bir madde uygulanırken mezhepler arasında farklı uygulamalar meydana gelmiştir. Azat edilecek köle, İmam Şafi ve İmam Malik'e göre Müslüman olması gerekmektedir. Çünkü bu ayette kölenin niteliği belirtilmemiş olsa da adam öldürme kefaretiyle kıyas edilmelidir. Katl kefaretiyle ilgili ayette şöyle buyrulur: *وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٌ* “*Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi gerekir...*”¹³² Hanefilere göre ise kölenin mümin, kâfir, kadın, erkek, çocuk olması fark etmez. Çünkü ayetin ifadesi mutlaktır. Olay ve hükümler farklı olduğundan hataen adam öldürme kefaretiyle kıyas edilemez. Buradaki mutlak bir ifade mukayyet bir hükümle de birleştirilemez.¹³³ Fıkıh usulünde “*Mutlakın Mukayyede Hamli*” olarak karşımıza çıkan bu husus ilerleyen bölümlerde ele alınacağı için burada konunun detaylarına girmiyoruz.

Kefareti ödeyen kimsenin köle azat edecek mâli durumu yoksa *فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا* “*Ama imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar...*” ayetinin gereği olarak iki ay aralıksız oruç tutması gerekmektedir. Peş peşe ifadesinden dolayı bu iki aylık oruç tutulurken araya ramazan orucu, Ramazan Bayramı veya Kurban Bayramı girmemelidir. Oruç tutulacak zaman dilimi buna göre ayarlanmalıdır. Şayet tutulacak oruç bu günlerden dolayı sekteye uğrarsa kefaret orucuna yeniden başlanması gerekir. Tutulan oruçlar da nafil oruç sayılır.¹³⁴

Ebû Hanife ve İmam Malike göre zihar yapan bir kimse kefareti olarak oruç tuttuğu süre boyunca eşiyile cinsi münasebette bulunmamalıdır. Aksi halde oruca yeniden başlaması gerekir. Ebû Hanife cimaya kasten girilirse yeniden oruca başlanır, unutmaya veya yanılmaya da bir şey gerekmez demiştir. İmam Malik her iki durumda da

¹³⁰ Merginâni, *el-Hidaye*, II, 266.

¹³¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, III, 119.

¹³² Nisa: 4/92.

¹³³ Merginâni, *el-Hidaye*, II, 266-267.

¹³⁴ Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsirü'l-Hâzin (Lübabü'l-Te'vil fi Meani'l-Tenzil)*, (tas. Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, IV, 258.

yeniden başlanması gerektiğini savunurken, İmam Şafiye göre iki aylık oruç esnasında cinsi münasebet caizdir.¹³⁵

İki ay aralıksız oruç tutamayan kimse altmış fakiri doyurmakla mükelleftir. Ödenecek miktar fitır sadakasında ödenecek miktarla aynıdır. Bizzat doyurabileceği gibi altmış fakiri doyurmanın bedeli de verilebilir. Bu husus zekâta kıyas edilmiştir. Çünkü esas olan ihtiyaç sahibinin ihtiyacını karşılamaktır.¹³⁶

Şafi ve Maliklere göre yedirilecek yemeğin altmış fakire ayrı ayrı yedirilmesi gerekir. Hanefilere göre ise bir fakir altmış gün sabah akşam yedirilebilir.¹³⁷

Birden fazla eşi olan kimsenin eşlerine hitaben zihar sözlerini söylemesi veya tek karısı olan kimsenin tek veya farklı mekânlarda zihar gerektirecek sözler sarf etmesi hallerinde Hanefî fakihlere göre her durum için ayrı ayrı kefarete verilmesi gerekir.¹³⁸ Şafiler de Hanefîlerle aynı görüşü benimsemişlerdir. Malikilere göre ise tek bir kefarete yeterli görülmüştür.¹³⁹ Hanefîlerde bu şekilde hüküm verilmesinin gerekçesi olarak, kefaretlerde ibadet tarafının daha ağır basması bundan dolayı ibadetlerde de ihtiyat kuralı esas alınması gerektiği zikredilir.¹⁴⁰

1.2.2.3. Hata İle Adam Öldürme Kefareti

Hata kavramı “yanlış, yanlışlık, yanlışlığa düşme, Avârız-ı müktesebeden olup kasda bağlı olmaksızın insandan sadır olan yanlışlık” şeklinde farklı kelime ve tanımlarla ifade edilebilir.¹⁴¹

Bir fiilin, failin iradesinin dışında vuku bulmasına “hata” denir. Ortaya çıkan fiil suç olsa dahi irade dışı meydana geldiği için failin bu davranışı hata olarak adlandırılır.

¹³⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, III, 129.

¹³⁶ Sâğircî, 677.

¹³⁷ Mâvsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 166.

¹³⁸ Mâvsîlî, *el-İhtiyâr*, III, 162-163.

¹³⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, III, 131.

¹⁴⁰ Mustafa Bülent Dadaş, “Hanefî Fıkıhında Tedâhül İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 30, 2017, 224.

¹⁴¹ Erdoğan, 184.

Nitekim trafik kazaları sonucunda yaşanan ölüm ve yaralamalarda bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹⁴²

Hata sözde, zanda, fiilde veya hem zanda hem de fiilde olabilir. Hata, Allah hakları ile ilgili olarak meydana gelmiş ise o hakkın düşmesi konusunda geçerli bir mazeret olur ve bunun sonucunda ceza alanında haddin düşürülmesini sağlar. Ancak hata kul hakları alanında mazeret sayılmaz. Dolayısıyla hatayla da olsa verilen zarar tazmin edilir.¹⁴³

وَأَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“...Yanıldığımız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir.”¹⁴⁴ ayeti hatayla yapılan fiillerden kulların sorumlu olmadığını bildirmektedir. Ancak bu İslâm hukukunda tüm fiillere şamil kılınacak bir hüküm değildir. Kişi bazı fiilleri hatayla yapmış olsa da sorumluluktan kurtulamayabilir. Örneğin ava atılan bir kurşunun insana isabet etmesiyle yaralanması ya da ölmesi gibi durumlarda kişi tamamen sorumluluktan kurtulmuş olmaz. Hataen cerh ve hataen katl kavramlarıyla ifade edilen durumlar benzer durumlar sonucunda mükellef birtakım müeyyideler ile karşı karşıya kalmaktadır.

Adam öldürmenin suçuyla ilgili hükümler Nisa suresinde şöyle dile getirilmiştir:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölenin ailesi diyeti bağışlarsa bu başka. Öldürülen mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir

¹⁴² Udeh, Abdülkadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (ter. Akif Nuri), İhya Yay., İstanbul 1976, II, 599.

¹⁴³ Erdoğan, 184.

¹⁴⁴ Ahzab: 33/5.

topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”¹⁴⁵

Ayetin nüzul sebebi hakkında farklı rivayetler mevcut olsa da Taberî ve Vahidi gibi müfessirlere göre, Ebû Cehil'in iki kardeşinden biri olan Ayyâş, Müslüman olduktan sonra diğer kardeşi Hâris b. Zeyd tarafından birçok işkenceye maruz kalmış. Bunun üzerine buradan kurtulursa kardeşini öldüreceğine yemin etmiştir. Ayyâş kardeşi Hâris'in Müslüman olduğunu bilmeden Kubâ'da تنها bir yerde onu öldürdü. Hakikati öğrenince pişmanlık içinde Hz. Peygambere geldi ve olup biteni anlattı. Bunun üzerine ilgili ayet nazil olmuştur.¹⁴⁶

Ayetin giriş kısmında, müminin bir diğer mümin kardeşini kasten öldürmesinin düşünülemeyeceğini, hiç bir müminin böyle bir davranışı göze alamayacağını, böyle bir şeyin asla olmaması gerektiğini vurgulayan ve telkin eden sözler kullanılmıştır.¹⁴⁷

Ayetin devamında mümin bir kimsenin yanlışlıkla öldürdüğü mümin kişinin ailesinin, İslâm topluluğu içinde ya da Müslümanlarla arasında antlaşma bulunan bir toplumda yahut ta düşman toplumuyla beraber yaşayabileceğini belirten muhetelem durumlar dile getirilmiştir. Bu üç ayrı duruma göre yanlışlıkla mümin öldürmenin cezası da farklılaşmaktadır. Öldürülen müminin ailesi İslâm toplumunda yaşıyorsa öldürenin yükümlülüğü “*diyet*” ve “*kefare*t”tir. Diyet, yanlışlıkla adam öldüren kimsenin yakınlarının (âkilesinin) sorumluluğundadır. Diyet, öldürülen kimsenin ailesine verilen belli ve sayıdaki hayvan veya aynı değerde mal ve paradır. Bu bir nevi tazminat, kan bedelidir.¹⁴⁸ Kefaret ise öldüren kimsenin mümin bir köleyi azat etmesi, buna imkânı yoksa iki ay aralıksız oruç tutmasıdır. Gayr-i müslim topluluk içinde antlaşmalı yaşayan müminin diyeti ailesine ödenir. Bu hüküm ödenen diyetin aileye miras yoluyla geçmediğini, onların gönüllerini almak, acılarını hafifletmek amacıyla

¹⁴⁵ Nisa: 4/92.

¹⁴⁶ Taberî, *Cami-u'l-Beyan*, IX, 32; İbn Kesîr, İmadüddin Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî, *Tefsirü'l-Kurani'l-Azim*, Dâru Tıbbiyye, (thk. Sami b. Muhammed Selame), b.y.y. 1999, II, 373-374.

¹⁴⁷ Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrııcı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, II, 114. Buradan itibaren (Heyet, *Kur'an Yolu*) kısaltmasıyla belirtilecektir.

¹⁴⁸ Detaylı bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, IX, 473-479.

ödendiğini göstermektedir. Üçüncü durumda, yani maktul kimsenin ailesi Müslümanlara düşman bir topluluk içinde yaşıyorsa o kimsenin gayr-i müslim ailesine ve devletine diyet ödenmez. Çünkü ödenmesi halinde Müslüman servetiyle düşman güç kazanacak ve daha çok zarar verebilecektir. Son iki durumda da mümin köle azat etmek, imkân olmazsa iki ay peş peşe oruç tutmak şeklinde ifa edilmesi gereken kefarete cezası vardır.¹⁴⁹

Hatayla adam öldürme kefareti arasında sayılan mümin köle azat edilmesi içtimai bir öneme sahiptir. İslâm'ın insan hak ve hürriyetine verdiği önemi gösteren en önemli adımlardan bir tanesi de köle azadını büyük sevaplar arasında sayması ve onu bütün kefaretlar içerisinde ilk sıraya koymuş olmasıdır. Kasten adam öldürme kefaretinde فَتَّخْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ “Mümin bir köle” kaydıyla azat edilecek kölenin mümin olması gerektiği belirtilmiştir. Azat edecek köle bulamayan veya maddi imkânı olmayan kimseler kefarete yükümlülüğünden kurtulmamaktadır. İslâm hukuku ortaya çıkabilecek bu boşluğu daha çok ibadet yönü ağır basan iki ay kesintisiz oruç tutmak suretiyle doldurmaktadır. Oruç tutma kefareti köle azat etme kefareti nispeten daha çok hassasiyet gerektiren bir müeyyidedir. Nitekim فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ “İki ay peş peşe oruç” tutulması buyrulmuştur. Aralıksız oruç tutulması kaydı zihar kefaretinde de görülmektedir. Dolayısıyla her iki kefarette oruçla ilgili uygulanan kurallar ortaklık arz etmektedir. Bundan dolayı her iki kefarette mazeretsiz olarak oruca ara veren ya da kefarete orucu dışında başka bir orucu tutmak suretiyle kefarete orucunu kesintiye uğratan kimse, kefarete orucuna yeniden başlaması gerekir. Kefarete orucunu tutan kadının hayız ve nifas gibi sebeplerden ötürü oruca ara vermesi orucun peş peşe olma özelliğine zarar vermez. Ancak bu haller geçtiği zaman hiç beklemeksizin oruca devam etmesi gerekmektedir. Bu oruca gecedan niyetlenmek ve kefarete orucunu olduğunu belirtmek gerekir.¹⁵⁰

Zihar ve hataen adam öldürme kefaretlerinde tutulacak oruçlar esnasında hastalık veya yolculuk mazeretiyle oruca ara verilip verilemeyeceği konusunda İslâm âlimleri arasında ihtilaf vardır. Bir kısım ulema hastalık ve yolculuk gibi durumlarda oruca ara verebileceğini bu takdirde orucun kesintisiz olma özelliğine zarar gelmeyeceğini,

¹⁴⁹ Heyet, *Kur'an Yolu*, II, 116-117.

¹⁵⁰ Ferhat Koca, *İslâm İbadet Esasları*, (3. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013, 324.

Allah-u Teâlâ'nın kişinin kastı olmayan bu durumları affedebileceğini söylemişlerdir. Diğer kısım ulema ise oruca ara vermeyi namazı bozmaya kıyas ederek nasıl ki namaz herhangi bir sebeple bozulursa baştan başlamak gerekirse aralıksız tutulması gereken oruç herhangi bir sebeple bozulursa tekrar başlamak gerekir, demişlerdir.¹⁵¹

İlgili ayette hataen adam öldürmeyle ilgili hükümler açıklandıktan sonra diğer ayette kasten adam öldürme ile ilgili hüküm belirtilmiştir. Bu ayete göre:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

“Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”¹⁵²

Ayet, kasten mümin bir kimseyi öldürenin cezasını ebedi cehennem olarak açıklamış ve büyük bir tehdit ortaya koymuştur. Ehl-i sünnet âlimleri “Cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir” ifadesini “uzun süre kalmak üzere” anlamında te’vil ederek anlamışlardır. Diğer itikadi mezhepler ise bu konuda farklı kanaatler ortaya koymuşlardır.¹⁵³

Günümüzde meydana gelen birçok kaza ve ihmallerden dolayı masum insanlar can vermektedir. Kaza ve ihmalle meydana gelmiş olsa da kefarete gerektiren, hatayla ölüme sebebiyet veren durumlar arasında silah ve benzeri aletlerle yapılan öldürmeler sayılabilir. Bu durumda her ne kadar kasıt olmamış olsa da ihmalkârlık ve tedbirsizlik kişinin cezadan muafiyetini sağlamaz. Silah özelliği taşımayan aletlerde de hata ile ölüm meydana gelecek olsa hüküm yine aynı verilir. Serbest bırakılan hayvanların vermiş olduğu zararlar ise şayet kişinin mülkünde gerçekleşirse ceza gerekmez, ancak mülkü dışında bir yerde gerçekleşirse hayvanın sahibi sorumlu tutulur. Yakılan bir ateş sonucu ortaya çıkan her türlü zarardan ateşi yakan kimse sorumlu olur. Ateşi mülkünde ya da mülkünün dışında yakmış olması sonucu değiştirmez. Burada önemli olan kişinin sorumsuzluğunun cezasını görecektir olmasıdır. Son yıllarda önemli bir artış görülen trafik kazaları sonucunda meydana gelen ölümlerde ise kazaya sebep olan sürücü

¹⁵¹ Mümine Arslan, *İslâm Hukukunda Kefarete Cezaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2011, 76.

¹⁵² Nisa: 4/93.

¹⁵³ Detaylı bilgi için bkz. Heyet, *Kur'an Yolu*, II, 117-118.

kefaretle sorumlu olmaktadır. Trafik kazaları tedbir alındığı takdirde önüne geçilebilecek kazalar olduğu için, herhangi bir kaza sonucu meydana gelen ölümler hata ile vaki olan ölümlere benzetilerek hüküm verilmiştir.¹⁵⁴

Tek bir kimsenin birden fazla kişiyi öldürmesi ya da birden fazla kimsenin bir kişiyi öldürmesi durumlarında Hanefi fakihlerine göre katil ya da katiller her bir maktul için ayrı ayrı kefarete vermesi gerekir.¹⁵⁵ Tedâhül ilkesinin işletilmediği bu konuyu Hanefiler, adam öldürme kefareti bir canı sona erdiren fiille beraber gerekeceğini dile getirerek açıklamışlardır. Hata ile de olsa bir kimsenin canına sebep olduğunda vacip olarak gereken kefarete tedâhül ilkesinin kullanılmasına mani olmuştur.

1.2.2.4. Hayızlı Kadına Yaklaşmanın Kefareti

Yetişkin bir kadının cinsel organından üç türlü kan gelir. Belirli yaşlar arasında ve belirli periyodlar halinde gelen hayız kanı, doğumdan sonra gelen nifas (loğusalık) kanı ve bu ikisi dışında kalan ve genellikle bir hastalıktan dolayı gelen istihaze (özür) kanı.¹⁵⁶ Her üç durum dini manada temizlik, namaz, ibadet, Kur'an okuma, oruç, hac, itikâf, cinsi münasebet, boşanma, iddet ve hamileliğin tespiti gibi birçok konunun dini hükümle doğrudan ilişkili olduğundan İslâm literatüründe ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁵⁷

Sözlükte “*kanın akıp taşması, kanın akması*” anlamalarına gelen hayız (hayz) kelimesi, fikhî terim olarak “*ergen, sağlıklı, gebe olmayan ve henüz ay halinden kesilme yaşına ulaşmamış bir kadının düzenli olarak rahminden gelen kanı*” ifade eder. Kadınlarda ergenlikten menopoza kadar görülen bu fizyolojik olaya hayız (hayz) hali denir. Türkçe’de âdet görme, âdet kanaması, aybaşı hali ve regl gibi farklı isimlendirmeler mevcuttur.¹⁵⁸

Tarih boyunca hayızla ilgili birçok toplumsal ve dini uygulamalar olagelmiştir. Hayızla ilgili geliştirilen dini uygulamalar iptidai toplumlara kadar dayanmaktadır.

¹⁵⁴ Arslan, 76-78.

¹⁵⁵ Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, II, 201-202.

¹⁵⁶ Mâvsîlî, *el-İhtiyâr*, I, 26-30.

¹⁵⁷ Yavuz, “Hayız”, XVII, 51.

¹⁵⁸ Yavuz, “Hayız”, XVII, 51; Erdoğan, 188.

Hayızlı kadın, iptidai ve ilkel kültürlerde yaşadığı topluluktan dışlanır ve onunla temas eden her kişi ve nesne kirli sayılırdı.¹⁵⁹

Hayızın dini yönüyle ilgili en ayrıntılı uygulamaları geliştiren Yahudi geleneğidir. Onlara göre hayızlı kadın, kanamanın kesilmesinden itibaren yedi gün boyunca murdar sayılır ve birtakım yükümlülüklerle sorumlu tutulurdu. Kadın bu süre sonunda gusül abdestine benzer bir banyo yapar ve bu sayede temiz olma vasfını kazanırdı. Kanamanın devam ettiği ve akabindeki yedi gün boyunca hayızlı kadınla cinsel ilişkiye girmek ve onun dokunduğu herhangi bir şeye dokunmak murdarlığı bulaştırdığı için yasak sayılırdı.¹⁶⁰

Hayızlı kadın, Hıristiyanlıkta özel dini hükümlere tabi olmaz. Zerdüştlük kültüründe ise hayızlı kadın murdar sayılır ve kanamanın devam ettiği sürece özel bir odaya tecrit edilir ve kimseyle temas ettirilmez. Yemek ihtiyacı ise özel bir çubukla sağlanır. Kadın hayızın bitişiyle temizlenmiş sayılır. Hinduizm’de de buna benzer bir uygulama olup hayızlı kadın kanaması kesilince banyo yapmak suretiyle temizlenmiş sayılır.¹⁶¹

Kur’an ve Sünnette¹⁶² kadınların bu özel halleriyle ilgili çeşitli naslar vardır. Kur’an’da hayızın kadına sıkıntı ve rahatsızlık veren bir hal olduğu, bu yüzden cinsel ilişkiden uzak durulması gerektiği,¹⁶³ boşanmış kadınların üç hayız dönemi veya temizlik süresi iddet bekleyeceği,¹⁶⁴ henüz hayız görmeyen veya yahut ta hayızdan kesilen kadınların üç ay iddet¹⁶⁵ beklemesi gerektiği açıklanır.

Hayızlı kadın İslâmiyet’te diğer bazı dinlerde, kültür ve toplumlarda olduğu gibi necis sayılmamış, günlük hayattan, özel ve sosyal ilişkilerden uzak tutulmamıştır. Hayız bir çeşit abdestsizlik ve cünüplük gibi hükmi kirlilik sayıldığından yalnız namaz, oruç, Kur’an okuma, Kâbe’yi tavaf etme gibi belirli ibadetlerin ifasını ve doğrudan

¹⁵⁹ Yavuz, “Hayız”, XVII, 51.

¹⁶⁰ Yavuz, “Hayız”, XVII, 51.

¹⁶¹ Yavuz, “Hayız”, XVII, 51.

¹⁶² Buhârî, Hayız: 1, 2, 3, 5, 7; Edâhi: 3, 10; Tahâre: 175; Müslim, Hayz: 14, 15, 16; Hacc: 119, 120; Nesâî, Tahâre: 18, 173; Ebû Dâvud, Menâsik: 23; İbn Mâce, Tahâre: 12.

¹⁶³ Bakara: 2/222.

¹⁶⁴ Bakara: 2/228.

¹⁶⁵ Talâk: 65/4.

kanın aktığı organla ilgisi sebebiyle cinsi münasebete engel olarak görülmüştür.¹⁶⁶ Bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ
مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

*“Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi ve dışı temiz olanları sever.”*¹⁶⁷

Medine'de yaşayan Müslümanların bir kısmı Yahudilerle olan yakın ilişkilerinden dolayı bazı durumlarda onlardan kısmen bazı durumlarda tamamen etkilenmişlerdir. Bunlardan biri de aybaşı halidir. Yahudilik tesirinde kalan bazı kabileler hayızlı kadınlara Yahudilikte olan uygulamalara benzer şekilde muamele göstermişlerdir. Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince kendisine gelen olaylar ve sorular üzerine bu meseleye açıklık getirmiştir. Ayeti açıklayan hadislerden ve uygulamalardan ayette geçen “yaklaşmama ve uzak durma” emirlerinin bizzat cinsel ilişki ile alakalı olduğunu göstermektedir. Yoksa bedenlerin birbirinden uzak durması ve ayrı olmaları kastedilmemiştir. Bundan dolayı hayızlı hallerinde cinsel birleşme dışında kariyla koca arasında bir sınırlama yoktur.¹⁶⁸

Ayette geçen ve rahatsızlık olarak tercüme edilen “eza” kelimesi, aşırı olmayan zarar manasında kullanılmaktadır. Aybaşı haliyle kadına bir eza murad edilmemiştir. Bilakis hayız dönemi, birleşme kabiliyetini yitiren yumurtaların dışarı atılmasını, akabinde kadın rahminin bir sonraki birleşme için hazırlanmasını sağlayan doğal bir süreçtir. Kanın dışarı atılma sürecinde ilişkiye girilmesi halinde kadına ve erkeğe kan yoluyla çeşitli hastalıklar bulaşabilmesi, ayrıca bu durumun rahatsızlık vermesi ve tiksinti oluşturması yüksek bir ihtimaldir. Böyle bir zarara meydan verilmemesi ve

¹⁶⁶ Yavuz, “Hayız”, XVII, 52.

¹⁶⁷ Bakara: 2/222.

¹⁶⁸ Heyet, *Kur'an Yolu*, I, 353.

Allah'ın buyruğuna uyarak şehvete karşı direnme imtihanı verilmesi için hayızlı kadınla cinsel birleşme haram kılınmıştır.¹⁶⁹

Mezkûr ayetle beraber aybaşı halindeki kadınla cinsi münasebet yasaklanmış, bu sürenin sınırı “*İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın.*” ayetiyle çizilmiştir. Ancak ayette geçen حَتَّى يَطْهُرْنَ “*İyice temizlendiklerinde*” ifadesinin ne zaman başladığı ulema arasında tartışmalıdır.

Şafi, Maliki ve Hanbelilerin içinde yer aldığı Cumhur'a göre, hayız kanı kesilen kadın gusletmedikçe cinsi münasebet caiz olmaz. Ebû Hanife'ye göre şayet aybaşı hali en uzun süre sürebilecek kadar –ki bu on gündür- devam etti ise kadın gusletmeksizin cinsi münasebet caizdir. Ancak on günden az bir sürede hayız kanı kesilmiş ise o halde gusletmesi gerekir. Ebû Sevr ve İbn Hazm ise hayız kanı ne zaman kesilirse kesilsin kadın bacaklarının arasını yıkadığı zaman cima caiz olur demişlerdir.¹⁷⁰

Bu ihtilafın sebebi ayette geçen طهر “*tuhr*” kelimesinin “*kanın kesilmesi mi, yoksa yıkanmak mı, yıkanmaksa tüm bendeni mi yoksa sadece bacakların arasını mı?*” şeklinde farklı anlamlara hamledilebiliyor olmasıdır. Cumhur, bu manalardan “*yıkanmayı/guslü*” kabul ettikleri için cinsel birleşmenin ancak gusletmekle caiz olduğunu söylemişlerdir. “*Tuhr*” gusletmektir diyen Cumhur'a göre فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ طَهْرٍ ayetinde ki farklı okuyuş ve kıraatlara göre طهر “*tahure*” kelimesini تطهر “*tetahhere*” şeklindeki okuyuşla “*insan müdahalesiyle yapılan temizlik*” manasının verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Cumhur bundan dolayı yıkanmayı şart koşturmuş. Hanefiler ise تطهر “*tetahhere*” kelimesini طهر “*tahure*” kelimesi olarak yorumladığından, manasını “*insanın müdahalesi olmadan kanın durması ve temizlenmesinin yapılması*” şeklinde anladıkları için guslü yegâne şart olarak ileri sürmemişlerdir.¹⁷¹

İslâm âlimleri yukarıda zikredilen ayeti delil göstererek hayız halindeki kadınla cinsel ilişkiye girmenin haram ve günah olduğu hususunda ayrıca bunu yapan kimselerin tövbe-istiğfar etmesi gerektiği konusunda ittifak halindedir. Ancak fakihler

¹⁶⁹ Heyet, *Kur'an Yolu*, I, 354.

¹⁷⁰ Zühayli, *el-Fıkhu'l- İslâmi*, I, 628-629; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 63-64.

¹⁷¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 64.

aybaşı halinde bulunan kadınla cinsi münasebete giren kimseye kefarete gerekip gerekmeyeceği konusunda ihtilaf etmiştir.¹⁷²

Bazı tabiîn âlimleri ile Hanbeli fakihlerin çoğunluğu, hayızlı kadınla cima edilmesi ay halinin başında veya ortasında ise 1 dinar (4,25 g. altın), sonunda ise yarım dinar sadaka vermenin vacip olduğunu söylemişlerdir. Sadaka verilmesi Hanefi ve Şafilere göre müstehap, Malikilere göre ise gereksizdir.¹⁷³

1.2.3. Oruç Kefareti

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında oruç ve kefarete konuları hakkında bilgi verildi. Bu bölümde ise oruç kefaretinin varlığını kabul eden ve etmeyenlerin delilleri; kabul edenler açısından kefareti gerektiren ve gerektirmeyen haller; kefaretin nelerden verileceği gibi hususlar açıklanmaya çalışılacaktır.

İnsan yaratılış gereği hata yapma ve unutma eğilimine sahiptir. Bu, insan hayatının her alanında görülen bir durumdur. Kulun ibadet hayatında da hata ve unutma olabilmektedir. Ancak İslâm, ibadetin ruhuna aykırı olacak bir fiilin unutulması durumunda mükellefi sorumlu tutmamaktadır. Bu durumun en güzel örneklerini oruç ibadetinde görmekteyiz.

Unutulmamalıdır ki her kasıtsız durum göz ardı edilmemektedir. Mükellef kasıtsız olsa da orucu geçerli bir mazerete binaen bozarsa ona gereken kazadır. Bozmuş olduğu orucu misliyle yerine getirmelidir. Ancak mükellef kasıtlı olarak orucu bozarsa bu durumda kazanın yanında bir takım yükümlülükler gerekmektedir. Sadece kazayı gerektiren veya kazayla birlikte başka yükümlülükler gerektiren durumları fıkıh kitaplarında ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür.¹⁷⁴ Çünkü işlenen her fiilin doğuracağı fikhî sonuç birbirinden farklı olacağından bu ayırımın sağlıklı bir şekilde yapılması gerekir.

Aşağıda “Orucu Bozan, Kazayı Gerektiren Ancak Kefarete Gerektirmeyen Durumlar” ile “Orucu Bozan ve Kefarete Gerektiren Durumlar” başlıkları altında inceleyeceğimiz konular oruç kefaretinin kabul edenler açısından yapılan bir ayırımdır.

¹⁷² Zühayli, *el-Fıkhu'l- İslâmi*, I, 629.

¹⁷³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, I, 65; Zühayli, *el-Fıkhu'l- İslâmi*, I, 629; Koca, 323.

¹⁷⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 97-98.

Oruç kefaretinin varlığını kabul etmeyenler için böyle ayırım söz konusu değildir. Bu şekilde bir yöntem takip etmemizin amacı oruç ve kefaret arasında ortaya çıkan konuları ele almak bu sayede konuyla ilgili temel bilgileri sunmaktır.

1.2.3.1. Orucu Bozan, Kazayı Gerektiren Ancak Kefaret Gerektirmeyen Durumlar

Yapılan her fiilin sonucunda doğuracağı hükümler farklı olacağından fıkıh kaynaklarında her durum ve olayın hukuki ve fikhî sonuçları ele alınmıştır. Bazen bu durum konunun öneminden dolayı en ince ve hassas noktalara dahi inmeyi gerektirmiştir. Kaynaklarda orucu bozan kimseye kaza veya kefaret ya da her ikisini gerektiren durumlar izah edilirken bu hassasiyet göz önünde bulundurulmuştur. Konumuz bağlamında tüm ayrıntılara yer vermek yerine örnek olması açısından bazı durum ve olaylara yer vereceğiz.

Ramazan orucu dışında farz olan bir oruç ile nafîle olarak tutulan bir orucu bozmak sadece kazayı gerektirir. Bir kimse ön ve arka dışında bedeninin diğer bölgeleriyle cinsi münasebette bulunsa veya öpme, dokunma yoluyla boşalsa orucu bozulur, o günün kazasını yapar ancak kefaret gerekmez. Bu durumlarda şehvet oluşmuştur ama tam manasıyla gerçekleşmemiştir.¹⁷⁵

Bir kimse çakıl taşı, taş parçası ya da toprak parçası yerse orucu bozulur o kimseye kaza gerekir ancak kefaret gerekmez. Bunun nedeni şekil bakımından orucu bozma durum gerçekleşmiştir ama yutulan madde hakiki manada gıda maddesi olmadığından kefaret gerekmez.¹⁷⁶

Ağzın tamamı dolmayacak kadar ve istem dışı ağız dolusu kusmak orucu bozmaz. Bu konuda icmâ vardır. Ancak isteyerek ağız dolusu kusmak orucu bozar ve kazayı gerektirir.¹⁷⁷ Nitekim Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resulullah şöyle buyurmuştur: “*Kim rahatsızlığı sebebiyle kusarsa (oruca bozulmaz) dolayısıyla*

¹⁷⁵ Sâğircî, 362-363.

¹⁷⁶ Semarkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, Ebû Bekir Alaaddin, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1994, I, 355.

¹⁷⁷ Abdülgani el-Meydânî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), yayını evi yok, Beyrut-Lübnan ts., I, 166.

*orucunu kaza etmesine gerek yoktur. Kim de isteyerek kusarsa orucunu kaza etsin.*¹⁷⁸ Oruçluysen elle tatmin olmak orucu bozar ve kaza gerektirir. Ancak tam manasıyla cima gerçekleşmediği için kefarete gerekmez.¹⁷⁹

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi bu ve benzer durumlarda kefarete gerekmeyp yalnızca kaza gerekmektedir. Tüm bahsi geçen durum ve olaylarda orucun bozulmasına sebep olan fiil tam bir tatmin sağlamadığı için kefarete değil kaza hükmüne tabi olur. Kimisinde cimaya, kimisinde yeme veya içmeye benzerlik vardır. Ancak yapılan fiiller yeme, içme veya cima ile tam manasıyla aynı değerde olmadıkları için yalnızca kaza gerekmektedir. Günümüzde bilimin ilerlemesi ile vücuttan giren her bir maddenin etkisi geçmişe oranla daha sağlıklı bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Bundan dolayı geçmiş asırlarda orucu bozar hükmü¹⁸⁰ verilen bazı durumlar, günümüzde bilimsel araştırmalar sonucunda orucu bozmadıkları hükmüne varılmıştır. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarına göre göz, kulak ve burun damlası kullanmak, anjiyo yaptırmak, dilaltı hap kullanmak, besin değeri taşımayan iğne yaptırmak, akupunktur tedavisini uygulamak gibi durumlarda oruç bozulmaz.¹⁸¹

1.2.3.2. Orucu Bozan ve Kefarete Gerektiren Durumlar

Kişi ramazan ayında oruçluysen kasıtlı olarak ön veya arka yoldan cima yapmasıyla orucu bozulur, kaza ve kefarete o kimseye farz olur.¹⁸² Kefarete sadece bu yolla sabit olmaz. Fıkıh âlimleri, farklı görüşlere sahip olmakla birlikte, bir kısım ulema cimadan başka kasten yiyen ve içen kimsenin de kefarete sorumlu olduğunu kabul etmişlerdir. Kefaretin nelerden gerektiği ve ilgili konular hakkında İslâm âlimleri arasında çeşitli tartışmalar vardır. Konunun bir bütün halinde ele alınması için bu tartışmaları müstakil bir başlık altında inceleyeceğiz. Şimdi oruç kefaretinin varlığını kabul edenler ve etmeyenler açısından, her iki görüşe sahip tarafların delillerini ortaya

¹⁷⁸ Ebû Dâvud, Sıyâm: 33; Tirmizî, Savm: 25; İbn Mâce, Sıyâm: 15.

¹⁷⁹ Sâğircî, 364.

¹⁸⁰ Sâğircî, 364.

¹⁸¹ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “*Fetvalar*”, (4. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.:1066, Halk Kitapları: 243, D.İ.Y.K. Kararı 01.03.2017/19, Ankara 2018, 276-280.

¹⁸² İbrahim b. Muhammed el-Halebî, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1998, 353.

koyarak incelemeye çalışacağız. Bu tartışmalara geçmeden önce oruç kefaretinin odak noktası olan hâdiseyi hatırlamanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Bakış açısına göre kefaretin varlığına ya da yokluğuna delil teşkil eden rivayet şu şekildedir. Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre: “*Bir adam bir gün Hz. Peygambere gelir ve Ya Resulûllah, “Helak oldum” diye dert yanar. Bunun üzerine Resulûllah: “Sana ne oldu?” diye sorar, adam şöyle cevap verir: “Şu mübarek ramazanda oruçlu iken hanımına yaklaştım.” Hz. Peygamber: “Köle azat etme imkânın var mı?”, Adam: “Hayır, yok.”, “Peş peşe iki ay oruç tutabilir misin?”, Adam: “Hayır. Bu iş de zaten sabredemediğim için başıma geldi.”, “Altmış fakiri doyuracak mâli imkânın var mı?”, Adam: “Hayır.” Bu sırada Peygamberimize bir sepet hurma getirildi. Peygamber (s.a.s.) hurmaları adama vererek kefaret olmak üzere yoksullara dağıtmasını söyledi. Adam: “Bizden daha muhtaç kimse var mı?” deyince, Peygamber (s.a.v.) gülümseyerek: “Al götür, bunları ailene yedir!” diyerek adamı gönderdi.*¹⁸³ Hadislerde farklı anlatımlara sahip olsa da olayın özü bu şekilde gerçekleşmiştir.

1.2.3.2.1. Oruç Kefaretinin Varlığını Kabul Etmeyenlerin Delilleri

İslâm âlimleri arasında genel kanaat, oruç kefaretinin dinen varlığı Hz. Peygamber ile Seleme b. Sahr arasında geçen diyaloga dayanan bilgiler ışığında sabittir. Ancak özü itibarıyla aynı olduğu anlaşılan olayın farklı anlatımlara sahip rivayetler mevcuttur. Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli husus ise, zihar kefaretinin delil teşkil eden olay ile oruç kefaretinin sebep olan olayın birbiri ile benzerlik göstermesidir. Oruç kefaretinin kabul etmeyenlerin en önemli argümanları, Seleme b. Sahr'ın başından geçen zihar olayının, ramazan ayında oruçlu iken eşine yaklaşma olayı ile karıştırıldığını dile getirmeleridir. Dolayısıyla oruç kefareti hakkında Kur'an'da bir hüküm olmadığı gibi hadiste de bir delil yoktur. Bu konudaki rivayetler ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

¹⁸³ Buhârî, Savm: 30-31, Nafakat: 13, Edeb: 68, 95, Kefaret: 2-4, Hibe: 20; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Tarihu'l-Kebir*, Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Hindistan-Haydarabad-Dekken, ts, I, 56; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Tarihu's-Sağir*, (1. Baskı), (thk. Mahmut İbrahim Zayid), Mektebet-ü Dârü't-Türas, Halep-Kahire 1997, I, 290; Müslim, Sıyâm: 81-82; Tirmizî, Sıyâm: 28; İbn Mâce, Sıyâm: 14; Enes b. Malik, *Muvatta*, (2. Baskı), (thk. Abdülvehhab Abdüllatif), el-Mektebetü'l-İlmiyye, b.y.y. ts., Sıyâm: 28; İbn Hanbel, *Müsned-ü Ahmed b. Hanbel*, (1. Baskı), (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dârul'l-Hadis, Kahire 1995, II, 208, 242, 281,516; Ebû Dâvud, Sıyâm 3; Dârimî, Sıyâm: 19.

a) Kasten Oruç Bozan Kimseye Gerekenler

İslâm bilginleri orucun kasten tutulmaması durumunda işlenen günahın büyüklüğünden dolayı kefaret gerekmediğini, bu günahın affedilmesi için ancak günü gününe kaza edilmesi ve tövbe-istiğfar ile bağışlanma dilenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Niyet edilen bir ramazan orucun bozulması durumunda ise nasıl bir yol izleneceği farklı rivayetlere dayanılarak izah edilmiştir. Oruç kefareti kabul edenler gereken kefaretlere ele alıp incelemişlerdir. Kabul etmeyenler ise diğer rivayetleri esas alarak kasten oruç bozan kimseye gerekenleri yorumlayarak izah etmeye çalışmışlardır.

Bazı âlimler ramazan günlerinde kasten oruç bozmanın kazası olarak günü gününe oruç tutmayı vacip görürken, bazı âlimler ise kazanın yanında sadaka verilmesini; bazıları da bunlara ilave olarak tövbe-istiğfar etmeyi gerekli görmüşlerdir.

Orucu bozan kimsenin yalnız güne gün kaza edeceğine dair rivayetlerden bir kaçışöyledir: Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber kasıtlı olarak oruç bozan kimseye: “*Yerine bir gün kaza et.*”¹⁸⁴ buyurmuştur. Başka bir rivayette Ebû Hureyre “*Resulullah (s.a.v.) ramazan ayında orucunu bozan kimseye yerine bir gün oruç tutmasını emretti.*”¹⁸⁵ demiştir.

Hz. Peygamberin orucu kaza etmenin yanında sadaka vermeyi emrettiği rivayet şu şekildedir: Saîd b. Müseyyeb: Bir adam, “*Ya Resulullah! Bugün büyük bir günah işledim, ramazan ayında cima ettim*”, dedi. Hz. Peygamber: “*Yerine bir gün oruç tut ve sadaka ver.*” buyurdu.¹⁸⁶

Saîd b. Müseyyeb'in rivayet ettiği başka bir rivayetteyse bir adam Nebî (s.a.v.)'e geldi ve “*Ramazanda bir gün oruç bozdum*”, dedi. Hz. Peygamber ona “*Sadaka ver, Allah'tan bağışlanma dile ve yerine bir gün oruç tut*” buyurdu.¹⁸⁷

Tüm bunların dışında Hz. Peygamber tarafından kasten bozulacak bir günlük orucun, “*Ömür boyu tutulacak oruçla dahi yerine gelmeyeceği*”¹⁸⁸ ifade edilmiştir.

¹⁸⁴ Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, IV, 381, no: 8055.

¹⁸⁵ Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, IV, 381, no: 8056.

¹⁸⁶ İbn Kâni', Ebû'l-Hüseyn Abdülbâki el-Bağdâdî, *Mu'cemü's-Sahabe*, (1. Baskı), (thk. Salih b. Salim), Mektebetü'l-Ğurabai'l-Eseriyye, Medinetü'l-Münevvere 1998, III, 127, no: 1099.

¹⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman Ebî Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (1. Baskı), (thk. Kemal Yusuf el-Hut), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1986, II, 347, no:9774; III, 110, no: 12568.

Ancak diğerk bazı rivayetlerden anlaşılank bozulan orucun yerine tutulacak kaza orucuyla birlikte fikhen ibadet yükümlülüğü kalkacağıdır. Yukarıdaki hadisteki asıl gaye orucun keyfi olarak, mazeretsiz bir şekilde bozulmasını önlemektir.

Ramazan günü kasıtlı olarak oruç bozan kimsenin bozduğu güne karşılık bir gün kaza edeceğini bunun yanında sadaka vermesini ya da bağışlanma istemesini belirten rivayetler sened açısından eleştirilmiştir. Buna rağmen Said b. Müseyyeb, Şa'bi, İbn Cüreyc, İbrahim en-Nehai ve Katâde gibi ünlü İslâm âlimleri bu görüşleri benimsemişlerdir. “Şa'bi'nin; “Ramazan günü bilerek oruç bozanlar bir gün kaza ederler ve Allah'tan bağışlanmalarını dilerler” şeklindeki görüşünü İbrahim en-Nehâî'nin de benimsediğı, Ebû Hanife (ö. 150) tarafından Hammad b. Ebî Süleyman (ö. 120) tarikiyle nakledilmektedir.”¹⁸⁹ İbn Abdülber yukarıda görüşü verilen âlimlerin yeme ve içmeden dolayı ramazan oruçlarını bozanların günü gününe kaza etmelerini gerektiğini kast ettiklerini söylemiştir. Bu görüş cimayla oruç bozanları kapsamamaktadır, demiştir.¹⁹⁰

b) Zıhar Kefareti İle Oruç Kefaretinin İlişkisi

Kasten oruç bozan kimseye günü gününe kaza ve tövbe ya da kaza yanında sadaka ve yahut ta tövbe, kaza ve sadaka emredilen rivayetler mevcuttur. Cüz'i sayıda bu görüşleri kabul eden klasik dönem âlimleri mevcuttur. Yakın dönemde ise oruç kefareti hakkında dikkat çeken görüş ve değerlendirmeler ileri süren düşünce adamları arasında Musa Carullah Bigiyev ve çağdaş dönem ilim insanları sayılabilir.

Musa Carullah “Oruç kefareatine” ilişkin Kur'an'da bir söz veya bir işaret olmadığını, hadis kitaplarında içtihat ehlinin tamamının delil olarak kullanacağı bir Sünnet-i Nebeviyye'nin ittifakla rivayet edildiğini ve mezkûr hadisin Kütüb-i Sitte

¹⁸⁸ “Her kim ramazandan bir günlerinde orucunu özürsüz ve hastaliksız olduğu halde bozarsa, ömrü boyunca devamlı oruç tutacak olsa bile, o günün borcunu hakkıyla ödeyemez.” İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III, 110, no: 12569.

¹⁸⁹ Yunus Macit, “Kasten Oruç Bozmanın Cezası İle İlgili Rivayetlerin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (3), 2005, 121-157.

¹⁹⁰ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillan b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *et-Temhid*, (thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvi, Muhammed Abdülkebir el-Bekrî), Vizaretü Umûmü'l-Evkaf ve Şüünü'l-İslâmiyye, Mağrib 1967, VII, 169.

eserlerinin tamamında yer aldığını belirterek ifade etmiştir.¹⁹¹ “Şüphesiz bu hadis sahihtir.” ifadesiyle bu olayın farklı anlatımlara sahip olsa da aynı manayı ifade ettiğini, bu hadis ile ramazan gününde eşiyle cinsel ilişkiye girerek orucunu bozan kimsenin zimmetinde kefaret ödemesinin farz olduğuna delalet ettiğini belirtmiştir.¹⁹²

“Ramazan gününde hanımıyla ilişkiye girip orucunu bozan insanın zimmetine Şâri’ Kerim neden özellikle zihar kefaretini farz kılmişti? Oruç bozma suçu ile zihar suçu arasında acaba bir münasebet mi vardır?”¹⁹³ Bigiyev sorularıyla konuya derinlik kazandırmakta ve bu konudaki kanaatini şu şekilde ifade etmektedir: “Evet, iki hüküm arasında ziddiyet ilişkisi olabilir. Zira zihar hanımı bırakmaktır. Fakat orucu bozma suçu, gece gündüz hanımı kucaktan düşürmemek ve koyundan çıkarmamak demektir.”¹⁹⁴ Musa Carullah’ın görüşünü desteklediği bir diğer nokta ise “Bir adam” şeklinde rivayet edilen kimsenin, kim olduğunu tespit etmekle ilişkilidir. İmam Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde geçen rivayet dayanarak bu kişinin Seleme b. Sahr el-Ensari olduğunu söylemiştir. İlgili rivayet şöyledir:

“Seleme b. Sahr şöyle anlatmaktadır: “Cinsel bakımdan başka bir kimseye verilmeyen bir kuvvet ve kudret sahibi bir kişiydim. Ramazan ayı girince, gece eşime yaklaşır ve gün üzerime doğuncaya kadar bu işi devam ettiririm de kendimi çekmeye muktedir olamam korkusuyla, ramazan çıkıncaya kadar karıma zihar yaptım. Nihayet bir gece bana hizmet ederken bedeninden bir yer açılıp görüldü. Ben de dayanamadım, hemen üzerine atıldım ve beraber oldum. Sabah olunca da aileme koştum. Durumu onlara anlattım ve beni Peygamber’e götürün, olup biteni anlatayım dedim. Hepsi de bana, “Yemin ederiz ki, biz seni götürmeyiz. Hakkımızda Kur’an (ayet) inmesinden veya Peygamber (s.a.v.)’in hakkımızda, bizi utandıracak bir söz söylemesinden korkarız. Fakat sen git ve münasip gördüğünü yap” dediler. Bunun üzerine (yanlarından) çıktım ve Peygamber (s.a.v.)’e gelerek durumu anlattım. Bana, “Bunu sen mi yaptın?” sorusunu üç kez tekrarladı ve ben her defasında “Evet, bunu ben yaptım.” işte huzurunuzdayım, hakkımda Allah’ın hükmünü uygula. Buna muhakkak

¹⁹¹ Bigiyev, Musa Carullah, *Uzun Günlerde Oruç*, (sad. Abdullah Kahraman), İz Yayıncılık, İstanbul 2009, 239-240.

¹⁹² Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 240.

¹⁹³ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 241.

¹⁹⁴ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 241.

surette katlanacağım” dedim. Resulûllah (s.a.v.), bana “Bir köle azat et.” dedi. Ben de elimle boynuma vurdum ve “Hayır (azat edemem), seni hak üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki benim şu boynumdan başka mülküm olmadan sabahladım.” Peygamber (s.a.v.), “O halde, iki ay oruç tut!” dedi. Ben de “Ya Resulûllah! Başıma gelen şu oruçtan dolayı gelmedi mi?” dedim. Peygamber (s.a.v.), “O halde, altmış yoksulu doyur!” dedi. Cevaben, “Allah'a yemin ederim akşam yemeğimiz olmadığı halde bu geceyi aç geçirdik.” dedim. Peygamber (s.a.v.) “O halde Beni Zürayk (kabilesinin) zekât memuruna git de ona, zekâtını sana ödemesini söyle. Sen de bundan altmış yoksula bir vesk (hurma) yedir, kalanını da kendine, çoluk çocuğuna yedir” buyurdu. Bunun üzerine kavmime döndüm ve onlara, “Ben sizde dar görüşlülük ve anlayışsızlık, Resulûllah (s.a.v.)’da ise hoşgörü ve anlayış buldum. Bana sadakalarınızı vermenizi emretti. Haydi, zekâtlarınızı bana veriniz” dedim. Onlar da zekâtlarını bana verdiler.”¹⁹⁵

Bu rivayeti aktardıktan sonra Carullah, iki hadisteki olayların aynı olduğunu İbn Ebi Şeybe ve İbn Hacer gibi araştırmacıların bu bilgiyi teyit ettiklerini söylemektedir.¹⁹⁶

İbn Hacer’in konuyla ilgili rivayeti şu şekildedir: “Rivayet olunduğuna göre Seleme b. Sahr şöyle demiştir: “Ramazan ayı girdi hanımım ile ilişkiye girerim endişesiyle onunla zihar yaptım. Bir gece onun vücudunda bir yerin açık olduğunu gördüm ve hemen üzerine çullandım. (Olayı anlattığı zaman) Hz. Peygamber dedi ki: “Bir köle azat et.” Bende dedim ki: “Boynumdan başka bir şeye sahip değilim.” Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “İki ay peş peşe oruç tut.” Ben ise “Başıma gelen oruç yüzünden gelmedi mi?” dedim. Bu sefer Hz. Peygamber: “Altmış fakire bir farak¹⁹⁷ hurma yedir,” buyurdu.”¹⁹⁸

Musa Carullah bu rivayetleri delil göstererek, öncelikle lafızları farklı olan rivayetlerin anlattıkları olayın aynı olduğunu, olayların birden fazla olduğuna dair bir

¹⁹⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, XXVI, 347.

¹⁹⁶ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 243.

¹⁹⁷ Farak bir ölçü birimi olup miktarı konusunda farklı görüşler vardır. On beş, otuz ya da altmış sa’ olduğunu söyleyenler vardır.

¹⁹⁸ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Buluğü'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, (thk. Semin b. Emin ez-Zührî), Darû'l-Felak, b.y.y. 2004, 333, no: 1104.

delilin olmadığını, birden fazla olmalarının ise sadece ihtimal olduğunu, böyle bir ihtimalin ise bu konuda delil olmayacağını dile getirmiştir. Sonraki aşamada ise zıhar olayı ile kasten cima yaparak oruç bozma hadisesinin aynı anda meydana geldiğine dair kesin bir delil yokken nakledilen bu rivayetlerin hiç birinin oruç bozma kefareatine delil olmayacağını, zira hadislerde yükümlü kılınan kefaretin zıhar kefareti olduğunu belirtmektedir. Ayrıca zıhar kefareti ayetlerle¹⁹⁹ sabittir. Hz. Peygamber'in diliyle sabit olan kefareti, ayet-i kerimede sabit olan kefarete hamletmek zaruri olur, yoksa Hz. Peygamber ayetleri ihmal etmiş olur. Böylece kefarete, zıhar kefareti olup oruç bozma suçu kefaretsiz kalır, demiştir.²⁰⁰

Musa Carullah Seleme b. Sahr hadisesine farklı bir açıdan bakarak ramazanın saygınlığına ihlal getirmemek için zıhar yaptığına fakat kendini kaybedip hanımıyla birlikte olduğuna ve bu zıhar olayının hanımına zulmetmek maksadıyla olmayıp aksine ramazanın saygınlığını ihmal etme korkusuyla olduğundan bu saygı maksadıyla yapılan zıharın suç olmayıp aksine iman kuvvetiyle yapılmış güzel bir tedbir olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak ise Şâri' Kerim, Mücadele suresindeki ayetlerle suçunun kefaretinin beyan etmiştir. Ancak Hz. Peygamber adamın kuvvetli olmasına rağmen kefareti düşürüp iki ay oruç tutmasını farz kılmamıştır.²⁰¹

Carullah sonuç olarak, Şâri' Kerim, Seleme b. Sahr'ın maksadına ve orucunu bozma sebeplerine bakarak affetmiştir, ancak bu durum ilim ehli tarafından ihmal edilmiştir diyerek ulaştığı bu sonucun saklanıp kalmış en büyük keşiflerinden biri olduğunu söylemektedir.²⁰²

Çağdaş ilim insanlarından Hüseyin Atay'ın ise bu konuda ki kanaati şöyledir: *“Oruç tutmamanın kefareti olmadığı gibi, oruç bozmanın da kefareti Kur'an'da ve sağlam hadiste yoktur. Yanlış bir kıyas ve benzetme ile zıhar hükmüne benzetmişlerdir. Âlimlerin, fakihlerin kasten orucu bozmaya kefarete cezası vermelerindeki “kasten” kelimesi, oruçlu olduğunu bilerek orucu bozmak manasında olmayıp, inadına, oruca aldırış etmeden, hakaret edercesine, onu küçük düşürürcesine orucunu bozmaktır ki, bu*

¹⁹⁹ Mücadele: 58/2-4.

²⁰⁰ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 244.

²⁰¹ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 245.

²⁰² Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 246.

*kefaretle giderilemez, ancak tövbe ile affedilir. Tövbe, kefareten daha büyüktür. İnsanın, sebebi ne olursa olsun, küçük veya büyük bir mazeretten dolayı orucunu bozması kefareti asla gerektirmez, yalnız gününe gün tutar.”*²⁰³

Görüldüğü üzere Atay, oruç kefaretiyle ilgili rivayetleri kabul etmemekte, yanlış bir kıyas ve benzetme sonucu bu hükme varıldığını düşünmektedir. Ancak bu kanaatini ilmî sorumluluk adına delillendirmesi gerekirken ön yargıyla peşin hükümle karar verdiği gözükmemektedir.

İddia edildiği gibi fakihlerin kasten oruç bozmaya kefarete cezası verdikleri “*kasten*” kelimesi bilerek oruç bozmak değil de inadına, hakaret ederek bozmak manasına geldiği söylenmesi bu açıklamanın tutarsızlığını göstermektedir. İnadına ve yahut ta hakaret etmek niyetiyle oruca başlayıp onu bozan kimse, o oruca hiç başlamış sayılır. İman etmediği halde tutmuş olduğu orucu bozma suçuna da kefarete gerekmez. Bu durumda böyle bir kimsenin öncelikle kelime-i şehadet getirerek Müslüman olması gerekmektedir. Dolayısıyla kasten oruç bozmada kasten kelimesi seçerek, durumun farkında olarak manalarına gelmektedir.

Musa Carullah’ın yukarıda izahatını verdiğimiz şekliyle konuyu açıklamış ve delillerini ileri sürmüştür. Şimdi de bu konuda Cumhur’un görüş ve delillerini ele almaya çalışacağız. Daha sonra tüm görüşleri genel bir değerlendirmeye tabi tutacağız.

1.2.3.2.2. Oruç Kefaretinin Varlığını Kabul Edenlerin Delilleri

İslâm dininde kefarete olgusu tüm İslâm âlimleri tarafından kabul edilmiştir. Bunun yegâne sebebi kefaretlerin tayinini bizzat Kur’an’ın yapmasıdır. Nitekim Kur’an’da yemin kefareti,²⁰⁴ zihar kefareti,²⁰⁵ yanlışlıkla adam öldürmenin kefareti²⁰⁶ ve ihramlıyken avlanma veya tıraş olma kefareti²⁰⁷ vardır. Bu kefaretlerin varlığı fıkıh âlimleri arasında tartışma konusu olmamış, ancak uygulamadan kaynaklanan farklılıklar ortaya çıkmıştır. Oruç kefaretinin varlığının tartışılmasının nedeni ise,

²⁰³ Hüseyin Atay, *Kur’an’a Göre Araştırmalar*, Ankara 1993, I, 27-28.

²⁰⁴ Maide: 5/89.

²⁰⁵ Mücadele: 58/2-4.

²⁰⁶ Nisa: 4/92.

²⁰⁷ Bakara: 2/196.

Kur'an'da bu mevzuyu doğrudan ele alan ya da dolaylı olarak işaret eden bir ayet olmamasıdır. Konunun tüm hüküm ve uygulama esasları, Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlere dayanmaktadır. Bununla birlikte oruç kefaretinin varlığı hakkında ilk dönem fıkıh literatüründe kayda değer bir tartışma olmasa da modern dönemde tartışılan bir konu olmuştur.

Cumhur, oruç kefaretinin varlığının delili olarak hadis(leri) göstermektedir. Mevcut hâdise tek örnek olup aynı zamanda bu konuyla ilgili tek delildir. Bu olay farklı tariklerle rivayet edilmiştir. Her ne kadar mevcut rivayetler farklı varyantlara sahip olsa da ilk okuyuşta aynı olayın anlatıldığı anlaşılmaktadır.

Musa Carullah'ın iddia ettiği gibi zıhar kefaretiyle oruç kefaretinin aynı olay gibi karıştırılıp karıştırılmadığını tespit etmek için önce oruç kefaretiyle ilgili rivayetleri sonrada zıhar kefaretiyle ilgili hadis metinlerini detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

1.2.3.2.2.1. Ebû Hureyre'den Rivayet Edilen Hadisler

Ebû Hureyre rivayet ettiğine göre:

“Nebi (s.a.v.)’in huzurunda otururken bir adam geldi ve “Ey Allah’ın Resulü helak oldum” diye halinden yakındı. Peygamber (s.a.v.) “Seni helak eden nedir?” dedi. O kimse, “Ramazanda oruçlu iken eşime yaklaştım.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Bir köle azat edebilir misin? diye buyurdu. Adam “Hayır” dedi. Hz. Peygamber’in, “İki ay ara vermeden oruç tutabilir misin?” sorusuna, yine “Hayır” dedi. Hz. Peygamber, “O halde, altmış yoksulu doyurabilir misin?” dedi. “Buna da güç yetiremem Ya Resulullah!” karşılığını verdi. Bu arada Hz. Peygamber’e içerisinde hurma dolu büyük bir sepet getirildi. Resulullah “O mesele soran nerede?” buyurdu. O zat, “Benim” (diyerek ayağa kalktı). Resulullah; “Al bunu tasadduk et.” buyurdu. O kişi “Benden daha fakirine mi? Seni hakikat üzere gönderen Allah’a yemin ederim ki, siyah taşlı şu Medine şehrinin içinde benden/benim ailemden daha muhtaç kimse yoktur.” dedi. Resulullah (s.a.v.) yan dişleri görülünceye kadar güldü ve “Haydi bunu al ve ailene yedir.” buyurdu.”

Aşağıda Ebû Hureyre'den nakledilen bu rivayetin hadis kaynaklarında geçen senet zincirlerine yer vereceğiz.

- 1) Ebû Hureyre ← Humejd b. Abdurrahman b. Avf ← İbn Şihab ez-Zühri ← Şuayb ← Ebû'l-Yeman ← Buhârî²⁰⁸
- 2) Ebû Hureyre ← Humejd ← Zühri ← Süfyan b. Uyeyne ← Yahya b. Yahya ← İbn Ebi Şeybe ← Müslim²⁰⁹
- 3) Ebû Hureyre ← Humejd ← Zühri ← Süfyan b. Uyeyne ← Tirmizî²¹⁰
- 4) Ebû Hureyre ← Humejd ← Zühri ← Süfyan b. Uyeyne ← İbn Ebi Şeybe ← İbn Mâce²¹¹
- 5) Ebû Hureyre ← Humejd ← Zühri ← Malik²¹²
- 6) Ebû Hureyre ← Humejd ← Zühri ← Ma'mer b. Raşid ← Abdürrezzak ← Ahmed b. Hanbel²¹³
- 7) Ebû Hureyre ← Humejd ← Zühri ← Hişam b. Sa'd ← İbn Ebi Fudeyk ← Cafer b. Müsafir ← Ebû Dâvud²¹⁴
- 8) Ebû Hureyre ← Humejd ← Zühri ← İbrahim b. Sa'd ← Süleyman b. Dâvud ← Dârimi²¹⁵

Bu rivayet Nesâi hariç Kütüb-i Sitte eserlerinin tamamında farklı tariklerle rivayet edilmiş olup ayrıca Şafi,²¹⁶ İbn Ebi Şeybe,²¹⁷ İbn Hibbân,²¹⁸ Taberânî²¹⁹ ve

²⁰⁸ Buhârî, Savm: 30-31, Nafakât: 13, Edeb: 68, 95, Kefâret: 2-4, Hibe: 20; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebir*, I, 56; Buhârî, *et-Tarihu's-Sağir*, I, 290.

²⁰⁹ Müslim, Sıyâm: 81-82.

²¹⁰ Tirmizî, Sıyâm: 28.

²¹¹ İbn Mâce, Sıyâm: 14.

²¹² Enes b. Malik, *Muvatta*, Sıyâm: 28.

²¹³ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 208, 242, 281, 516.

²¹⁴ Ebû Dâvud, Sıyâm: 38.

²¹⁵ Dârimî, Sıyâm: 19.

²¹⁶ Şafi, Muhammed b. İdris, *Müsned*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1980, 105.

²¹⁷ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III, 110.

²¹⁸ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, *el-İhsan fi Takrib Sahih-i İbn Hibbân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1988, VIII, 293-298.

²¹⁹ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, (thk. Tarık b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni), Daru'l-Haremeyn, Kahire, ts, II, 365.

Beyhâki²²⁰ gibi müellifler tarafından Zühri→Hümejd→Ebû Hureyre senediyle rivayet edilmiştir.²²¹ Bu hadis hakkında araştırma yapan hadis âlimlerinden Tirmizî “hasen-sahih”²²², Dârekutnî “isnadı sahih”²²³ derken pek çok âlim hadisin “müttefekun aleyh”²²⁴ olduğunu söylemiştir.

1.2.3.2.2.2. Hz. Aişe’den Rivayet Edilen Hadisler

Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre:

“Peygamber’e bir adam geldi ve kendini kastederek: “O yanmıştır” dedi. Resulûllah (s.a.v.) ona, “Senin neyin var?” diye sordu. O zat: “Ramazan’da gündüz eşimle cinsel ilişkide bulundum.” dedi. Peygamber (s.a.v.), “Öyleyse sadaka ver.” buyurdu. Adam: “Vallahi benim hiçbir şeyim yok ve ona gücüm yetmez.” dedi. Peygamber (s.a.v.) “O halde otur.” buyurdu. Bu arada Peygamber’e arak denilen büyük bir sepetle hurma getirildi. Resulûllah (s.a.v.): “Biraz evvelki yandım diyen nerede?” buyurdu. Adam ayağa kalktı. Peygamber (s.a.v.), “Bunu sadaka olarak dağıt.” buyurdu. Adam, “Bizden başkasına mı? Ya Rasullûllah! Vallahi biz açız, hiçbir şeyimiz yok!” dedi. Peygamber (s.a.v.), “Haydi onu siz yiyiniz.” buyurdu.”

1) Aişe ← Abbad b. Abdulah b. ez-Zübeyr ← Abdurrahman b. Kasım ← Yahya b. Said ← Yezid b. Harun ← Abdullah b. Münir ← Buhârî²²⁵

2) Aişe ← Abbad ← Muhammed b. Cafer ez-Zübeyr ← Abdurrahman ← Leys ve Yahya b. Said ← Muhammed b. Rumh ← Müslim²²⁶

3) Aişe ← Abbad ← Muhammed b. Cafer ← Abdurrahman ← Amr b. el- Haris ← İbn Vehb ← Süleyman b. Dâvud el-Mehri ← Ebû Dâvud²²⁷

²²⁰ Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, IV, 374.

²²¹ Abdullah Çolak, “Oruç Kefâretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili”, *EKEV Akademi Dergisi*, 9 (23), 2005, 140.

²²² Tirmizî, *Sıyâm*: 28.

²²³ Dârekutnî, *Sünen*, II, 190.

²²⁴ Bkz. İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 121; Buhâtî, *Keşşafü'l-Kina*, III, 324.

²²⁵ Buhârî, *Savm* 30; *et-Tarihu'l-Kebir*, I, 54; *et-Tarihu's-Sağir*, I, 288-289.

²²⁶ Müslim, *Sıyâm*: 85.

²²⁷ Ebû Dâvud, *Sıyâm*: 38.

4) Aişe ← Abbad b. Abdillâh b. ez-Zübeyr ← Abdurrahman b. Kasım ← Yahya b. Said ← Yezid b. Harun ← Ahmed b. Hanbel²²⁸

5) Aişe ← Abbad ← Muhammed b. Cafer ← Abdurrahman ← Yahya b. Said ← Yezid b. Harun ← Dârimi²²⁹

Yukarıda Hz. Aişe'den rivayet edilen hadiselerin senet zincirleri verilmiştir. Bunların yanında Cabir b. Abdillâh'tan gelen “Hz. Peygamber, ramazan ayında mukim iken orucunu bozan kimsenin bir deve (bedene) tasadduk etmesini; bunu bulamazsa 30 sa' hurmayı, fakirlere yedirmesini emretti.”²³⁰ rivayet vardır. Ancak bu rivayet senet ve metin açısından tenkide uğramıştır.

1.2.3.2.2.3. Oruç Kefareti ile İlgili Mürsel Olarak Rivayet Edilen Hadisler

Yukarıda verdiğimiz senetleri muttasıl olan rivayetlerin yanında “Mürsel”²³¹ olarak rivayet edilen hadisler de mevcuttur.

1) Malik → Ata b. Abdillâh el-Horasani → Said b. el-Müseyyeb, “Hz. Peygamber'e bir bedevi geldi. Adam, “Mahvoldum.” diyerek, başına vurarak, saçını başını yoluyordu. Hz. Peygamber kendisine, “Bu ne hal?” diye sordu. Adam, “Ramazanda oruçluyken hanumumla beraber oldum.” dedi. Hz. Peygamber, “Bir köle azat edebilir misin?” dedi. Adam, “Hayır!” dedi. Resulûllah “Bir deve fidye verebilir misin?” buyurdu. O, “Hayır.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber adama: “Öyleyse otur.” buyurdu. Resulûllah'a bir sele hurma getirildi. “Al bunu tasadduk et.” dedi. Adam, “Benden daha muhtaç kimse yok.” deyince, Resulûllah: “Öyleyse, onu sen kendin ye, eşinle beraber olduğun günün orucu yerine bir gün kaza et.” buyurdu.”²³²

2) Dârekutnî'nin, Ebû Bekir en-Neysaburî → Ebû Ümeyye et-Terasûsî → Muhammed b. Mahled → A'lâ b. Salim Ebû Hüseyin → Ebû Nuaym → Mündel b. Ali

²²⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 276.

²²⁹ Dârimî, *Sıyâm*: 19.

²³⁰ Dârekutnî, *Sünen*, II, 191.

²³¹ Mürsel hadis: “Tabiûndan birinin, sahabe ismini zikretmeksizin Resulûllah'a re'f' ve isnad ettiği hadis. Fukahaya göre ise, senedinin tamamı ya da sonuncu kısmı düşürülmüş olan ve Resulûllah'a isnad edilen hadis.” Erdoğan, 424.

²³² Enes b. Malik, *Muvatta*, *Sıyâm*: 29.

→ Ebû Haşim → Abdülvaris → Enes b. Malik'ten rivayetinde, Resulûllah (s.a.v.), “Özürsüz olarak ramazanda bir gün orucunu bozan kimsenin bir ay oruç tutması gerekir.” buyurdu. Dârekutnî, hadisin senedindeki Mündel b. Ali'nin zayıf bir râvi olduğunu söylemektedir.²³³

3) Ebû Sehl b. Ziyad → İsmail b. İshak → Yahya b. el-Himmanî → Hüseyim → İsmail b. Salim → Mücahid → Ebû Hureyre'den: Hz. Peygamber'in, ramazan ayında başladığı bir orucu bozana, zihar kefareti emrettiği nakledilmektedir. Hüseyim'in bu senetle yapmış olduğu rivayet sened itibariyle de kuvvetli değildir.²³⁴

Oruç kefaretiyle ilgili rivayetleri değerlendirmeye geçmeden önce zihar kefaretiyle ilgili hadisleri ele almaya çalışacağız. Konunun bir bütün halinde sunulması için Seleme b. Sahr rivayetini burada bir daha zikretmeyi uygun gördük. “*Seleme b. Sahr şöyle anlatmaktadır: “Cinsel bakımdan başka bir kimseye verilmeyen bir kuvvet ve kudret sahibi bir kişiydim. Ramazan ayı girince, gece eşime yaklaşır ve gün üzerime doğuncaya kadar bu işi devam ettiririm de kendimi çekmeye muktedir olamam korkusuyla, ramazan çıkıncaya kadar karıma zihar yaptım. Nihayet bir gece bana hizmet ederken bedeninden bir yer açılıp görüldü. Ben de dayanamadım, hemen üzerine atıldım ve beraber oldum. Sabah olunca da aileme koştum. Durumu onlara anlattım ve beni Peygamber'e götürün, olup biteni anlatayım dedim. Hepsi de bana, “Yemin ederiz ki, biz seni götürmeyiz. Hakkımızda Kur'an (ayet) inmesinden veya Peygamber (s.a.v.)'in hakkımızda, bizi utandıracak bir söz söylemesinden korkarız. Fakat sen git ve münasip gördüğünü yap.” dediler. Bunun üzerine (yanlarından) çıktım ve Peygamber (s.a.v.)'e gelerek durumu anlattım. Bana, “Bunu sen mi yaptın?” sorusunu üç kez tekrarlardı ve ben her defasında “Evet, bunu ben yaptım.” işte huzurunuzdayım, hakkımda Allah'ın hükmünü uygula. Buna muhakkak surette katlanacağım.” dedim. Resulûllah (s.a.v.), bana “Bir köle azat et.” dedi. Ben de elimle boynuma vurdum ve “Hayır (azat edemem), seni hak üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki benim şu boynumdan başka mülküm olmadan sabahladım.” Peygamber (s.a.v.), “O halde, iki ay oruç tut!” dedi. Ben de “Ya Resulûllah! Başıma gelen şu oruçtan dolayı gelmedi mi?” dedim. Peygamber (s.a.v.), “O halde, altmış yoksulu*

²³³ Dârekutnî, *Sünen*, III, 168.

²³⁴ Dârekutnî, *Sünen*, III, 167.

doğur!" buyurdu. Cevaben, "Allah'a yemin ederim akşam yemeğimiz olmadığı halde bu geceyi aç geçirdik dedim. Peygamber (s.a.v.), "O halde Beni Züreyk (kabilesinin) zekât memuruna git de ona, zekâtını sana ödemesini söyle. Sen de bundan altmış yoksula bir vesk (hurma) yedir, kalanını da kendine, çoluk çocuğuna yedir." buyurdu. Bunun üzerine kavmime döndüm ve onlara, "Ben sizde dar görüşlülük ve anlayışsızlık, Resulüllah (s.a.v)'da ise hoşgörü ve anlayış buldum. Bana sadakalarınızı vermenizi emretti. Haydi, zekâtlarınızı bana veriniz." dedim. Onlar da zekâtlarını bana verdiler." Bu olayın anlatan ancak anlam bütünlüğünü bozmayacak kadar lafız farklılıkları bulunan diğer rivayetlerin senetleri şu şekildedir:

1) Seleme b. Sahr ez-Zürka el-Ensârî ← Süleyman b. Yesar ← Muhammed b. Amr b. Ata ← Muhammed b. İshak ← Yezid b. Harun ← Ahmed b. Hanbel²³⁵

2) Seleme b. Sahr el-Beyazâ ← Süleyman b. Yesar ← Muhammed b. Amr b. Ata ← Muhammed b. İshak ← Abdullah b. İdris ← Zekeriyya b. Adi ← Dârimî²³⁶

3) Seleme b. Sahr el-Beyazî ← Süleyman b. Yesar ← Muhammed b. Amr b. Ata ← Muhammed b. İshak ← Abdullah b. Nümeyr ← İbn Ebi Şeybe ← İbn Mâce²³⁷

4) Seleme b. Sahr ez-Zürka el-Ensârî ← Süleyman b. Yesar ← Muhammed b. Amr b. Ata ← Muhammed b. İshak ← Ebû Dâvud²³⁸

5) Seleme b. Sahr ez-Zürka el-Ensârî ← Süleyman b. Yesar ← Muhammed b. Amr b. Ata ← Muhammed b. İshak ← Yezid b. Harun ← Tirmizî²³⁹

6) Seleme b. Sahr ez-Zürka el-Ensârî ← Süleyman b. Yesar ← Muhammed b. Amr b. Ata ← Muhammed b. İshak ← Yezid b. Harun ← Ahmed b. Halil ← Muhammed b. Yahya ← İbn Huzeyme²⁴⁰

²³⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 37, V, 436.

²³⁶ Dârimî, *Talak*: 9.

²³⁷ İbn Mâce, *Talak*: 25.

²³⁸ Ebû Dâvud, *Talak*: 17, *Tefsir*: 58.

²³⁹ Tirmizî, *Tefsir*: 58.

²⁴⁰ İbn Huzeyme, *Sahih-i İbn Huzeyme*, 73.

7) Seleme b. Sahr ez-Zürka el-Ensârî ← Süleyman b. Yesar ← Muhammed b. Amr b. Ata ← Muhammed b. İshak ← Yezid b. Harun ← Muhammed b. Yahya ← İbnü'l-Cârud²⁴¹

Zıhar kefareatine delil teşkil eden Seleme b. Sahr rivayeti İbn Hanbel, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Dârimi, İbn Huzeyme ve İbnü'l-Cârud gibi muhaddisler tarafından nakledilmiştir. Tüm rivayetlerde dikkat çeken husus senet zincirinin başında bizzat olayın kahramanı Seleme b. Sahr bulunmaktadır. Bu husus ileride dikkat çekeceğimiz bir öneme sahiptir.

1.2.4. Oruç ve Zıhar Kefareti ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Oruç kefareтини kabul eden ve etmeyen tarafların delil olarak ileri sürdüğü rivayetleri belirtildikten sonra bu başlık altında rivayetler senet ve metin açısından değerlendirmeye tabi tutulacak. Ardından oruç kefareтини kabul eden Cumhur açısından uygulamaya yönelik konular, hadislerden çıkarılan hükümler başlığı altında incelenmeye gayret edilecektir. Kefaret gerektiren durumlar, ödenmesi gereken kefaretlar gibi hususlar mezhep görüş ve delilleriyle ele alınacaktır.

Oruç ve Zıhar kefaretiyle ilgili rivayetleri senet ve metin açısından değerlendirdiğimizde Musa Carullah'ın iddia ettiği gibi zıhar kefaretiyle oruç kefaretinin karışıp karışmadığının ortaya çıkacağına ve bir sonuca ulaşmamıza yardımcı olacağını düşünüyoruz.

1) Yukarıda ayrıntılı bir şekilde gösterildiği üzere oruç kefareatine ve zıhar kefareatine delil teşkil eden hadisler farklı senetlerle rivayet edilmiştir. Bu önemli bir ayrıntıdır. Çünkü bu sayede rivayetlerin aynı konuyu anlatma veya olayların karışma ihtimali oldukça azalmaktadır. Zıhar kefaretinin rivayet edildiği senet zincirlerinin tamamının başında olayın kahramanı Seleme b. Sahr vardır. Tüm rivayetlerde Hz. Peygamber'e gelip hüküm sormasının sebebi karısına zıhar yapmasıdır. Rivayetler arasında birkaç kelime farklılık olsa da –ki bu kaçınılmazdır- Seleme b. Sahr'ın zıhardan dolayı hüküm sormaya geldiği şüphe götürmeyecek kadar açıktır. Oruç

²⁴¹ İbnü'l-Cârud, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali en-Nisâbü'rî, *el-Münteka mine's-Süneni'l-Mesne'de*, (1. Baskı), (thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Müessesetü'l-Kitabi's-Sekafiyye, Beyrut 1988, 185.

kefaretinin konu alan rivayetlerde ise hâdiseyi bizzat başına gelen kimse değil, olaya şahit olan kimseler aktarmaktadır.

2) Hadis âlimleri zıhar kefaretinin konu olan kişi üzerinde ittifak ederek bu kişinin Seleme b. Sahr olduğunu ifade etmişlerdir.²⁴² Ancak oruç kefaretinin anlatıldığı “*merfu*” ve “*sahih*” olan Ebû Hureyre ve Hz. Aişe rivayetlerinde, Seleme b. Sahr’dan hiç bahsedilmemektedir. Bu rivayetlerde ifadeler “*bir adam veya bir bedevi geldi*” şeklindedir. Sadece Buhârî’nin²⁴³ rivayetinde bu kimsenin “*Beyâzâ*”²⁴⁴ kavminden olduğu belirtilmektedir. Ancak burada da bir isimden söz edilmemektedir. Hadislerde yer alan “*racül, ibn fûlan, bintü fûlan*” gibi kapalı isimleri tespite yönelik çalışma yapan Ebû Muhammed Abdülganî b. Saîd el-Ezdî “*Ğavamiz ve’l-Mübhemât fi’l-Hadisi’n-Nebevi*” adlı eserinde bu kişinin Seleme b. Sahr olduğunu söylemiştir.²⁴⁵ İbn Beşkuvâl Ebû Hureyre’den rivayet edilen hadisi verdikten sonra ramazan ayında orucu bozan kimsenin, Seleme b. Sahr olduğunu söylemekte bu görüşünü Süleyman b. Yesar’ın Seleme b. Sahr’dan rivayet ettiği haber ile ilişkilendirmektedir.²⁴⁶ Bazı hadis âlimleri ise, Hz. Peygamber’e gelen kişinin ensardan olduğunu dile getirirken, Dârekutnî’nin Said b. Müseyyeb’ten mürsel olarak aktardığı rivayette, gelen kişinin “*Sakif kabilesinden*” olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁷

Yukarıda aktarılan görüşlerden anlaşıldığı üzere, oruç kefaretinin hükmünü sormak için gelen kişi Beyâzâ kabilesinden Seleme b. Sahr olabileceği gibi bu kabileden bir başkası ya da başka bir kabileden başka bir kişi olabilir. Ve yahut Seleme

²⁴² İbn Mâce, Talak: 25; İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman Ebî Bekir b. Ebî Şeybe, *Müsned İbn Ebî Şeybe*, (1. Baskı), Dâru’l-Vatan, Riyad 1997, II, 136-137-138; İbn Hanbel, *Müsned*, XXVI, 346-347; İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târihu’l-Medine*, (thk. Fehim Muhammed Şeltut), basım evi yok, b.y.y. 1979, II, 396; İbn Âsım, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *el-Ehad ve’l-Mesanî*, (thk. Bâsim Faysal Ahmed Cevâbire), Dâru’r-Râye, Riyad 1991, IV, 201-202; İbnü’l-Cârud, *el-Münteka*, 186; İbn Huzeyme, *Sahih-i İbn Huzeyme*, IV, 73; Tirmizî, Talak: 20.

²⁴³ Buhârî, *et-Tarihu’s-Sağir*, I, 289.

²⁴⁴ Beyâzâ kavmi Züreyk’in bir koludur. Ebû Dâvud, Talak: 17.

²⁴⁵ Abdülganî, Ebû Muhammed Abdülganî b. Saîd el-Ezdî, *Ğavamiz ve’l-Mübhemât fi’l-Hadisi’n-Nebevi*, (thk. Hamza Ebû’l-Feth b. Hüseyin Kasım Muhammed en-Nuaymî), Dâru’l-Minare, b.y.y. 2000, I, 121.

²⁴⁶ İbn Beşkuvâl, Ebû’l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Mesud b. Musa b. Beşkuvâl el-Hazrecî el-Ensârî el-Endülüsî, *Ğavamidü’l-Esmâi’l-Mübheme*, (1. Baskı), (thk. İzzettin Ali Seyyid-Muhammed Kemâleddin İzzettin), Âlimü’l-Kütüb, Beyrut 1989, I, 211-212.

²⁴⁷ Çolak, 145.

b. Sahr'ın başına hem zıhar olayı hem de oruç kefareti hadisesi farklı zamanlarda gelmiştir.²⁴⁸ Görüldüğü gibi rivayetlerden hareketle isim tespiti konusunda net bir sonuca varmak mümkün gözükmemektedir.

3) Farklı ihtimaller göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkacak hükümlerinde tespit edilmesi önemlidir. Zıhar ve kefaret olayları farklı kimselerin başına gelmiş ise her iki kişiye de kendilerine gereken cezalar verilmelidir. Bu durumda oruç kefaretinin varlığını kabul edenler açısından herhangi bir itiraz yoktur.

İhtimallerden bir diğeri, Seleme b. Sahr'ın başına hem zıhar olayının hem de oruç kefareti gerektiren olayın aynı ya da farklı zamanlarda gelmiş olmasıdır. Bu ve benzeri durumlar fıkıh literatüründe “*Tedâhül*” kavramıyla ifade edilir. Mezhepler arasında farklı değerlendirmeler ve tartışmalar olan bu konuyu çalışmamızın kapsam ve dâhilinde olmadığı için detaylı bir şekilde ele almayacağız.

Tedahül, Hanefî fakihleri tarafından “*Sebepte ve Hükümde Tedâhül*” olarak ikili bir taksime tâbi tutulmuştur. Hüküm, mükellefin fiili olan sebebin varlığıyla ortaya çıkan ve hisle algılanamayan şer’i vasıftır. Bu tanıma göre, mükellefin ramazan ayında orucunu kasten bozması veya karısına zıhar yapması birer sebeptir. Her bir sebep ise kefaretin ayrı ayrı vacip olması hükmünü doğurur.²⁴⁹ Dolayısıyla Seleme b. Sahr hem zıharı hem de kasten oruç bozma durumunu aynı ya da farklı zamanlarda yapmışsa da her iki durum için ayrı ayrı kefaretlere gerekir.

4) Musa Carullah’a göre, zıhar olayında Seleme b. Sahr'ın ismi anılırken oruç kefareti başından geçen kimsenin Ebû Hureyre tarafından isimsiz rivayet edilmiş olması iki olayın karıştırılarak aktarıldığı konusunda delildir. Öncelikle Ebû Hureyre'nin rivayetlerde “*racül, ibn fûlan, bintü fûlan*” gibi kapalı ifadeler kullanması, gelen kişinin kim olduğunu bilmediği manasına gelmez. Kanaatimizce burada iki ihtimal vardır. Ya hâdise herkes tarafında bilindiği için rivayetlerde adını zikretmek gerekli görülmemiştir. Ya da yapılan fiil sonuç itibarıyla yüz kızartıcı bir davranış olduğundan, Ebû Hureyre o kimseyi rencide etmemek için adına zikretmemiştir.

²⁴⁸ Çolak, 146.

²⁴⁹ Dadaş, 208-210.

5) Zihar ve oruç kefaretinin rivayet edildiği hadislerde, iki olayın benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Bunların tespiti sağlıklı bir sonuca varabilmemiz için yol gösterici nitelikte olabilir.

Her iki olayda, kefarete konu olan kimsenin müeyyideleri ifa etmeye maddi ve bedeni güce sahip olmaması, erkeğe kefarete gerektiği belirtilirken kadın için her hangi bir kefareten söz edilmemesi ve bu iki olay ramazan ayında meydana gelmesi. Bu sayılan üç benzerlik iki hâdise için ortak olan hususlardır.

Konuyla ilgili rivayetleri nakleden Beyhâki,²⁵⁰ İbn Hacer,²⁵¹ Aynî²⁵² ve Suyûtî²⁵³ gibi birçok muhaddis ve şârih bu iki olayın farklı olduğunu belirtmişlerdir. Buradan hareketle Musa Carullah'ın iki hadisteki olayların aynı olduğunu İbn Hacer ve İbn Ebi Şeybe gibi araştırmacıların teyit ettiklerini söylemiştir.²⁵⁴ Ancak bu iddiası İbn Hacer için pek isabetli gözükmemektedir.

İki olayda gerçekleşen farklı durumlar ise, zihar kefaretinin anlatılan olayda Seleme b. Sahr, “*Cinsel bakımdan başka bir kimseye verilmeyen bir kuvvet ve kudret sahibi bir kişiydim. Ramazan ayı girince, gece eşime yaklaşır ve gün üzerime doğuncaya kadar bu işi devam ettiririm de kendimi çekmeye muktedir olamam korkusuyla, ramazan çıkıncaya kadar karıma zihar yaptım. Nihayet bir gece bana hizmet ederken bedeninden bir yer açılıp görüldü. Ben de dayanamadım, hemen üzerine atıldım ve beraber oldum.*” demektedir. Eşiyle beraber olduğu zaman oruçlu olduğuna dair kendisinin bir beyanı yoktur. Rivayetin devamında “*Sabah olunca da aileme koştum.*” demektedir. Buda eşiyle gece beraber olduğunu göstermektedir. Nitekim Seleme b. Sahr Hz. Peygamber'e gelerek işlediği suç hakkında hüküm sormuştur. Bu suç ise, eşine zihar yaptıktan sonra dayanamayıp eşiyle beraber olmasıdır.

²⁵⁰ Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, IV, 377.

²⁵¹ İbn Hacer Ebû'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Fethü'l-Bâri şerhü Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1977, IV, 164.

²⁵² Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhü Sahihi'l-Buhârî*, Dâr-u İhyâu'l-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts, XI, 29.

²⁵³ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tenviru'l-Havâlik Şerhu Muvattâ-ı Mâlik*, Mektebetü'l-Ticariyyeti'l-Kübra, Mısır 1969, I, 218.

²⁵⁴ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 243.

Oruç kefaretinin anlatıldığı rivayette ise sahabî Hz. Peygamber’e gelerek “*Helak oldum!*” demektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sebebini sorunca, “*Ramazanda oruçlu iken eşimle beraber oldum.*” cevabını vermektedir. Buradan anlaşılan, gelen sahabî eşiyile gündüz vakti birlikte olmuştur. Ayrıca ramazan ayında gün içerisinde oruçlu geçirilmeyen zaman aralıklarında cimanın mübah²⁵⁵ olduğu düşünüldüğünde böyle bir şey hakkında “*Helak oldum!*” demesi pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla zihar kefareti hâdisesinde cima gece gerçekleşirken oruç kefaretinde gündüz geçekleşmektedir.

Oruç kefareatine delil olarak gösterilen rivayette, bu kimse kendisine sunulan her üç kefareti yerine getirmeye muktedir olmadığını söyleyince, Hz. Peygamber kendisine gelen hurmayı tasadduk etmesini söylemiştir. Zihar kefareti ile ilgili mesele de ise, yine üç öneriyi yerine getiremeyeceğini söylemiş bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Zürayk oğullarının kefaret memuruna göndermiştir. Buradan alacağı zekât ile kefareti ödemesini istemiştir. Bu ayrıntı iki olayın farklı olduğuna dair bir delil teşkil edebilir.

Buhârî’nin “*el-Cami’u’s-Sahih*” eserinde “*Bâb*” başlıkları konu ile ilgili görüşlerini yansıtmaları bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Buna göre Buhârî oruç kefaretiyle ilgili rivayetleri “*Ramazanda eşiyile beraber olup, kefaret olarak tasadduk edecek hiçbir şeyi olmayan kimse*” başlığını koyarken; Ebû Dâvud, Dârimi, Beyhâki gibi muhaddisler eserlerinde “*Ramazan’da gündüz eşiyile beraber olan kimsenin kefareti*” başlığını kullanmışlardır. Bu âlimlerin rivayetleri vermeden önce bu başlıkları koymasına oruç kefareti ile zihar kefareti rivayetlerinin farklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.²⁵⁶

Carullah’ın zihar olayıyla kefaret olayı karıştırıldığı iddiası kabul edilerek değerlendirme de yapılmalıdır. Buna göre Seleme b. Sahr ziharı ramazan ayında orucu bozmamak için yaptığını dile getirmiş ancak eşiyile cima etmiştir. Buradan anlaşılan zihar yapılmış olsa dahi asıl kasıt ramazan orucuna bir hâlel getirmemektir. Ayrıca Seleme b. Sahr’ın “*Helak oldum*” diyerek Hz. Peygamber’e gelmesi kanaatimizi güçlendirmektedir. Asıl amacı ramazan orucunu hakkıyla eda etmek olduğundan, onu yerine getirememenin verdiği pişmanlık dile getirilmiş olabilir.

²⁵⁵ Bakara: 2/187.

²⁵⁶ Çolak, 148.

6) Hem oruç kefareline hem de zihar kefareline muhatap olan kimsenin aynı cezayla sorumlu tutulması ve her iki durumda da kadına bir kefareten bahsedilmemiş olması bu iki olayın aynı hâdise olduğu iddiasını güçlendirdiği düşünülmektedir.

Hem oruç kefareline hem de zihar kefareline muhatap olan kimsenin aynı olması durumu ve aynı cezayla da sorumlu tutulması bu iki hadisenin aynı olduğunu kanıtlamaz. Çünkü yukarıda geçtiği üzere oruç kefaretinin hükmünü sormak için gelen kişi Beyâzâ kabilesinden Seleme b. Sahr olabileceği gibi bu kabileden bir başkası ya da başka bir kabileden başka bir kişi olabilir. Ve yahut Seleme b. Sahr'ın başına hem zihar olayı hem de oruç kefareti hadisesi farklı zamanlarda gelmiştir. Bu ihtimaller net bir yargıya varmamızın önüne geçmektedir.

Her iki kefarete kadına cezadan bahsedilmemiş olması yoruma açıktır. Ziharda suçlu olan erkektir. Çünkü yemini eden odur. Oruç kefaretinde ise her iki taraf ta suçta ortaktır. Oruç kefareti anlatan hadiste kadından bahsedilmemiş olması hakkında hüküm sorulmadığından ya da kadın o gün oruca niyet etmemiş, unutarak cima etmiş, hasta, yolcu, gayr-i müslim veya o günün sabahında hayız kanı kesilmiş vb. bir sebebi de olabilir. Kısacası oruç kefaretinde kadından söz edilmemiş olması farklı sebeplere dayanabilir. Sonuç olarak her iki durumda aynı cezanın takdir edilmesi ve kadına kefareten bahsedilmemiş olması rivayetlerin aynı olaydan bahsettiğini kanıtlamaz.

7) Musa Carullah'ın “*Dört mezhep, kasten orucunu bozan kimsenin kefareti ödemesi gerektiğinde ittifak etmişseler de tâbiûnun büyüklerinden bir grup buna karşı çıkmıştır.*”²⁵⁷ sözü de eleştiriye açıktır. Hattâbî'nin naklettiğine göre, ramazan orucunun edasını kasten bozan bir kimseye kefaret gerekmez görüşünde olan tabiîn âlimlerinden sadece Katâde, İbrahim en-Nehâi ve Said b. Cüreyc'tir. Ayrıca Hattâbî'ye göre mezkûr âlimlerin bu hükme varmalarının sebebi, Ebû Hureyre hadisinin kendilerine ulaşmamış olabileceğidir.²⁵⁸ Ancak Katâde'nin bu görüşte olduğunu savunmak zor görünmektedir. Çünkü Katâde'nin, ramazan orucunu kaza ederken kasıtlı olarak bozan kimseye kefaret gerekir görüşü nakledilmiştir.²⁵⁹ Bundan dolayı Katâde'nin, ramazan orucunun kazasını

²⁵⁷ Çolak, 148.

²⁵⁸ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamdi b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb el-Bustî, *Meâlimü's-Sünen*, (1. Baskı), Matbûâtü'l-İlmiyye, Halep-Suriye 1932, II, 116.

²⁵⁹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sait, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts., IV, 327.

kasten bozan bir kimseye kefarete gerektiğini savunurken aynı orucun edasını kasten bozmayla kefarete gerekmediğini savunmasını düşünmek mümkün gözükmemektedir.

8) Carullah zihar olayını yapan kimsenin bunu hanımına zulmetmek amacıyla değil bilakis iman kuvvetiyle yapılan bir davranış olarak nitelendirilmektedir. Bunun sonucunda Mücadele suresindeki ayetler nazil olduğunu ve kuvvetli olmasına rağmen herhangi müeyyide ile sorumlu tutulmayarak affedildiğini söylemiştir. Carullah'ın bu yorumu çeşitli açılardan tutarsız gözükmemektedir.

Her iki görüşün de kabul ettiğine göre Seleme b. Sahr başından geçen olayda karısına zihar yaptığını belirtmiştir. Her ne sebeple olursa olsun yaptığı zihar eşine karşı işlemiş olduğu bir suçtur ve cezası sabit olmuştur. Dolayısıyla zihar yapmak hangi niyetle olursa olsun iman kuvvetiyle yapılmış bir tedbir olamaz. Sonuç itibariyle Seleme b. Sahr'ın oruç tutabilmek için zihar yaptığı kabul edilse dahi ramazan ayı geçtikten sonra cinsel ilişkiye girmenin yasak oluşu devam ettiği sürece hem kendisine hem de karısına eziyet olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Carullah'ın Mücadele suresindeki ayetlerin bu olay üzerine nazil olduğu iddiası da kuvvetli değildir. Çünkü genel kabule göre Hazreç kabilesinden Evs b. Samit Sa'leb'in kızı Havle'ye zihar yapmıştır. Bunun üzerine ilgili ayetler nazil olmuştur.²⁶⁰

Buraya kadar Musa Carullah özelinde oruç kefareti kabul etmeyenlerin delilleri tespit edilmeye çalışıldı. Carullah'ın temel argümanları arasında Seleme b. Sahr hakkında rivayet edilen zihar kefareti sebep olan olayın Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hâdis ile karıştırıldığı sayılabilir. Buna göre Ebû Hureyre, Seleme b. Sahr'ın zihar yaptığını bilmeden ramazan orucunu kasten bozan bir kimse gibi nakletmiştir.

Oruç kefareti kabul etmeyenlerin ileri sürdükleri deliller, iddiaları hakkında tatmin sağlamamıştır. Oruç kefaretinin hadis külliyatındaki konumu ve müçtehitlerin bu konuyu ele alış biçimleri karşı tarafın iddialarını boşa çıkaracak niteliktedir.

İlgili rivayetler hadis ve metin açısından değerlendirildiğinde, zihar ve oruç kefareti hükümlerinin farklı olaylar üzerine vaz edildiği söylenebilir. Oruç kefaretinin varlığı kabul edildiği takdirde hükümleri de kabul edilmesi gerekmektedir. Zihar ve

²⁶⁰ Taberî, *Cami-u'l-Beyan*, XXIII, 227; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Kahire 1964, XVII, 269.

oruç kefaretlerinde kefaret maddelerinin aynı olması, kefaretlerin taabbudi kaynaklı olması hasebiyle açıklanamayacak bir durumdur. Allah'ın, Resulüne hüküm koyma yetkisi verdiği düşünüldüğünde Sünnet vasıtasıyla bir hükmün konması ve uygulanmasında bir maruz yoktur.²⁶¹ Sonuç olarak oruç kefareti, diğer kefaretler gibi dinen sabittir denilebilir.

1.2.4.1. Hadislerden Çıkarılan Hükümler

Oruç kefaretinin varlığını kabul edenlerin ve karşı görüşü savunanların delilleri yukarıda karşılaştırılarak ele alındı. Oruç kefaretinin varlığını kabul eden İslâm uleması arasında uygulamaya yönelik meselelerin bir kısmında ittifak, bir kısmında ihtilaf vardır. Bu başlık altında ittifak ve ihtilaf edilen konular incelenmeye çalışılacak.

1.2.4.1.1. Kefaret Gerektiren Durumlar

Hadislerdeki ifadelerden anlaşıldığı üzere ramazan orucunu bozan kimse işlediği suçun farkındaydı. Hemen pişmanlık duyup Hz. Peygamber'e işlediği suçun hükmünü sormaya geldi. Buna göre İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre oruç kefareti ramazan orucunu bilerek ve isteyerek, kasten bozan kimselere gerekir, unutarak bozan kimselere gerekmez.²⁶² Mezkûr hadiste hüküm sormaya gelen kişi, ramazan ayında oruçlu iken eşiyile cinsel ilişkiye girmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) kefareti beyan etmiştir. Belirlenen kefaret ramazana ve ramazan orucuna gösterilen hürmetsizlikten dolayı gerekli görülmüştür.²⁶³

Müçtehitlerin çoğunluğuna göre kefaret hükmü verilebilmesi için, meşru herhangi bir mazereti olmaksızın, sahih niyetle başlanılmış ramazan ayı eda orucu kasten bozulması gerekir.²⁶⁴ Bundan dolayı farz orucun kazasının, nafile veya nezir oruçlarının kasten bozulması durumlarında kefaret gerekmez.²⁶⁵

²⁶¹ Ahmet Akgündüz, "Hâkim", *DİA*, TDV Yay. İstanbul 1997, XV, 182-183.

²⁶² Şeybanî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan, *el-Asl*, (thk. Ebû'l-Vefa el-Afgani), İdareti'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Karaçi-Pakistan ts., II, 201; Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsut*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1993, III, 65.

²⁶³ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 74.

²⁶⁴ Mâvsilî, *el-İhtiyâr*, I, 131.

²⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 76; Şafi, *el-Ümm*, II, 109; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 134.

Bütün müçtehitlere göre, ramazan ayında oruçluyken isteyerek ve kasıtlı olarak cinsel ilişkiye giren kimseye hem kaza hem de kefarete farz olur.²⁶⁶ Bir şey yiyip içmenin kefareti gerektirip gerektirmediği ise tartışmalıdır.

Aralarında Evzâi, Şafi, Ahmed b. Hanbel ve Zahirilerin bulunduğu gruba göre oruç kefarete delil olan Ebû Hureyre ve Hz. Aişe rivayetlerinde kefarete sebep olan illet “*eşle cinsel ilişkide bulunmak*” şeklinde belirtilmiştir.²⁶⁷ Onlara göre kefaretlerin kapsam ve sınırı nasla belirlendiğinden ve hükümler arası kıyasa olanak sağlanmadığından bu hüküm üzerine ilave yapılamaz. Hükümün illetini cinsel ilişkiye girmek olarak gördüklerinden, ramazan ayında yeme veya içmeyle ya da başka bir yolla orucun bozulması durumunda kefarete gerekmeceğini savunmuşlardır.²⁶⁸

Hanefi ve Malikilere göre ise özür durumları hariç, kasten yeme ve içme suretiyle bozulan oruçlara da kefarete gerekir.²⁶⁹ Çünkü cimada olduğu gibi yeme ve içme yoluyla da ramazanın ve orucun saygınlığı ihlal edilmiş olur. Bu da kefarete için geçerli bir sebeptir.²⁷⁰ Hz. Ali'nin “*Kefarete; yeme, içme ve cinsel ilişkiden dolayıdır*”²⁷¹ sözü de bu görüşü destekleyen delillerdendir. Ayrıca Hanefiler meseleye kıyas yönünden bakarak şu şekilde izah getirirler: Kefarete, insanları ramazan orucunu bozmalarını engellemek için konmuştur. Bu durumda cinsel ilişkiyle bir kimseye kefarete gerekirse, yeme ve içmeden dolayı öncelikle gerekir. Çünkü cinsel ilişki kadar yeme içme de şehvi ihtiyaçlardandır. Yeme ve içmeden sakınılan vücudun cinsel isteği de düşecektir. Orucun muhafazası için cinsel ilişkiye kefarete gerektiği gibi yeme ve içmeden dolayı da kefarete gerekmektedir.²⁷²

Cinsel ilişki de olduğu gibi yeme ve içmeden dolayı da kasten bozulan ramazan orucuna kefarete gerekeceği, ilgili nâstan hareketle izah edilmiştir. Kâsânî'ye göre, cinsel ilişkiyle oruç bozan kimseye gereken kefarete yükümlülüğü işlenen suçta orantılı

²⁶⁶ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 134; Şeybanî, *el-Asl*, III, 203.

²⁶⁷ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 65.

²⁶⁸ Şeybanî, *el-Asl*, II, 206; Şafi, *el-Ümm*, II, 110; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 313; Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail, *Muhtasar el-Müzenî* (Şafi'nin el-Ümm'ü ile birlikte), Dâru'l-Marife, Beyrut 1990, 158; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 137-138.

²⁶⁹ Serahsî, *el-Mabsut*, III, 73; Şeybanî, *el-Asl*, II, 205; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 65.

²⁷⁰ Serahsî, *el-Mabsut*, III, 73; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II, 65.

²⁷¹ Serahsî, *el-Mabsut*, III, 73.

²⁷² Serahsî, *el-Mabsut*, III, 72; Semarkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 361.

belirlenmiştir. Bu yükümlük ile tövbe de olduğu gibi günahtan arınma hedeflenmektedir. Kıyas yapılarak diğer suçlar için (yeme-içme) kefarete miktarı belirlenemez. Çünkü burada olduğu gibi kefarete yükümlülükleri nasla belirlenir. Nasta cinsel ilişki için kefarete belirlenirken yeme ve içme hakkında kefareten bahsedilmemiştir. Cinsel ilişki mahiyeti itibariyle yeme ve içmeden daha fazla hürmetsizliği ifade ettiğinden yeme ve içme dile getirilmeksizin kefaretin son sınırı çizilmiştir. Varit olunan nasta her ne kadar cimadan bahsedilip yeme ve içmeden bahsedilmese de bu ikisi ile yapılan hürmetsizlik, belirlenen kefaretin sınırları içindedir.²⁷³ Ramazan orucunu bozmak bir suçtur. Çirkin olan bu suçtan bağışlanmak aklen ve şeran gereklidir. Kefaretler suçu ortadan kaldırır, bu manada kefarete güzel ve faydalıdır. Tövbe, iman ve salih amel gibi güzellikler şeriatla birlikte günahların bağışlanması için gelmiştir. Ancak suçlar farklı boyutlardadır. Aynı şekilde suçun kefaretinin şeriat belirtmeden tayin edilmesi mümkün değildir. Allah ne zaman belirli suça gereken kefareti şeraitiyle belirtirse o zaman suçun kefareti tayin edilmiş olur. Belirtilen kefarete benzer durum ve olaylarda suçun affedilmesi için belirlenir. Diğer benzer konularda aynı kefarete takdir edilmesi şahsi görüş ve değerlendirmeye değil, nas ve kıyasla sabit olmuştur. Buradaki kıyas ramazan orucunu bozmaktan men etmeyi sağlayacaktır.²⁷⁴

Bir kimsenin kefareti gerektirecek durumları birden fazla yapması da farklı hükümlere tâbidir. Hanefilere göre, kefarete gerekecek sebebin iki farklı ramazan ayında ilki için kefarete verilmeden tekrar edilmesi durumunda tek kefarete yeterli görülmüştür.²⁷⁵ Aynı ramazan ayı içinde arada kefarete vererek birden fazla bozulması durumunda gerekenler için Ebu Hanife'den farklı rivayetler gelmiştir. Ramazan ayı içinde kasten oruç bozan bir kimse köle azat ettikten veya altmış fakiri doyurduktan sonra tekrar kasten ramazan orucu bozarsa o kimseye tekrar kefarete gerekir.²⁷⁶ İmam Züfer, Ebû Hanife'den rivayet ettiğine göre bu durumda tedahül olur ve ikinci bir

²⁷³ Kâsâni, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 98.

²⁷⁴ Kâsâni, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 98-99.

²⁷⁵ Kudûri, *et-Tecrîd*, III, 1488.

²⁷⁶ Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Razi, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, (1. Baskı), (thk. Üsmetullah İneyetullah ve diğerleri), Daru'l-Beşairu'l-İslamiyye, b.y.y. 2010, II, 424.

kefaret gerekmez.²⁷⁷ Tahâvî'den nakledilen üçüncü rivayete göre, arada kefaret verilmiş olsa dahi her ihlal için ayrı ayrı kefaret gerekir.²⁷⁸

Oruçluyken cinsel ilişkiye girme durumunda hem failin hem de mefulün orucu bozulacağı hususunda ittifak varken, rivayette belirtilmediğinden dolayı kadına kefaret gerekip gerekmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Ebû Hanife, İmam Malik, Evzâi ve Ebû Sevrî'e göre karı ve koca karşılıklı rızayla birlikte bir araya gelmişler erkeğe olduğu gibi kadına da kefaret gerekir. İmam Şafi ise mezkûr rivayette kadın için bir hüküm belirtilmediğinden kadının kefaretle sorumlu olmayacağını, kocanın tutacağı kefaretin her ikisi için de geçerli olacağını söylemiştir.²⁷⁹ Ayrıca Hanefi, Maliki ve Hanbelilere göre kadın, kocası tarafından ilişkiye zorlanmışsa ona sadece günü gününe kaza gerekir.²⁸⁰

1.2.4.1.2. Ödenecek Kefaret

İlgili hadisten açıkça anlaşıldığı üzere oruç kefareti bir köle azat etme, bunu yerine getiremeye imkân ve güç yoksa ara verilmeksizin altmış gün oruç tutma, bunu da yerine getirmeye imkân ve güç yoksa altmış fakiri doyurma şeklindedir.

Ebû Hanife, İmam Şafi, İmam Sevrî ve Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen bir görüşe göre mükellef ifa etme imkânı varsa kefarette belirlenen müeyyideleri birinciden başlayıp sırasıyla takip eder. Kefaretin yerine getirilmesinde zikredilen sıraya uyulması gerekir. Çünkü kefareti ifade eden cümleler birbiri üzerine tertip ve takip edatlarıyla gelmiştir. Bu kefaretlere bir düzen ve kurala göre belirtildiğini gösterir.²⁸¹ İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'den gelen diğer rivayete göre ise mükellef kefaret öderken üç seçenekten istediğini seçmede muhayyerdir. Bu konudaki delilleri hadisin bazı varyantlarında geçen “veya” manasına gelen *أو* edatıdır.²⁸² Ayrıca

²⁷⁷ Kudûri, *et-Tecrid*, III, 1488.

²⁷⁸ Dadaş, 218.

²⁷⁹ Şeybanî, *el-Asl*, II, 205; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 65; Mâvsilî, *el-İhtiyâr*, I, 131; İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, IV, 170.

²⁸⁰ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 137.

²⁸¹ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 140; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XI, 28.

²⁸² İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 67; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 140; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XI, 28.

İmam Malik yoksulları doyurmanın diğerlerine göre müstehap olduğunu söylemiştir.²⁸³ Diğer Maliki hukukçulardan bazıları ise seçme sırasının içinde bulunulan zaman ve şarta göre değişebileceğini söylemişlerdir.²⁸⁴

Azat edilecek kölenin mümin olup olmaması gerektiği de tartışılan konulardandır. Hanefilere ve Zahirilere göre hadislerde köle ifadesi mutlak olarak zikredildiğinden Müslüman olması şart değildir.²⁸⁵ Cumhuriyet'e göre ise “*Katl kefaretinde*” belirtilen mutlak köle ifadesi “*mümin*” kaydıyla kayıtlandığı gibi burada da kayıtlanmalıdır.²⁸⁶ Mutlak ve Mukayyet konusunda fukahânın görüşleri ihtilafli olduğu için bu husustaki görüşleri de farklılık göstermektedir.²⁸⁷

İbn Ebi Leyla hariç ulemanın tamamına göre, tutulacak iki aylık oruç aralıksız tutulmalıdır. İlgili hadisteki شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ “*İki ay aralıksız*” ifadesi bu konudaki açık delildir.²⁸⁸ İbn Ebi Leyla'ya göre böyle bir zorunluluk yoktur.²⁸⁹ Ancak bu içtihat oldukça zayıf kalmıştır.

Diğer kefaret ödeme seçeneği altmış fakiri doyurmaktır. Cumhuriyet ve İbn Dakikil'id'e göre, اطعام “*Yedirme*” kelimesi “*Altmış yoksul*” kelimesine muzaf kılınmıştır. Bu sebeple mutlaka altmış fakirin doyurulması gerekir. Bunun yerine altı fakir on gün ya da bir fakirin altmış gün doyurulmuş olsa yahut ta bizzat doyurmak yerine yiyecek verilse “*Altmış fakirin doyurulması*” emri yerine getirilmiş olmaz. Hanefilere ve Hanbelilere göre on fakirin altı gün doyurulması da bir yoksulun altmış gün doyurulması da caizdir. Onlara göre doyurmaktan kastedilen asıl maksat, yiyeceğin bizzat yedirilmesi değil, karnının doyurulmasını sağlamaktır. Her iki yöntemle bu durum sağlandığı için caiz görülmüştür.²⁹⁰

²⁸³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 67.

²⁸⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri* IV, 167.

²⁸⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri* IV, 165; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 328; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XI, 28.

²⁸⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XI, 28.

²⁸⁷ Bkz. H. Yunus Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü*, Bilimsel Araştırma Yayınları (BİLAY), Ankara 2017, 214-217.

²⁸⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XI, 28.

²⁸⁹ Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa'd el-Ensari, *İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbni Ebî Leyla*, Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Hindistan ts., 134.

²⁹⁰ Çolak, 154.

Yoksulları doyurmak için verilen miktarın tespiti ise çalışmamızın yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Yemin, zıhar ve oruç kefaretlerinde, ayrıca fidye ve fitır sadakasındaki yükümlülüklerden biri olan yoksul bir kimsenin günlük doyum miktarı, tespit edilmesi gereken çok önemli bir meseledir. Hz. Peygamber kendi dönem ve şartlarına göre bu yükümlülüğün yerine getirme esaslarına işaret etmiştir. Günümüzde ise bu konunun yeniden ele alınma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı çalışmamızın ikinci bölümünde fitır sadakası başlığı altında bu konu detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.2.4.1.3. Kefaret Sakıt Olur Mu?

Rivayette ki olayda olduğu gibi istenen üç kefareti yerine getiremeyen kimseden kefaret düşer mi, düşmez mi konusu da tartışılmıştır. Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre böyle bir durumda kefaret zimmetten düşmez. Borcunu eda edebileceği güce sahip olduğunda borcunu ifa eder. Hz. Peygamber bedeviye kefareti ödeyeceği unsurları saydığıında bedevi bunlara gücünün yetmeyeceğini söylemesi üzerine öyleyse affedildin dememiştir. Bilakis gelen hurmaları ona vermiş ve tasadduk etmesini söylemiştir. İmam Şafi'nin rivayet edilen iki görüşünden biri budur ve bu görüşü mezhebinde tercih edilen görüştür.²⁹¹

Ahmed b. Hanbel ve Şafi'nin diğer görüşüne göre ise böyle bir durumda kefaret sakıt olur. Çünkü Hz. Peygamber karşısındaki kişiye borcunu yeterli güce sahip olduğunda ödeyeceğini söylememiş, kendisine verilen hurmayı ailesiyle birlikte yemesini söylemiştir.²⁹²

Kefaretin işlenen hata üzerine bağışlanmak için öngörülen mâli ve bedeni bir yükümlülük olduğu göz önünde bulundurulduğunda Cumhur'un görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir. Çünkü kefarete, zengin fakir ayrımı yapmama ve günahlardan sakındırma hususiyetine sahiptir.

İmam Zührî, kefaretin sakıt olmasının yalnızca söz konusu kimse hakkında olduğunu başka bir kimsenin kefaret emirlerini yerine getirmesinin gerekli olacağı

²⁹¹ Şafi, *el-Ümm*, II, 108.

²⁹² İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 143-144.

görüştüğüdür.²⁹³ Cumhur ise Zühri'nin iddia ettiği gibi kefaretin o kimseden sakıt olma durumunu destekleyen her hangi bir ifadenin bulunmadığını söyleyerek karşı çıkmıştır. Kısacası Cumhur'a göre ne hadisteki kişiden ne de başkasından kefaretin sakıt olur.²⁹⁴

²⁹³ Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, IV, 376.

²⁹⁴ Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, II, 119.

İKİNCİ BÖLÜM

FİDYE VE FITİR SADAKASININ FIKHÎ HÜKÜMLERİ

2.1. FİDYE

Çalışmamızın birinci bölümünde oruç kefaretinin fikhî hükümleri incelendi. Bu bölümde fidye ve fitir sadakası bir başlık altında ele alınacaktır. Öncelikle fidyenin tanımı ve çeşitleri konularına değinilecektir. Fidyeye kavramının ibadette kullanımının tespiti öncelikli konular arasında olduğundan ramazan orucunu yerine getiremeyen kimseler grubuna kimlerin gireceği ve bu kimselerin ödemekle mükellef olduğu miktarın tespiti açık bir önem arz etmektedir. Fıtır sadakası başlığı altında ise tanımı, hükmü, hikmeti, kimler adına kimlere verilebileceği, miktarı ve ödeme zamanı gibi temel konulara değinildikten sonra güncel fitre miktarı tespit edilmesiyle ilgili yöntemler değerlendirmeye tabi tutuldu.

2.1.1. Fidyenin Tanımı

Fidyeye (fidâ) kelimesi sözlükte, “*bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel*”²⁹⁵ manasına gelir. Fikhî terim olarak ise muamelatta ve ibadette farklı anlamlara gelir. Fidyeye, muamelatta “*düşman elindeki esiri kurtarmak için ödenen bedeli*”;²⁹⁶ ibadette, “*oruç veya hac gibi ibadetlerde bir takım farizaların yerine getirilmemesi ya da yerine getirilirken işlenen kusurlar sebebiyle mükellefin ifasıyla sorumlu tutulan birtakım maddi ve bedeni yükümlülükleri*” ifade eder.²⁹⁷ Bu tanımlardan fidye ve kefaret arasında yakın bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu yakın ilişkiden dolayı kimi İslâm âlimleri zaman zaman bu iki kavramı aynı manada kullanmışlardır.²⁹⁸ Kimileri ise aynı konuda fidyeye göre daha ağır sorumluluk gerektirdiği için kefarete, “*Kefaret-i kübra*”, fidyeye ise, “*Kefaret-i suğra*” demişlerdir.²⁹⁹ Ancak kefarete, günah sayılan bir fiilin işlenmesinden dolayı verilirken

²⁹⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 627; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 465.

²⁹⁶ Sa'dî, *el-Kamusü'l-Fikhi*, 281; Muhammed Revvâs Kal'aci, *Mu'cemu Lugati'l-Fukaha*, (2. Baskı), Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1988, 341.

²⁹⁷ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 146.

²⁹⁸ Bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 186-187.

²⁹⁹ Hâcece Kevkeb Ubeyd, *Fıkhü'l-İbâdât alâ'l-Mezhebi'l-Mâliki*, Matbuâtü'l-İnşai, Dimeşk-Suriye 1986, 318.

fidye daha çok meşru bir nedenden dolayı yerine getirilemeyen ibadete bedel olarak veya bir ibadet sırasında işlenmiş hata ya da kusuru telafi için ödenir. Bundan dolayı fidye, dini hükümlerde hafifletme ve ruhsat özelliği taşır.

Fidye kelimesi وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٌ مِسْكِينٍ “Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir.”³⁰⁰ ve فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ “...Fakat içinizden biri hasta veya başından bir rahatsızlığı varsa (turaşını olup) oruç, sadaka veya kurban olarak bir fidye ödesin...”³⁰¹ ayetlerinde terim manasında kullanılmıştır. Ayrıca bir yerde “bedel ve karşılık” manasında kullanılırken³⁰² dokuz ayette de çeşitli türevleriyle birlikte kullanılmıştır.³⁰³ Fidye kelimesi hadislerde de Kur’an’ın kullanımlarına benzer birçok farklı manada kullanılmıştır.³⁰⁴

2.1.2. Fidye Çeşitleri

Fidye, tanımlarından anlaşılacağı üzere muamelatta ve ibadette farklı anlamlara sahiptir. Buradan yola çıkarak kurtuluş fidyesi ve ibadetlerde fidye başlıkları altında fidye çeşitleri ele alınacaktır.

2.1.2.1. Kurtuluş Fidyesi

Muharebede diri olarak elde edilen savaşçıların her birine “esir” denir.³⁰⁵ Mağlup edilen tarafta sağ kalan herkes yakalanmalarıyla birlikte esir muamelesi görmeye başlar. “Bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel”³⁰⁶ şeklinde tanımlanan fidye, bu esirlerin ödedikleri takdirde serbest kalmalarını sağlayan bedeli ifade eder.

³⁰⁰ Bakara: 2/184.

³⁰¹ Bakara: 2/196.

³⁰² Hadid: 57/15.

³⁰³ İsfehâni, *Müfredât*, 627.

³⁰⁴ Müslim, Cihad ve Siyer: 18; Enes b. Malik, *Muvatta*, Menâsik: 50-51; İbn Huzeyme, *Sahih-i İbn Huzeyme*, IV, 196.

³⁰⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye Ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul ts., III, 337.

³⁰⁶ İsfehâni, *Müfredât*, 627; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 465.

İslâm hukukçuları, elde tutulan esirlerin devlet başkanının içinde buldukları şartları göz önünde bulundurarak en uygun hükmü vermekle sorumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu hükümler öldürme, karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakma, mübadele ve köleleştirme (istirkak) şeklinde ifade edilebilir.³⁰⁷ Bu uygulamalar gelişi güzel değil, bazı kaide ve kurallara göre yapılmaktadır. Örneğin mezheplerin çoğunluğuna göre esir alınanlar arasından muharip erkekler hariç, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, sakatlar, din adamları ve savaşla ilgisi bulunmayan kimseler öldürülmez.

Dört mezhebe göre devlet başkanı gerekli gördüğü takdirde muharip erkekleri öldürülebilir. Ancak İbn Ömer, Ata b. Ebû Rebah, Hasan Basri, Said b. Cübeyr, Mücahid, Muhammed b. Sirin ve Caferiyye mezhebinin içinde bulunduğu diğer görüşe göre ise esirlerin öldürülmesi caiz değildir.³⁰⁸ İkinci grubun delilleri Hz. Peygamber'in ve sahabenin uygulamaları olmuştur.

Hanefilere göre esirler dârülharbe dönmek üzere, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılması caiz değildir. Çünkü dönerek tekrar düşmanlık yapabilirler. Ancak bu kimseler İslâm devletinin tebaasına geçirilerek zimmi statüsünde serbest bırakılabilir. Diğer üç mezhebe göre ise devlet başkanı uygun gördüğü takdirde esirler fidye ile serbest bırakabilir.³⁰⁹ Cumhur'un delili şu ayettir:

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَتَّخِذْتُمُوهُمْ فَتُدُّوا يَدَيْكُمْ فَأَمْسِكُوا بِالْأَغْيَادِ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا

“Kâfirlerle savaşa girdiğiniz zaman hemen öldürücü darbeyi vurunuz, nihayet onları çöktürünce esirleri sağlam bağlayınız. Sonra ya karşılıksız bırakırsanız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsın (sona ersin)...”³¹⁰

İslâm Ceza hukukunda müstakil bir bahis olan “*Esir*” konusuna, çalışmamızın sınırları dâhilinde girizgâh olarak değindiğimiz bu hususlarla yeterli görüyoruz.³¹¹

³⁰⁷ Ahmet Özel, “Esir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995, XI, 386.

³⁰⁸ Özel, “Esir”, XI, 386.

³⁰⁹ Özel, “Esir”, XI, 387.

³¹⁰ Muhammed, 47/4.

2.1.2.2. İbadette Fidyeye

Fidyeye kavramı ibadetler hakkında kullanıldığında, “oruç veya hac gibi ibadetlerde bir takım farizaların yerine getirilmemesi ya da yerine getirilirken işlenen kusurlar sebebiyle mükellefin ifasıyla sorumlu tutulan birtakım maddi ve bedeni yükümlülükler” manasına gelir.³¹²

Bu tanımdan yola çıkarak sırasıyla oruç ve hac ibadetlerinde fidye kavramının mahiyetini ve ilgili konuları ele alacağız.

2.1.2.2.1. Oruçta Fidyeye

Oruç fidyesi hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (183) أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ (184)

“Ey İman Edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta ve yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama oruç tutmanız –bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”³¹³

“...İçinizden hasta ve yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar...” ayeti, fakihler tarafından hasta ve yolcu olan kimseler için ruhsat olarak anlaşılmıştır. İstenildiği takdirde bu ruhsat kullanılabilir demişlerdir.

“...Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir...” ayetinden, oruç tutmaya güçlük çekenlerin ya da şartları zorlasalar dahi güç yetiremeyenlerin tutamadıkları oruçlara karşılık bir yoksulun günlük doyum miktarı fidye verilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

³¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Özel, “Esir”, XI, 382-389.

³¹² Bâbertî, *el-İnâye*, III, 146.

³¹³ Bakara: 2/183-184.

“...Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama oruç tutmanız –bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.” Ayetin son bölümünde ise kişinin kendi durumu ne olursa olsun oruç tutmayı tercih etmesinin kendisi için daha hayırlı olacağına dikkat çekilmiştir.

“...Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin...”³¹⁴ hükmü gereğince oruç tutmaya gücü yeten kimsenin fidye ödemesinin caiz olmayacağı konusunda İslâm âlimleri arasında görüş birliğine varılmıştır.³¹⁵

Buraya kadar oruçta fidye kavramının geçtiği ayet ve ilgili hükümler, kabul edilen genel kanaatler çerçevesinde ele alındı. Bu konu hakkında ileri sürülen diğer yorum ve görüşlere değinilecektir.

Her ne kadar ilgili ayette fidye vermeyi gerektirecek kadar oruçta zorlanan kimseler sayılmasa da İbn Âşûr demircilik, postacılık, hamallık, yol ve inşaat işlerinde amelelik gibi zor işlerde çalışanların oruç tutmaya zorlanmaları halinde fidye verebileceklerini söylemiştir.³¹⁶ Bu yorum suistimale açık olduğu için koşulsuz olarak kabul edilmesi zor gözükmemektedir. Ancak sayılan iş alanlarındaki zorluklarla da göz önünde bulundurulduğunda saha uzmanları tarafından hazırlanan raporlar ışığında gündeme gelmelidir.

Musa Carullah وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ “Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir.” ayetindeki ‘يُطِيقُونَهُ’ ifadesini “güçlülük, zorlukla ve meşakkatle orucu eda edebilenler” manasında yorumlamıştır. Bu görüşünü, örfte bir kimse “Takat ederim” dediğinde bundan anlaşılmanın güçlülük, zorlukla, meşakkatle, bir bin zorlukla da olsa tahammül ederim manasına geldiğini söyleyerek desteklemiştir. Dolayısıyla Carullah, ayetin manası bu şekilde anlaşıldığında lügatin örfüne, Kur’an-ı Kerim’in belagatine ve Şâri’ Hakim’in Keremine en uygun tefsir olacağını söylemiştir.³¹⁷

³¹⁴ Bakara: 2/185.

³¹⁵ Cemallüddin, Ebû'l-Mehâsin Yusuf b. Musa b. Muhammed el-Malatî el-Halebî, *Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsâr*, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut ts., I, 144.

³¹⁶ İbn Âşûr, Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Dâru'l-Tunusiyye, Tunus 1984, II, 167.

³¹⁷ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 137.

Carullah'ın tefsirine göre oruç karşısında insanlar üç sınıftır: Zahmetsiz ve meşakkatsiz oruç tutabilen sınıf, oruç bu kimselere farzdır. İkincisi takati olan, yani meşakkat ve güçlkle de olsa oruç tutabilen sınıf. Bunlar isterlerse orucu kendi istekleriyle tutarlar, tutmazlarsa fidye vermek bunlara farz olur. Üçüncü sınıf ise oruca takati olmayan, isteseler dahi oruç tutamayan kimseler. Bunlara oruç farz değildir. Fidyeye de farz olmaz. Çünkü bunlar hakkında oruç hiç düşünülmemiştir.³¹⁸

Musa Carullah kendinden önce gizli kalmış bu bilgiye Allah'ın ihsanı ve lütfuyla ulaştığını söylerken konuyla ilgili karşı görüşün delillerini zikredip kendi yöntem ve çıkarımlarına dayanarak bu delilleri eleştirmektedir.³¹⁹

Musa Carullah'ın fidye hakkındaki bu yorumu ilk dönem müfessirlerin yorumlara benzerlik göstermektedir. Buna göre İbn Abbas, İbn Mesud, Mücahid, Tâvûs, Mukatil b. Hayyan,³²⁰ İbn Ömer, İkrime, Şa'bî, Zühri, Alkame ve Dahhâk gibi sahabe ve tabiîn müfessirlerine göre Allah (c.c.) ilk zamanlarda insanları oruç tutmayla fidye arasında serbest bırakmıştır.³²¹ Daha sonra nazil olan,

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

“...Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kimde hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutsun. Allah sizin kolaylık istiyor zorluk çekmenizi istemiyor...”³²² ayetiyle bu hüküm kaldırmıştır. Buna göre hastalık ve yolculuk dışında bir mazeret olmaksızın oruç tutulmadan fidye verme ruhsatının kaldırıldığı gözükmektedir.

Carullah'ın güçlkle, zorlukla ve meşakkatle de olsa oruç tutabilen kimselerin isterlerse fidye verebilecekleri yorumuna karşılık müfessirlerin çoğunluğu İbn Abbas'tan gelen rivayete dayanarak ‘يُطِيقُونَهُ’ ‘Yutikûne’ ifadesinin önünde hazf edilmiş ‘Lâ’ nefy edatının bulunduğunu, ifadenin ‘لَا يُطِيقُونَهُ’ ‘Lâ Yutikûne’ şeklinde okunması

³¹⁸ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 137-138.

³¹⁹ Bigiyev, *Uzun Günlerde Oruç*, 138-143.

³²⁰ İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 498.

³²¹ Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüket ve'l-U'yûn*, (thk. Seyyid Abdülmaksut b. Abdürrahim), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan ts., I, 238.

³²² Bakara: 2/185.

gerektiğini ve bu şekilde mana verilmesinin doğru olacağını ifade etmişlerdir.³²³ Bu şekliyle ifade “*güç yetiremeyenler, takati olmayanlar*” manasına gelmektedir.

Ayette belirtilen hasta ve yolcu olanlar dışında da orucu erteleme ruhsatını kullanabilecek kişilerin ve orucu tutmakta zorlananlar ifadesinin kapsamına kimlerin gireceği İslâm hukukçuları tarafından ele alınmıştır.

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٌ مَسْكِينٍ “...Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidiye yeterlidir...” Ayeti okuduğunda İbn Abbas: “(Bu ayetin hükmü) oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kadın ve erkek “*şeyhü'l-fani*” için nesh edilmemiştir. Bu ikisi tutamadıkları gün için fakirleri doyururlar.”³²⁴ şeklinde tefsir ederek ayette gücü yetmeyen kimselerin kapsamına “*şeyhü'l-fani*” olarak adlandırılan yaşlıların girdiğini ve bu kimselerin tabi olduğunu belirtmiştir.

İslâm âlimlerinin ortak kanaatine göre yaşlılık ve iyileşme ümidi kalmayan kimselerin oruçlarını daha sonra kaza etmeleri mümkün olmadığı için tutamadıkları gün sayısınca fidiye ödemeleri gerekir.³²⁵ Cumhuriyet'e göre böyle bir durumda olan kimsenin fidiye vermesinin hükmü vacip, Malikilere göre müstehaptır.³²⁶ Şafi'den bu konuda iki rivayet gelmiştir.³²⁷ Yaşlılığın ölçütü ise kişiden kişiye değişebileceği kabul edilirken “*şeyhü'l-fani*” olarak adlandırılan dönemin, ölüme yaklaşmayı ya da ölüme kadar her gün kuvvetin azalması şeklinde anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.³²⁸

Hastalık ve yaşlılık sebebiyle oruç tutamayan kimse bu oruçlarını kaza etme imkânı bulamadan ölürse ona fidiye gerekmez, ulemanın çoğunluğu bu görüştedir. Çünkü oruçlarını kaza etme imkânı hiç doğmamıştır. Tâvus ve Katâde'ye göre ise bu durumdaki kimselere fidiye gerekir. Kişinin hastalık ve yaşlılık durumunda iyileşme olup oruçlarını kaza etme imkânına sahip olur ancak kaza edemeden ölürse bu durumda tutamadığı oruçlara karşılık fidiye verilmesi gerekir, kahir ekseriyet ulema bu

³²³ Taberî, *Camiû'l-Beyan*, III, 429; Ebû Hayyân, Esirüddin Muhammed b. Yusuf b. Yusuf el-Ceyyâni, *Bahrü'l-Muhit fi't-Tefsir*, (thk. Sadık Muhammed Cemil), Dârü'l-Fikr, Beyrut 1999, II, 189; Muhammed Reşit Rıza, *Tefsirü'l-Menar*, Hey'etü'l-Mısriyye, b.y.y. 1990, II, 126.

³²⁴ Buhârî, *Tefsir*, 25, no: 4505.

³²⁵ Merginâni, *el-Hidâye*, I, 124; Halebî, *Mecmau'l-Enhur*, 369; Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, I, 143.

³²⁶ Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2000, IV, 83.

³²⁷ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 153.

³²⁸ Meydânî, *el-Lübab*, I, 170; Bâbertî, *el-İnâye*, II, 356.

görüştür.³²⁹ Kişi kazaya kalan oruçlarının fidyesinin verilmesini vasiyet ederse mirasçuları kalan malının üçte birinden vermelidirler. Şayet vasiyet edilmemiş ya da malın üçte biri fidyeyi karşılamıyorsa mirasçıların teberraiken onun adına fidyeye vermesi tavsiye edilmiştir.

Hastanın iyileşme ümidi varsa o kimse fidyeye ödemez, iyileştiği zaman orucunu kaza etmelidir. Çünkü zimmet onun üzerinden düşmemiştir. Buradaki hüküm yaşlılık sebebiyle oruç tutamayıp daha sonra tutma imkânına sahip olan kişiye benzetilmiştir. Şayet hastanın iyileşme ümidi yoksa şeyhü'l-faniye kıyas edilerek hüküm verilir.³³⁰

Şafilere göre yolcu ve hastalar tutamadıkları oruçları gelecek ramazana kadar kaza etmelidir. Şayet geçerli bir mazereti olmaksızın kaza edilmezse günahkâr olunur ve bu durumda kazayla birlikte fidyeye de gerekir. Ancak ortada geçerli bir sebep varsa yalnızca kaza gerekir, tehirden dolayı fidyeye gerekmez.³³¹

Hastalık ve yaşlılık sebebiyle oruç tutamayıp fidyeye veren kimseler oruç tutma imkânına sahip olduktan sonra vermiş oldukları fidyeye üzerlerinden oruç farzietini düşürür mü, yoksa fidyeye yeterli olmayıp kaza mı yapmaları gerekir konusu da tartışılmıştır. Hanbelilere göre fidyeye yeterli olup kaza gerekmezken, diğer üç mezhebe göre kaza da gerekir. Çünkü fidyeye vermeyi meşru kılan oruç tutmaya güç yetmemesidir. Oruç tutmaya güç yettiği zaman oruç kaza edilmelidir demişlerdir.³³²

Şafi, Maliki ve Hanbelilere göre hamile veya emzikli kadın çocuğunun zarar görmemesi için oruç tutmazsa ona kaza ve fidyeye gerekir. Hanefilere göre ise hamile ve emzikli kadınlara hiçbir durumda fidyeye gerekmez.³³³ Hanefilerin delilleri Enes b. Malik el-Ka'bi'den gelen şu rivayettir: “Allah yolcudan namazın yarısını, hamile ve emzikli kadından orucu düşürmüştür. Allah'a yemin olsun ki Resulullah bunların birisini ya

³²⁹ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 152.

³³⁰ İbn Kudame el-Makdisî, Şemseddin Ebû'l-Ferc Abdurrahman b. Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed, *Şerhu'l-Kebir alâ Metni'l-Mukni'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut ts., III, 16.

³³¹ Hın, Mustafa-Buga, Mustafa-eş-Şerbeci, Ali, *el-Fıkhu'l Menheci alâ Mezhebi'l-İmami's-Şafi*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1992, II, 92.

³³² Salim Öğüt, “Fidyeye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XIII, 55.

³³³ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 1744.

*da ikisini söyledi.*³³⁴ Buna göre hamile ve emzikli kadınlar tutamadıkları oruçları günü gününe kaza ederler. Fidyeye vermeleri gerekmez.

İslâm âlimlerinin ittifak ettiği göre hamile veya emzikli kadın kendisinin veya çocuğunun zarar görmesinden korkarsa, tutmadığı oruçlar için yalnızca kaza eder.³³⁵

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ “Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir.” Ayeti İbn Abbas tarafından, “(Bu ayetin hükmü) oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kadın ve erkekler (şeyhü’l-fani) ve kendisinin ve çocuklarının zarar görmesinden korkan hamile veya emzikli kadın hakkında ruhsattır. Bunlar tutamadıkları gün için fakirleri doyururlar.”³³⁶ şeklinde tefsir edilmiştir. Ebû Dâvud’un Sünen’inden rivayet edilen İbn Abbas’ın bu yorumu, hamile ve emzikli kadının kendisinin ve çocuğunun zarar görmesinden korktuğunda sadece kaza etmesini gerektiğini söyleyen görüşün açık delili hükmündedir.

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre mazeretsiz olarak tutulmayan oruçlar bir sonraki yıla kadar kaza edilmezse, kazayla birlikte fidye vermek vacip olur. Çünkü buradaki hüküm kasten oruç bozana benzetilmiştir. Kazayı yerine getirmeyende orucu bozan kimse gibi orucu hafife almıştır. Bunun yanında hastalık, delilik, yolculuk, hayız ve nifas gibi geçerli bir mazerete binaen gelecek yıl ramazana kadar kaza edilmezse fidye gerekmez denilmiştir.³³⁷

Ulema arasında, ramazan orucuyla birlikte fidyede birkaç ramazan boyunca geciktirilirse fidye tekerrür eder mi, etmez mi, meselesi de tartışılmıştır. Maliki ve Hanbelilere göre yılların tekrarlanması ile fidye tekrarlanmaz, had cezalarında olduğu gibi cezalar birleşir. Şafilere kabul edilen kuvvetli görüşe göre, mâli borçlardan olan fidye, yılların tekrar etmesiyle birlikte geçen ramazan ayı sayınca tekrar eder. Hanefilere göre fidyenin vacip oluşu diğer ramazanın gelmesine bağlı değildir. Çünkü “*Kimde hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günlerde tutsun.*” ayetindeki zaman

³³⁴ Tirmizî, Savm: 21; Nesâî, Savm: 62.

³³⁵ Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Ebû Muhammed Bahaeddin el-Makdisî, *el-Udde Şerhu’l-Umde*, Dâru’l-Hadis, Kahire 2003, 164.

³³⁶ Ebû Dâvud, Savm: 3.

³³⁷ Zühayli, *el-Fıkhu’l-İslâmi*, III, 1745.

mutlaktır yani kazası belirli bir zamanla kayıtlanmamıştır. Ancak mükellef erken tutarsa sevabı çok olur geç tutarsa sevabı eksilir,³³⁸ şeklinde bir izah yapmışlardır.

Fidye miktarı, ayette geçen “...*bir yoksul doyumu*...” ifadesinden hareketle bir kimsenin günlük yiyecek ihtiyacını karşılamak ya da ihtiyacını sağlayacağı miktarı vermek şeklinde anlaşılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde ele alınan kefarete, fidye ve fitir sadakasıyla ilgili naslarda, fakir ve yoksulu doyurma miktarı açıkça belirtilmemiştir. Bu konuda kaynaklık eden hadisler ele alınarak ve içtihatlar sonucunda belirli bir miktara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu miktarın belirlenmesinde izlenen metot ve ulaşılan sonuçlar fitir sadakası bölümünde ele alınacaktır.

2.1.2.2.2. Hacda Fidyeye

Hac veya umre maksadıyla ihrama giren kimse için dinen yapılması yasak olan davranışlara “*Cinayetü’l-hac/Hac yasakları*” denir. Bu yasaklar ihram veya Harem-i şerif sebebiyle olabilir. İhram veya Harem sebebiyle yasak olan fiil ve davranışların başında tıraş olmak, tırnak kesmek, koku sürünmek, avlanmak, dikişli elbise giyinmek, cinsi münasebette bulunmak ve yağlanmak gelmektedir.³³⁹ Bu fiillerin kasıtlı veya kasıtsız, unutarak veya yanılarak ya da bir özre bir binaen yapılması arasında fark yoktur.³⁴⁰ Sadece işlenen suça göre, takdir edilen kefarete değişmektedir. Fıkıh kitaplarında hangi suça hangi fidyenin gerektiği detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu hususta mezhepler arasında oldukça fazla ayrıntı ve detay mevcuttur.³⁴¹ Bizde çalışmamızın kapsamı dışına çıkmayacak şekilde bu konuyu ele almaya çalışacağız.

Hacda suçlar iki çeşit olup bunlardan biri ihrama karşı işlenen suçlar diğeri Harem’e karşı işlenen suçlardır. İhrama karşı işlenen suçlar arasında, hac ve umreyle ilgili ibadetlere aykırı hareketlerde bulunmak, ihram yasaklarını³⁴² çiğnemek ve haccın vaciplerinden birini terk etmek sayılabilir. Kişi kasten, unutarak, hatayla ya da zorla

³³⁸ Zühayli, *el-Fıkhu’l-İslâmi*, III, 1746.

³³⁹ İbni Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, V, 62.

³⁴⁰ İbni Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, V, 95.

³⁴¹ Bkz. İbni Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, V, 62-164; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, *Fethü’l-Kadîr*, (1. Baskı), Dâru İbn Kesir-Dâru’l-Kelime’l-Tayyib, Dimeşk-Beyrut 1998, I, 229-233; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehit*, II, 123-138.

³⁴² İhram yasakları için bkz. Zühayli, *el-Fıkhu’l-İslâmi*, III, 2291; Mâvsilî, *el-İhtiyâr*, I, 145; Salim Ögüt, “İhram”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2000, XXI, 541-542.

işlemiş (ikrâhen) olsa dahi, bu suçlardan sorumlu tutulur. Mezhepler buluğa ermeyen çocuğun işleyeceği suçlar için farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hanefi, Maliki ve Hanbelilere göre buluğ çağına ermeyen ihramlı çocuk, bu tür suçlardan dolayı kefaretle sorumlu tutulmaz.³⁴³ Ancak çocuk cinsi ilişkide bulunmak suretiyle bir suç işlemişse bu durumda haccı bozulmuş olur ama yine de devam ederek haccı tamamlar. Bu konuda Hanbeli mezhebinden iki görüş gelmiştir. Birincisi çocuk mükellef olmaz, çünkü henüz mükellef değildir, İkinci görüş, tıpkı buluğ çağına girmiş gibi cima gerçekleştirmiştir, bundan dolayı sorumlu tutulur.³⁴⁴ Şafiden gelen ve iki görüşten biri olan esah kavle göre çocuk ancak kasıtlı yaparsa fidye ve kazayla sorumlu olur, zorlama ve unutma ile mükellef olmaz yönündedir.³⁴⁵

Hareme karşı işlenen suçlar ise Harem'de avlanmaya girişme ya da Harem sınırları içinde bir canlıya zarar verme şeklinde olur. Burada suçlunun ihramlı olup olmaması arasında fark olmadığı belirtilmiştir.³⁴⁶

İhrama karşı işlenen suçlara, suçun büyüklüğüne göre müeyyide belirlenmiştir. Bu müeyyideler suçun ağırlığına ve yasağın ihlaline göre hac ve umrenin fasit olması ve kazasının gerekmesi, büyük baş hayvan (bedene)³⁴⁷ ya da koyun veya keçi kesilmesi (dem),³⁴⁸ fidye miktarınca sadaka verilmesi ve oruç tutulması gibi farklılıklar gösterebilir.³⁴⁹

İşlenen suçun mahiyetine göre, hükmedilen ceza ve kefaretlar farklılaştığı için fıkıh kitaplarında olabilecek tüm durumlar adına hükümler bildirilmiştir. Bu sebeple bu konuda oldukça fazla ayrıntının ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın kapsam ve amacı göz önünde bulundurulduğunda tüm bu ayrıntılara girmek imkân ve sınırları zorlamak olacaktır. Bundan dolayı ayrıntıya girilmeden hacda fidye gerektiren haller fikhî açıdan ele alınarak ilgili konulara değinilecektir.

³⁴³ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2317.

³⁴⁴ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 243.

³⁴⁵ Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, b.y.y. ts., VII, 37.

³⁴⁶ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2318.

³⁴⁷ Hac ve umre yapan kimselerin kestikleri deve ve sığır cinsinden kurbanlar için kullanılan terim.

³⁴⁸ Hac ve umre yapan kimselerin kestikleri koyun ve keçi cinsinden kurbanlar için kullanılan terim.

³⁴⁹ Ögüt, "İhram", 542.

a) Oruç, Kurban ve Sadaka Arasında Muhayyerliği Gerektiren Fidyeye

Kur'an-ı Kerim'de "Fidyeye" olarak adlandırılan bu kefaret türü için şöyle buyrulmuştur:

وَأْتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

*"Hacı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin; engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, mahalline ulaşınca kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin. Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır. Bu, ailesi Mescid-i Harâm civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın buyruğuna saygılı olun ve bilin ki Allah'ın cezalandırması çok şiddetlidir."*³⁵⁰

Ayette belirtilen fidye türlerinin nelerden ve ne kadar verileceğini Hz. Peygamber (s.a.v.) Ka'b b. Ucre adındaki sahabînin başındaki rahatsızlıktan dolayı ona, *"Tıraş ol, üç gün oruç tut yahut altı fakiri doyur ya da kurban kes."*³⁵¹ diyerek açıklamıştır.

İslâm hukukçuların büyük çoğunluğuna göre ihram yasaklarının ihlali halinde tutulacak oruç üç gün olup bu orucun peş peşe tutulması şart değildir. Ayette geçen *"Sadaka"* ise iki anlamda kullanılmıştır. İlk olarak bir fakirin günlük doyuracak miktarı ifade etmektedir. Bu çoğunluk âlimlere göre bir veya iki müd buğdaydır. İhramlıyken işlenen küçük kusurlar sebebiyle daha az miktarda ödenen sadakalarda ikinci manayı ifade etmektedir. Son olarak zikredilen kurbandan (nüsük) maksat küçükbaş hayvan kesilmesidir. Ayrıca ihramlı kişinin bazı ağır yasakları ihlal etmesinden dolayı kesmesi

³⁵⁰ Bakara: 2/196.

³⁵¹ Buhârî, Muhsâr: 5, 8, Merdâ: 16, Kefaret: 1; Müslim, Hac: 80, 86.

gereken büyükbaş ta fidye kavramıyla ifade edilir. Dem (nüsük) ve bedene gerektiren hallerin neler olduğu bir sonraki başlık ele alınacaktır.³⁵²

Fidye kapsamında sorumlu olunan üç günlük orucun peş peşe tutulması gerekmez. Altı fakire verilecek fidye miktarı çoğunluğa göre kişi başı iki veya dört müd yani yarım sa' buğdaydır. Nasta belirlendiği için altı kişiye verilecek toplam miktar üç ya da yedi kişiye paylaşılması caiz değildir diyenler olmuşsa da genel kanaate göre kefaretlar meselesine kıyas edilerek caiz görülmüştür.³⁵³ Fidye miktarının tespiti ve hakkındaki tartışmalı konular “*Fıtır Sadakası*” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde işleneceği için burada meselenin detaylarına girmiyoruz.

Mezhepler özür durumunda muhayyerlik görüşünde ittifak halindedirler. Buna göre bir kimse av cinayeti, koku sürünmek, elbise giymek veya tıraş olmak gibi cinayetleri³⁵⁴ bir özürden dolayı yaparsa fidye hususunda muhayyerdir. Bu muhayyerlik tüm ihram yasakları için geçerlidir. Dilerse Harem'de kurban keser, dilerse altı fakire fidye verir yahut ta üç gün oruç tutar.³⁵⁵ Ancak kasıtlı olarak ihram suçlarından birini işlerse Hanefiler hariç diğer üç mezhebe göre yine istediği fidyeyi yapma konusunda muhayyerdir. Çoğunluğun görüşünün delilleri ilgili ayetin “*Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin*” pasajı ile yukarıdaki Ka'b b. Ucre rivayetidir. İlgili ayet ve hadiste geçen ifadeler mutlak olup muhayyerlik hakkı her durumda devam etmektedir demişlerdir.³⁵⁶ Hanefiler ise işlenmiş olan suçun büyüklüğüne göre fidye ödemekle yükümlü olacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca muhayyerlik hakkının kaldırılmasının nedenini işlenen suça karşı ağırlaştırma olarak görmüşlerdir.³⁵⁷ İhram yasaklarını bilerek ve kendi isteğiyle çiğneyen kimselerin fidye ödemesini gerektiği konusunda İslâm fakihleri arasında görüş birliği olduğu halde

³⁵² Ögüt, “Fidye”, 55.

³⁵³ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, 96.

³⁵⁴ Burada cinayetten maksat, ihram ve Harem-i Şerif sebebiyle haram olan şeydir.

³⁵⁵ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, 95.

³⁵⁶ Senekî, Zekeriyya Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyya el-Ensârî Ebû Yahya Zeyneddin, *el-Gurerü'l-Behiyye fi Şerhi'l-Behçeti'l-Verdiyye*, Matbuatu'l-Yemeniyye, b.y.y. ts., II, 331; Sa'lebî, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali Nasr el-Bağdâdî, *et-Telkîn fi'l-Fıkhi'l-Malikî*, (thk. Ebî Üveys Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, I, 83; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 387.

³⁵⁷ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2321.

bayılma, uyku, unutma ve ikrah (zorlama) gibi nedenlerle yasakları ihlal edenler hakkında ihtilaf vardır. Hanefi ve Malikilere göre böyle bir kimse kasten yasakları çiğneyen biri gibi değerlendirilip aynı hükümlere tabi olurken Şafi ve Hanbeli fakihlere göre bu durumlarda işlenen suçlar ikiye ayrılırlar. Bunlara göre elbise giyme, başı örtme ve koku sürünme gibi ihlallerde fidye gerekli değildir. Vücut üzerinde yapılan kıl koparmak, tıraş olmak ve tırnak kesmek gibi tasarruflarla ilgili suçlarda fidye ödemek vacip olur.³⁵⁸

Literatürde kişinin işlediği birtakım ihram suçlarından bazıları ve küçük ihlaller olması durumunda vereceği sadaka bedeli de yukarıda bahsi geçen altı yoksulu doyurma bedeli gibi fidye olarak anılmıştır. Bu isimlendirme işlenen suçta bedel olarak ödenmesinden dolayıdır. Fidyeden daha az ceza gerektiren suçlar fıkıh kitaplarında ayrıntılı olarak işlenmiştir.³⁵⁹ Bu ayrıntılara girilmeden Dem ve Bedene gerektiren ihram yasakları kısaca ele alınacaktır. Daha sonra belirtilen fidyelerin ödeme ve zamanı ve yeri ile ilgili fikhî konulara değinilecektir.

Bedene, hac ve umre yapan kimselerin kestikleri deve ve sığır cinsinden kurbanlar için kullanılan terimdir. Hac ve umrede işlenen suçun mahiyetine göre büyük baş hayvan kurban edilmesi istenmiştir.

Bedene gerektiren hallerin başında kişinin ihramlıyken eşiyle cinsel ilişkide bulunması gelir. Hanefilere göre Arafat'tan sonra henüz ihramdan çıkmadan bulunulacak bir cinsi münasebetten dolayı ceza olarak bir bedene kesmek gerekir. Ayrıca ziyaret tavafı cünüp, hayızlı ya da loğusa olarak yapılırsa da kefarete bedene olarak takdir edilir, ancak temizlendikten sonra tavafı iade ederse bu ceza düşer. Arafat vakfesinden önce cinsi münasebet olursa Hanefiler hariç diğer üç mezhebe göre bedene gerekirken Hanefilere göre dem gerekir.³⁶⁰

Dem, hac ve umre yapan kimselerin kestikleri koyun ve keçi cinsinden kurbanlar için kullanılan terim manasına gelmektedir. Hac ve umrede işlenen suçun muhtevasına

³⁵⁸ Ögüt, "Fidye", 56.

³⁵⁹ Bkz. İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, 62-164; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, I, 229-233; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 123-138.

³⁶⁰ Abdülaziz Bayındır, "Bedene", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, V, 302.

göre takdir edilen suçlar değişebilmektedir. Mezhepler arasında farklı değerlendirmeler olan konuda temel bilgiler esas alındı.

Hanefilere göre ihramda en az bir gün dikişli elbise giymek, başı örtmek, asgari bir organın tamamına koku sürmek, zeytinyağı, susam yağı, krem ve saç yağı gibi maddeler sürmek, başın ve sakalın en az dörtte birini tıraş etmek, asgari bir elin veya ayağın tırnaklarını kesmek, erkeklerin kudüm ve veda tavafını cünüp olarak kadınların ise hayızlı ya da nifas halinde yapmaları, ziyaret tavafını abdestsiz olarak yapmak, ziyaret tavafını üç, ziyaret tavafının dört şavtını eksik yapmak veya veda tavafının tamamını terk etmek, Safa ile Merve arasındaki sa'yi yapmamak, arife günü güneş batmadan Arafat'tan ayrılmak, Müzdelife vakfesini, şeytan taşlamayı terk etmek gibi davranışlar demi gerektirir. Şafilere göre mikat mahallini ihramsız geçmek, Müzdelife ve Mina'da gecelememek ve veda tavafını terk etmek, Malikilere göre mikat mahallini ihramsız geçmek, telbiye, kudüm tavafı, şeytan taşlamayı terk etmek, Müzdelife ve Mina'da gecelemeği terk etmek; Hanbelilere göre dikişli elbise giymek, koku sürünmek, karşı cinsi öpmek ve okşamak, saç ve tırnak kesmek demi gerektiren davranışlardandır.³⁶¹

2.1.2.2.3. Fidyenin Zamanı ve Yeri

Bakara 2/196 ayeti, kurban mahalline ulaşıncaya kadar tıraş olunmaması gerektiğinden, şayet hasta olunması veya başında bir rahatsızlık bulunması durumunda kurban kesilmesi, oruç tutulması yahut ta fide verilmesi gerektiğinden bahseder. Ayetin devamında hactan önce umre yapmak için Mescid-i Haram dışından gelenlerin kurban kesmesinden, buna imkân olmayanların üç gün Mescid-i Haram'da yedi gün yaşadıkları yerde olmak üzere on gün oruç tutması gerektiğinden bahsedilmiştir. Yerine getirilmesi gereken bu ibadetlerin mezhepler açısından farklı uygulama esasları ortaya çıkmıştır.

Hanefilere göre kurban kesme yeri ittifakla Harem-i Şerif'tir. Kan akıtmak ancak belli zaman ve mekânda yapıldığında ibadet niteliği taşır, ayette belirtilen kurban belli zamana özgü olmadığından yalnızca belli mekâna aittir. Bundan dolayı kurban Harem-i

³⁶¹ Rahmi Yaran, "Dem", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, IX, 148.

Şerif'te kesilmelidir. Oruç ve sadaka ise başka bir yerde tutulabilir veya verilebilir bundan dolayı bu ayrıma tabi değildir³⁶²

Malikilere göre fidye, cinsel ilişki ve av dışındaki bir suçun karşılığında yerine getirilen bir kefarettir. Söz konusu fidyeler belli bir zaman ve mekân özelliği göstermez. Mükellef istediği yerde ve zamanda bu görevini yerine getirebilir. Ancak cinsel ilişki veya av ile ilgili kefaret Mina'da ya da Mekke'de yerine getirilmelidir. Eğer kurbanla birlikte gecenin bir kısmında Arafat'ta vakfe yaparsa Mina'da, yapmazsa Mekke'de kurbanı keser.³⁶³

Şafilere göre ise kurban, Harem-i Şerif'te kesilmesi ve oranın halkına dağıtılması gerekir. Sadaka da bu hükmü taşır. Nitekim “*Kâbe'ye ulaşan bir kurban*” buyrulmuştur.³⁶⁴ Hz. Muhammed (s.a.v.)'de şöyle buyurmuştur: “*Ben burada kurban kestim, Mina'nın tamamı kurban kesim yeridir.*”³⁶⁵ Muhsâr³⁶⁶ kurbanı ise böyle değildir. O meydana geldiği yerde kesilir.³⁶⁷

Hanbelilere göre bir vacibin terki veya bir yasağın çiğnenmesinden dolayı gereken kurban ya da Harem'de yoksullara dağıtılması gereken yiyecek ayrıca Temettü, Kıran ve adak kurbanlarının Harem'de kesilmesi gerekir. Bunların etleri de Harem'deki yoksullara dağıtılmalıdır. Başındaki rahatsızlık, dikişli elbise giyme, başını örtme, güzel koku sürünme ve av dışında herhangi bir yasağı çiğneyen kimse hiçbir mazereti olmasa da fidyeyi Harem dışında yerine getirebilir. İhsâr kurbanı ihsârın başladığı yerde yerine getirebilir, oruçta istenilen her yerde tutulabilir.³⁶⁸

2.1.2.2.4. Av Cezasının Hükümleri

³⁶² Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 2329.

³⁶³ İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-Fıkhîyye*, 93.

³⁶⁴ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, II, 311.

³⁶⁵ Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, X, 142.

³⁶⁶ İhsâr: Hanefilere göre farz veya nafîle hacda, vakfe yapılmasına veya Kâbe'yi tavaf edilmesine, umrede tavaf yapılmasına mani olan bir durumdan dolayı, Cumhur'a göre ise herhangi bir nedenden dolayı hac veya umrenin yerine getirilmesine engel olunması şeklinde tanımlanır. Engellenen kimseye Muhsâr, engel dolayısıyla hac ya da umreyi yarıda bırakan kimsenin kestiği kurbanı ise Muhsâr kurbanı denir. Detaylı bilgi için bkz. Salim Öğüt, “İhsâr”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2000, XXI, 548-549.

³⁶⁷ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, II, 316.

³⁶⁸ Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 2330.

Bedel manasında kullanılan fidye ve kefaret kelimelerinin ortak kullanımı, Harem’de av yapmanın cezasıyla ilgili ayetlerde kullanılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de av hayvanını öldüren bir kimse hakkında şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِالْعُقْبَةِ أَوْ كَفَّارَةً طَعَامٍ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَتْ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

“Ey İman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) kasten onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu) ceza, Kâbe’ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğüünün dengi olup, içinizden adil iki kişinin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları doyurmak suretiyle kefaret yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah, geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”³⁶⁹

Ayette açıkça belirtildiği üzere kara hayvanını ihramlı olarak kasten öldürme fiiline ceza gerekir. Buna göre avlanan hayvanın değerinin tespit edilerek aynı değerde bir hayvanın kurban edilmesi veya bu değer karşılığı olarak her bir fakire bir fitre miktarınca tasadduk edilmesi ya da her fitre miktarınca bir gün oruç tutulması gerekmektedir.³⁷⁰

Bir kimse ihramlıyken kara avı öldürdüğüünde icmâ ile o kimseye ceza gerektiği konusunda görüş birliği varken yanlışlıkla yapılan avlanmalar da kasten yapılan avlar gibi aynı hükme tabi olacağı hususun da dört mezhep görüş birliği içindedir.³⁷¹ Ancak av hayvanının eti yenmeğe mecbur kalma durumlarında; kendisine saldırma ve onu öldürmekten başka bir çaresi bulunmadığı zamanlarda; yırtıcı bir hayvandan ya da yakalandığı tuzaktan kurtarmak isterken av hayvanının öldürülmesi durumlarında öldürdüğü hayvan için ceza gerekmez. Bunlar, av hayvanını öldürmenin mübah olduğu

³⁶⁹ Maide: 5/95.

³⁷⁰ Ögüt, “Fidye”, 57.

³⁷¹ İbn Kattân, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdülmelik, *el-İkna' fi Mesâili'l-İcmâ'*, el-Farukü'l-Hadise, Kahire 2004, I, 260; Nevevî, *el-Mecmû'*, VII, 320; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 437; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 123.

durumlardır. Bunun dışında öldürmeler ise haram olan ve ceza gerektiren öldürmelerdir.³⁷²

Av hayvanının kasten, hataen, yanlışlıkla ya da unutulmuş olarak öldürülmesi arasında fark yoktur. Tüm bu durumlarda ceza gerekir. Hanefî, Şafî, Maliki, Hanbelî fakihler ayrıca İbrahim en-Nehâî ve İmam Sevrî bu görüştedir. İmam Zührî’de aynı görüşte olduğunu söyleyip kasıtlı olarak avı öldüren kimsenin ceza alacağını Kur’an’ın, hata ile olanın da ceza alacağını Sünnetin tayin ettiğini belirtmiştir.³⁷³ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Devekuşu yumurtasını kıran ihramlı, ceza olarak bedelini öder*”³⁷⁴ buyurmuştur. İmam Zührî bu hadis ile sünnetin kefarete belirlendiğini delillendirmiştir.

Aralarında İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Tavus, İbn Münzir, Dâvud ez-Zahiri ve İbn Hazm gibi âlimlerin yer aldığı diğer görüşe göre hatayla kara avı öldüren kimseye ceza gerekmez. Çünkü ayette *“Kim (ihramlı iken) kasten onu öldürürse (kendisine) bir ceza vardır.”* buyrulmuştur. Bu ifadeden anlaşılan av öldürmede eyleminde kasıt olması gerekir, hata ile öldürüldüğünde ceza gerekmez. Bu görüşte olanlar bizzat lafzın açık manasının yanında, asıl olan kişinin masumiyetidir karinesini kullanarak hata vb. durumlarda sorumlu olmaması gerektiğini savunmuşlardır.³⁷⁵ Mücahid ise bu konuda farklı bir görüş ortaya koyarak bir kimse bilerek ve kasten av öldürürse ona ceza gerekmez, hataen ya da unutulmuş olarak öldürürse ceza gerekir demiştir.³⁷⁶ Bu şâz bir görüş olarak kalmış olup İbn Münzir, Mücahid’ten başka bu görüşte olanı duymadım demiştir.³⁷⁷

İşlenen her suça mutlak olarak ceza takdir edilmektedir. Ceza gerekmesi için haccı yapan kimse de ve avlanan hayvanda birtakım şartlar bulunması gerekmektedir.

³⁷² İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 438.

³⁷³ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 438-439; Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 2335; Neseî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hafizüddin, *Tefsirü'n-Neseî*, Dâru'l-Kalemi't-Tayyib, Beyrut 1998, I, 475.

³⁷⁴ İbn Mâce, Menasik, 90; Dârekutnî, *Sünen*, III, 279-280; Beyhâki, *Sünenü'l-Kübra*, V, 340; İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstidrâk*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000, IV, 383.

³⁷⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, V, 234; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 438-439; Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 2335.

³⁷⁶ Mahzûmî, Ebû'l-Haccac Mücahid b. Cebr el-Mekkî, *Tefsirü'l-Mücahid*, (thk. Muhammed Abdüsselam Ebû'n-Nîl), Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyeti'l-Hadîse, Mısır 1989, 315.

³⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, VII, 321.

Harem sınırları içerisinde işlenen suçlara karşılık cezaların sadece ihramlı kimselere gerekip gerekmeyeceği konusunda iki farklı görüş vardır. Cumhur, kişinin ihramlı olup olmamasının fark etmeyeceğini, her durumda ceza gerekeceğini düşünmektedir. Zahiriler ise ihramlı olmayı şart koşmuşlardır.³⁷⁸ İhramlı kimsenin hac ya da umre yapıyor olması veya haccın ifrat ya da kıran olması arasında fark yoktur. Aynı zamanda ceza, avı öldürmekle vacip olur. Avlanan hayvanın yenmesi helal, sahihsiz, vahşi ve zor yakalanan bir hayvan olması gerekir.³⁷⁹ Bunun dışında yenmesi helal olmayan yırtıcı hayvanlar, tiksindirici olan haşereler, uçan kuşlar ve yenmesi haram olan hayvanların öldürülmesinden dolayı ceza gerekmez. Vahşi olmayan bir hayvanı kesmek ya da yemekten dolayı da ceza gerekmeyeceği ittifak edilen hususlardandır.³⁸⁰

Ava konu hayvanlardan sadece kara avı öldürmekten dolayı ceza gerekir. Bu hususta âlimler arasında ittifak vardır.³⁸¹ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helal kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı.”³⁸²

Ebû Hanife'ye göre av öldürme durumunda ödenecek ceza, öldürülen avın kıymetini ödemekle mümkündür. Çünkü av misliyattan sayılmaz. Cumhur'a göre öldürülen avın benzeriyle ödenir. Delilleri ayette “...*(Bu) ceza, Kâbe'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğüünün dengi olup...*” buyrulmuş olmasıdır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) öldürülen bir sırtlana karşılık ceza olarak koç belirlemiştir.³⁸³ Ashab-ı Kiram'da cezayı benzerlik yönünden esas alarak takdir etmişlerdir. Örneğin devekuşuna karşı bir deve, vahşi bir eşiği öldürmeye karşılık İbn Abbas ve Ebû Ubeyde'ye göre bir deve,

³⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 124; İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, 126.

³⁷⁹ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 439.

³⁸⁰ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, 123-125.

³⁸¹ İbn Kattân, *el-İkna'*, I, 260; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 439; Neseî, *Tefsirü'n-Neseî*, I, 477; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, V, 263.

³⁸² Maide: 5/96.

³⁸³ İbn Mâce, *Menasik*, 90.

Hız. Ömer'e göre bir sığırdır. Buradaki benzerlikten kasıt birebir olma değil dış görünüş olarak benzerliktir.³⁸⁴

Fidyenin ifa edileceği yer konusunda İslâm âlimleri arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefiler kurbanın Harem'de kesilmesi gerektiğini, oruç ve fidyenin ise istenilen her yerde tutulabileceğini söylemiştir. Şafiler ve Hanbeliler Harem'de kurbanın kesilmesinin yanında sadakanın da verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. İmam Malik her üç fidiye çeşidinin istenilen yerde yerine getirilebileceğini söylerken “*hedy*”³⁸⁵ niteliğindeki kurbanın mutlaka Mekke'de kesilmesi gerektiğini, ceza olarak kesilen kurbanın her yerde kesilebileceğini dile getirmiştir.³⁸⁶

Bütün fakihlere göre kasten çiğnenen ihram yasaklarının fidyesi yerine getirildikten sonra ayrıca tövbe etmek gerekir. Tövbe yapılmazsa fidiye ödenmiş olsa dahi günahkâr olmaya devam eder.³⁸⁷

Kefaretler ve fidiye konusunda karşımıza çıkan bir kimsenin günlük doyum miktarı, fitir sadakası başlığı altında incelenecektir.

2.2. FITİR SADAKASI

2.2.1. Fitir Sadakasının Tanımı

فطر “*Fitir*” kelimesi sözlükte, “*yarmak, kesmek; yaratmak, icat etmek*” manalarına gelen “*Fatr*” kökünden türeyen bir isimdir. Ayrıca fitir, oruca son vermeyi ve orucu açmayı ifade eden “*İftar*” kelimesinin köküdür.³⁸⁸ Bu manadan dolayı Ramazan Bayramına “*İdü'l-Fitr*” dediği gibi ramazan ayını yaşamanın ve bayrama erişmenin şükür göstergesi olarak verilen sadakaya da “*Sadaka-i Fitr*” veya “*Zekatü'l-Fitr*” denir. Türkçede ise genel olarak “*Fitre*” isimlendirmesi kullanılmaktadır.³⁸⁹ Fitir sadakası,

³⁸⁴ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 442.

³⁸⁵ Hac ve umre yapan kimselerin Harem sınırları içinde kestikleri kurban. Detaylı bilgi için bkz. Salim Ögüt, “*Hedy*”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 156.

³⁸⁶ Ögüt, “*Fidyeye*”, 57.

³⁸⁷ Ögüt, “*Fidyeye*”, 57.

³⁸⁸ İsfehânî, *Müfredât*, 640.

³⁸⁹ Yunus Vehbi Yavuz, “*Fitre*”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XIII, 160.

birçok farklı isimle daha anılmıştır. Ramazan zekâtı, ramazan sadakası, oruç zekâtı ve bedenlerin zekâtı manasına gelen “*Zekât-ı ebdân*” bunlardan bir kaçıdır.³⁹⁰

Aynı kökten gelen fitrat kelimesi, yaratılış ve hilkat manalarına gelir. فَأَقِمْ وَجْهَكَ “*O halde sen hanif olarak varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzerine yaratmışsa ona yönel!*”³⁹¹ Ayetindeki fitrat kelimesinin manası hakkında farklı yorumlar ortaya konmuştur. Dünyaya gelen çocuğun tabii olarak İslâm dinene meyledeceği “*Hilkat-i asliyye*”dir diyenler olduğu gibi İbn Kuteybe bu ayeti delil göstererek fitrattan kastedilen mananın, beden ve nefis için verilen sadaka-i fitr olduğunu söylemiştir.³⁹²

Kur’an-ı Kerim’de fitir sadakasıyla ilgili doğrudan bir ayet bulunmamakla birlikte müfessirlerden Katâde, Ata ve Ebû’l-Âli, A’lâ suresinin فَذُفْلَحْ مَنْ تَزَكَّى “*Doğrusu arınan kurtuluşa ermiştir.*”³⁹³ ayetindeki تَزَكَّى “*arınma*” ifadesinin fitir sadakasıyla ilgili olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁴ Ayrıca Ebû Said el-Hudrî ve İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre تَزَكَّى “*arınma*” fitir sadakası manasına gelirken, devamındaki ayette geçen namaz ise bayram namazına işaret etmektedir.³⁹⁵ İbn Abbas bu görüşe karşı çıkıp تَزَكَّى “*arınma*” ifadesinin şirkten temizlenme olduğunu belirtmiştir. A’lâ suresinin Mekke döneminde indiği ve fitrenin hicretin ikinci senesinde emredildiği düşünülürse İbn Abbas’ın görüşü daha isabetli gözükmektedir.³⁹⁶ Çoğunluk İslâm âlimleriye bu kelimenin maddi ve manevi pisliklerden temizlenme manasına geldiğini söylemiştir.³⁹⁷

Fitre fıkıh literatüründe, “*Ramazan bayramına yetişen ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan müslümanların kendileri ve velâyetleri*

³⁹⁰ Hasan Şakir Sancaktar, “Fıtır Sadakası Nedir, Nasıl Verilmelidir?”, *Diyanet Dergisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 23 (2), 1987, 15.

³⁹¹ Rum: 30/30.

³⁹² Sancaktar, 15.

³⁹³ A’lâ: 87/14.

³⁹⁴ Şevkânî, *Fethü’l-Kadîr*, V, 516.

³⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmî*, XX, 21.

³⁹⁶ Buhûtî, *Keşşafü’l-Kina*, II, 246.

³⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Yenda Yayın Dağıtım, İstanbul 1997, IX, 23; Ebû’l-Âlâ Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’an*, (çev. Heyet), İnsan Yay., İstanbul 1986, VII, 97.

*altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü buldukları malî bir ibadet.*³⁹⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Tanımda yer alan “*belli bir miktar mal*” Hanefilere göre mesken, giysiler, ev eşyaları, binek, aile ihtiyaçları ve borçlar gibi asli ihtiyaçların dışında nisap miktarı mala sahip olmak şeklinde anlaşılırken, Şafi, Maliki ve Hanbelilere göre ise asli ihtiyaçlar dışında bayram günü ve gecesi yeterli yiyeceğe sahip olmak şeklinde anlaşılmaktadır.³⁹⁹ Malikiler bu konuda farklı bir görüş ortaya koyarak bir kimse aldığı borcu geri ödeme imkânı olacağına kanaat getirirse borç olarak fitre ödemelidir demişlerdir.⁴⁰⁰

Hanefilere göre nisap miktarının şart koşulmasının nedeni Hz. Peygamberin şu hadisidir: “*Zengin olmadan sadaka vermek yoktur.*”⁴⁰¹ Bu hadisin Buhârî ve Müslim’deki varyantı “*En hayırlı sadaka, zengin iken verilenidir. Veren el alan elden üstündür. Sadaka vermeye geçimini sağladığın kimselerden başla.*”⁴⁰² şeklindedir. Ayrıca Hanefilere göre zenginlik nisaba göre belirleneceğinden, asli ihtiyaçlar dışında nisap miktarı mala sahip olan kimse zengin sayılır, bu ölçütü mâli bir ibadet olan fitir sadakası için kullanmışlardır. Mâli ibadetlerden farz olan zekâta konu olan malda nemâ (artıcı) özelliği aranırken, fitir sadakasındaki nisap miktarına konu olan malda nemâ (artıcı) özelliği aranmaz.⁴⁰³

Fitre, hicretin ikinci senesinde ramazan orucunun farz olduğu sene, zekâttan önce meşru kılınmıştır.⁴⁰⁴ Vücubiyeti dört mezhebe göre sabitken⁴⁰⁵ usullerdeki tanımlamalardan dolayı dini hükmü açısından farklı isimlendirmeler bulunmaktadır. İslâm âlimleri arasında fitre ile ilgili diğer konularda da bazı farklı görüş ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Şimdi bunları izah etmeye çalışacağız.

³⁹⁸ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, (2. Baskı), Müessesü’r-Risâle, Beyrut 1973, II, 917.

³⁹⁹ Serahsî, *el-Mebusut*, III, 120; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehit*, II, 41; İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 94.

⁴⁰⁰ Havva, *el-Esas*, VI, 2728.

⁴⁰¹ İbn Hanbel, *Müsned*, VII, 10.

⁴⁰² Buhârî, *Zekât*: 18; Müslim, *Zekât*: 32.

⁴⁰³ Sâğircî, 348.

⁴⁰⁴ Zühayli, *el-Fıkhu’l-İslâmi*, III, 2035; İbni Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, IV, 200.

⁴⁰⁵ Abdülvehhab Şa’rânî, *Mizânü’l-Kübra*, (ter. A. Fâruk Meyân), Berekât Yayınevi, İstanbul 1980, 377.

2.2.2. Fıtır Sadakasının Meşruiyeti

İbni Münzir'e göre fitrenin farz olduğu konusunda ilim insanları arasında görüş birliği vardır. İshak'a göre ise bu konuda icmâ vardır.⁴⁰⁶ Şafi, Maliki, Hanbeli ve Zahirilere göre fıtır sadakasının hükmü farzdır. Cumhur'un ileri sürdükleri delillerden bazıları şunlardır; İbn Ömer bir rivayette “Hz. Peygamber fıtır sadakasını bir sâ' hurma ve bir sâ' arpa olmak üzere hür, köle, erkek, kadın, küçük, büyük her Müslümana farz kıldı.” demiştir. Buhâri ve Müslim rivayetlerinde Hz. Peygamber'in, insanlara bayram namazına çıkmadan önce fıtır sadakasının verilmesini emrettiği kaydı vardır.⁴⁰⁷ Başka bir rivayette ise “Farz kıldı” ifadesinin yerine “Emretti” ifadesi kullanılmıştır.⁴⁰⁸ Bu ve benzeri delillerden fitrenin yerine getirilmesi gereken bir ibadet olduğu anlaşılmaktadır.

Hanefilere göre fitre hür, küçük, büyük, erkek, kadın ve Müslüman olan herkese vaciptir.⁴⁰⁹ Hanefiler konuyla ilgili delillerin delaletinin ve sübutunun kat'i olmadığı gerekçesiyle vacip olduğunu söylemişlerdir.⁴¹⁰ Hanefilerin, zanni bir delille emredilip terkedilmesi yasaklanmış fiil şeklindeki vacip tanımları bu konudaki kanaatlerini yansıtmaktadır.⁴¹¹ İleri sürdükleri delillerden bazıları şunlardır; Abdullah b. Sa'lebe'nin naklettiğine göre Resulullah (s.a.v.) bayramdan bir veya iki gün önce bir konuşma yaparak şöyle buyurmuştur: “Buğdaydan, hurmadan ve arpadan bir sâ'ını hür veya köle, küçükler veya büyükler için sadaka olarak veriniz.”⁴¹² Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) sadakayı yerine getirmeyi emretmiş ve bu emir mutlak olup vücubiyeti ifade etmektedir. Ancak bu vücubiyet farz manasında değildir. Çünkü bu konudaki rivayetler, haber-i vahid olduğundan subatta zannilik taşımaktadır. Ayrıca Hanefiler İbn Ömer'den rivayet edilen hadiste yer alan فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْفِطْرَ “farz kıldı” ibaresinin “takdir etti, karar kıldı” manasına hamledilmesinin gerekli olduğu görüşündedirler.

⁴⁰⁶ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 79; İbn Kudame el-Makdisî, *Şerhu'l-Kebir*, II, 646.

⁴⁰⁷ Buhârî, *Zekât*: 70; Müslim, *Zekât*: 12; Ebû Dâvud, *Zekât*: 19; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 25, 240, 467; Enes b. Malik, *Muvatta*, *Zekât*: 25; Nesâî, *Zekât*: 33; İbn Mâce, *Zekât*: 21; Şafi, *Müsned*, 92; İbn Huzeyme, *Sahih-i İbn Huzeyme*, IV, 83; Dârekutnî, *Sünen*, III, 63.

⁴⁰⁸ Buhârî, *Zekât*:76.

⁴⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 120; Semarkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 333; Merginâni, *el-Hidaye*, I, 113; Mâvsilî, *el-İhtiyâr*, I, 123; Zeylâ'î, Osman b. Ali b. Muhammed el-Bârî'î, *Tebyinü'l-Hakâik fi Şerh-i Kenzi'd-Dekâik*, (1. Baskı), Matbuatu'l-Kübra, Kahire 1896, I, 306.

⁴¹⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 120;

⁴¹¹ Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü*, 139.

⁴¹² İbn Hanbel, *Müsned*, V, 532.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu şekilde kullanıma örnek olarak *فَنَصْنَفُ مَا فَرَضْتُمْ* “yarısını takdir etti”⁴¹³ ayetini gösterirler.⁴¹⁴ Fitre'nin farz veya vacip olarak adlandırılmasına sebep olan delillerden her biri bu ibadetin yapılması gereken bir sorumluluk olduğunu göstermektedir. Ancak mezhepler arasındaki usul farklılığından hükümdeki isimlendirmeler de farklılaşmaktadır.

Hanefi usulcüler diğer mezheplerin usulcülerinden farklı olarak farzın yanında vacip kavramını kullanmışlardır. Hanefiler vacip hükmü verilen fitreyi inkâr edenin kâfir olmayacağı konusunda ümmetin icmâsı olduğunu söylemişlerdir. Diğer mezhepler fitreye farz hükmünü vermişlerdir. Ancak bu inkârı kâfir eden farz değil, Hanefilerin literatüründeki vacibe denk gelen farzdır.⁴¹⁵

Hanefilerce vacip olarak nitelenen fiiller diğer ekollerde kimi zaman farz, kimi zaman mendup olarak nitelendirilir. Hanefilerde vacip olan fillerden fitir sadakası diğer mezheplerde farz, kurban ve vitr namazı ise menduptur. Diğer yandan Hanefilerde hükmü uygulama açısından farz ile vacip arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu yönüyle vacip, “*amel-i farz*” olarak adlandırılmıştır.⁴¹⁶ Çalışmamızda fitir sadakasından bahsederken bu görüşler arasında ayırım yapmayarak farz ve vacip kavramlarının birlikte kullanılması tercih edildi.

Fitrenin hükmü hakkında farz ve vacip dışında farklı görüş belirten mezhep ve âlimler de olmuştur. Malikilerden Eşheb el-Kaysî ve bazı Zahirilere göre fitrenin hükmü müekked sünnettir. Ayrıca Ebû Bekir el-Esam gibi bazı âlimler de zekâtın farz kılınmasıyla fitre hükmünün nesh edildiğini söylemiştir. Bu iki içtihadın, zayıf görüş olarak kaldığı belirtilmektedir.⁴¹⁷ Ebû Sevr, fitrenin küçük çocuklara ve kölelere vacip olmadığını söylemiştir.⁴¹⁸ Leys b. Sa'd fitrenin çadırda veya çölde yaşayanlara yani köylülere değil, şehirde yaşayanlara vacip olduğunu söylemiştir. Başka bir şâz görüş ise

⁴¹³ Bakara: 2/237.

⁴¹⁴ Kâsâni, *Bedâi' u 's-Sanâi'*, II, 69.

⁴¹⁵ İbni Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, IV, 202-203.

⁴¹⁶ Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü*, 139-140.

⁴¹⁷ Yavuz, “Fitre”, XIII, 160.

⁴¹⁸ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 80.

fitrenin yetimlere gerekmeyeceğidir.⁴¹⁹ Bunlar kabul edilmeyen ve delillendirilemeyen görüşlerdir.

Cumhur ile Hanefiler arasında var olan ihtilaflardan bir tanesi de fitir sadakasının “*kudret-i mümekkine*” ile mi, yoksa “*kudret-i müyessire*” ile mi, vacip olduğu konusudur. Kudret-i mümekkine, bir şey yapabilmek için insanı muktedir kılan ve gerekli araç ve sebeplerin hazır bulunmasından ibaret bulunan kudrettir. Bu her vacibin edasının şartıdır. Kudret-i müyessire ise gerekli araç ve sebeplerin hazır bulunmasından ibaret olup, bir şeyi kolaylıkla yapabilmeye vesile olan bir kudrettir. Bir kısım mâli yükümlülüklerin vücubu ve zimmette devamı için şarttır. Örneğin zekâtın vücubu bu kudretin varlığına bağlıdır.⁴²⁰

Hanefilerde râci olan görüşe göre fitre, kurban ve yakınların nafakası kudret-i mümekkine ile vaciptir. Bu kudretin devam etmesi şart değildir. Buradaki kudret, şer’i nisaptır. Fitrenin vacip olmasına kadar devamı şart değildir. Fitre borcu vacip olduktan sonra şer’i nisabın yok olmasıyla hac borcunda olduğu gibi kişinin yükümlülüğünden düşmez. Kişinin ramazan günü fecir doğduktan sonra malı helak olsa dahi fitre düşmez. Zekât ile oşür ise böyle değildir. Bunlar malın yok olmasıyla düşerler. Çünkü bunlarda kudret-i müyessire şarttır. Buradaki ise çoğalma vasfıdır. Bu tartışmanın furû’ı-fıkha yansımaları ölen mükellefin zekât, fitre, kefarete ya da adak borcu gibi yükümlülüklerin bıraktığı maldan ödenir mi, ödenmez mi sorularıyla kendini göstermektedir. Hanefilere göre ölen kimsenin bıraktığı maldan bunların ödenmesi gerekmez. Şayet varisler isterlerse ödeyebilirler. Bu konuda muhayyerdirler. Ancak mükellef vefat etmeden ödenmesi hususunda vasiyette bulunmuşsa malının üçte birinden ödenir. Cumhur’a göre bir kimsenin üzerine fitre ve diğer yükümlülükler vacip olduktan sonra bunları ödemediği takdirde vasiyet etsin ya da etmesin varisleri bunu ödemelidir. Çünkü Allah hakkı ile kul hakkı bir arada toplanır da ikisi de bir zimmette toplanır ya da malın aynı anda olursa ödeme noktasında eşit olurlar. Bu borç, bir insana olan borç gibidir, kişinin ölmesiyle borç düşmez şeklinde bir açıklama yapılmıştır.⁴²¹

2.2.3. Fitir Sadakasının Hikmeti

⁴¹⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 41.

⁴²⁰ Erdoğan, 317.

⁴²¹ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2040.

Tüm şer’i hükümlerde olduğu gibi fitır sadakasında da bir takım hikmetler vardır. Bu hususa ışık tutan rivayetlerden bir tanesi Abdullah b. Abbas’ın şu sözleridir; “*Resulûllah (s.a.v.) oruçluları gereksiz ve çirkin davranışlardan arındırmak ve yoksullara yiyecek sağlamak için fitreyi farz kılmıştır. Fitreyi kim namazdan önce öderse, bu makbul bir zekât, kimde sonra öderse herhangi bir sadaka olur.*”⁴²²

Bu rivayete göre fitır sadakası, kişinin kendisine ve topluma yönelik olmak üzere iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Oruç tutan kimse, oruçluya yakışmayan davranışlarda bulunup orucunu zedelerse bu onun için bir telafi fırsatı olmaktadır. Bu konuda Veki’ b. Cerrah şöyle demiştir: “*Ramazan ayı için fitre, namaz için sehiv secdesi gibidir. Secde namazın eksikliğini tamamladığı gibi, fitrede orucun eksikliğini tamamlar.*”⁴²³

Bazı âlimler ise fitreyi sünnet namazlara benzeterek nasıl ki sünnet namazlar farz namazların tamamlayıcıysalar, fitre de orucun tamamlayıcısı hükmündedir demişlerdir.⁴²⁴ Dârekutnî, İbn Adîy ve Hâkim’in İbn Ömer’den rivayet ettiği bir hadiste Resulûllah (s.a.v.) “*Bugünde (Bayram gününde) fakirleri dilenmeye muhtaç bırakmayın.*”⁴²⁵ buyurmuştur. Bu hadis, fakirlerin fitreyle bayram günü ihtiyaçlarının giderilmesi, böylece bayram sevincini onlarında yaşaması amaçlanmıştır. Bu yönüyle fitrenin toplumsal yönüne dikkat çekilmiştir.⁴²⁶ İhtiyaç sahibi kimselerin geçim derterini bayram günlerinde hafifletmek gerekir. Fitre sayesinde zengin ile fakir arasındaki gelir farkı bir nebze kapanacaktır. Bu yönüyle fitrenin topluma yönelik bir diğer faydası ortaya çıkacaktır.

2.2.4. Fitır Sadakasını Kim, Kimler Adına Verebilir?

Fitır sadakası dört mezhebe göre Müslüman hür, küçük, büyük, erkek, kadın herkese vaciptir. Bu, âlimlerin üzerinde ittifak ettiği bir husustur. Aralarında Ebû Hanife, İmam Yusuf ve diğer üç mezhebin bulunduğu Cumhuriyet’e göre fitre mâli yönü daha ağır basan bir ibadettir. Bundan dolayı fitreyle yükümlü olmak için akıllı ve ergen

⁴²² İbn Mâce, Zekât: 21; Ebû Dâvud, Zekât: 17.

⁴²³ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2037.

⁴²⁴ Kardâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 922.

⁴²⁵ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2037.

⁴²⁶ Dehlevî, Şah Veliyullah, *Huccetü'l-Bâliğâ*, Dâru'l-Cil, Beyrut 2005, II, 68.

olmak şart değildir. İmam Muhammed ve Züfer'e göre ise fitrenin ibadet yönü ağır bastığından küçüklerin ve akıl hastaların malından fitre gerekmez. Ayrıca İmam Muhammed, çocukların fitreleri babaları tarafından ödenmesi gerektiğini ve babasız çocukların fitre ile mükellef olmayacağını söylemiştir.⁴²⁷

Mezheplere göre fitrenin kimler adına verileceği meselesi ihtilafli bir konudur. Cumhur'a göre kişi kendi fitrelerini verme imkânı olmayan fakir anne babasının, eşinin, kölesinin, Müslüman olan yakınlarının ve nafakasını temin etmekle yükümlü olduğu kimselerin fitresini verebilir. Ancak bunu karşılayacak kadar malı ve imkânı olması gerekir.⁴²⁸

Şafilere ve Malikilere göre köle, ne kendisi ne de başkası için fitre verebilir.⁴²⁹ Ancak Şafilere, mükellef kişi kölesi ve Müslüman olan yakınları adına fitre vermelidir demişlerdir.⁴³⁰ Hanbelilere göre kölenin de kendi adına fitre vermesi gerekir. Çünkü mezkûr hadislerdeki ifadeler umumi olup mutlak Müslümanı kapsamaktadır.⁴³¹ Aynı şekilde Hanbelilere göre ister hür olsun ister köle olsun gayr-i müslim köleler adına fitre vermek gerekmez. Çünkü İbn Ömer'den gelen rivayette fitre verilecek kimseler sayılırken “Müslüman” kaydı vardır.⁴³²

Mâverdî, kâfirler için fitre verilmeyeceği konusunda icmâ olduğunu söylemiştir.⁴³³ Ancak Ebû Hanife diğer fakihlerden farklı bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre, Hanefiler fitir sadakasını velâyet ve nafakaya bağlamışlardır. Bundan dolayı mükellef, küçük çocukları, bakmakla yükümlü olduğu bunak, fakir, deli ve hizmet için kullandığı Müslüman kölelerin fitresini ödeyeceği gibi kâfir kölesi içinde fitre öder. Çünkü nafaka sebebiyle bakmakla yükümlü olmuştur. Ancak ticari maksatla sahip

⁴²⁷ Şeybanî, *el-Asl*, II, 250.

⁴²⁸ İbn Kudame el-Makdisî, *Şerhu'l-Kebir*, II, 650; Abderî, Muhammed b. Yusuf, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasar Halil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, III, 263; Sa'lebi, *et-Telkîn*, I, 67.

⁴²⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, II, 113.

⁴³⁰ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, II, 112.

⁴³¹ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 80; *Şerhu'l-Kebir*, II, 649-651.

⁴³² Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, II, 112.

⁴³³ Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvi'l-Kebir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1999, III, 358.

olunan köleler bundan müstesnadır.⁴³⁴ Bunun nedeni, ne velayet ne de nafaka yoluyla bir bağıllık vardır.

Fitrede asıl olan kişinin kendisi ve velâyeti altında bulunanlar adına verilmesidir. Bunlar küçük çocuklar ve bakmakla yükümlü olunan kimselerdir. Küçük çocukların geçimi temin edildiği için verilmelidir. Ancak küçük çocuğun malı varsa Ebû Hanife ve İmam Yusuf'a göre çocuğun kendi malından fitre verilir.⁴³⁵ Hanefilere göre kişi eşinin, anne, babasının, kardeşlerinin ve büyük çocuklarının fitresini vermesi gerekmez. Büyük çocukları kendi yanında yaşasalar bile hüküm aynıdır. Ancak fitrelerini habersiz verirse bu istihsan yoluyla caiz olmuş olur.⁴³⁶

Babaları bulunmaması halinde fakir olan oğlunun çocuklarının fitresini dedesi vermesi gerekir.⁴³⁷ Kız çocuğundan olan çocukları bu hükümden müstesnadır.⁴³⁸ Baba küçük çocukların fitrelerini ergenlik çağına gelinceye kadar vermelidir. Malikilerce evlendirilinceye kadar kız çocuğunun fitresi babası tarafından verilir.⁴³⁹

2.2.5. Fıtır Sadakasını Ödeme Zamanı

Ulema, fitrenin ramazan ayının sonunda vacip olduğu konusunda ittifak halindedir. Nitekim İbn Ömer'den gelen rivayetlerde, Resulûllah'ın ramazan ayı çıkmadan fitreyi farz kıldı şeklinde ifadeler vardır.⁴⁴⁰ Ancak ramazanın son günü güneş batmasıyla mı, yoksa bayram sabahı fecrin sökmesiyle mi vacip olduğu konusunda ihtilaf vardır.⁴⁴¹

Fıtır sadakası Hanefilere göre bayramın birinci günü fecrin doğmasıyla vacip olurken⁴⁴² Şafilere göre ramazan ayının son günü güneş batmasıyla vacip olur. İmam

⁴³⁴ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2038.

⁴³⁵ Burhaneddin, Ebûl-Meâlî Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, (thk. Abdülkerim Sami el-Cündî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2004, II, 411; Merginânî, *el-Hidaye*, I, 113.

⁴³⁶ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2038.

⁴³⁷ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, IV, 209; Semarkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 335.

⁴³⁸ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2037.

⁴³⁹ Hâce Kevkeb Ubeyd, *Fıkhu'l-İbâdât*, 298.

⁴⁴⁰ Dârimî, *Zekât*: 27; Tirmizî, *Menâkıb*: 75.

⁴⁴¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 44.

⁴⁴² Aynî, *el-Binâye*, III, 503.

Şafi'nin kadim görüşünün Ebû Hanife ile aynı olduğu da kaynaklarda geçmektedir.⁴⁴³ İmam Malik'ten de bu konuda iki rivayet vardır. İbn Kasım'ın rivayetine göre bayram sabahı fecrin sökmesi ile Eşheb'in rivayetine göre ramazan ayının son günü güneş batması ile vacip olacağı yönündedir.⁴⁴⁴ Malikilerde genel kanaat Eşheb'in rivayetine göredir. Hanbeliler de Ramazan ayının son günü güneş batması ile vacip olur demişlerdir.⁴⁴⁵

Bu ihtilafın sebebi, fitre ramazan ayının çıkması ile ilgili bir ibadet mi, yoksa bayram günü ile ilgili bir ibadet mi, diye müçtehitlerin ihtilaf etmiş olmalarıdır.⁴⁴⁶

Bu tartışmanın furû'ı-fıkha yansıması, kişinin doğduğu veya öldüğü ya da Müslüman olduğu zamanlara göre fitrenin gerekip gerekmeyeceği meseleleridir. Buna göre ramazan ayının son günü fecir doğmadan önce doğan, ölen ya da Müslüman olan bir kimse için fitre gerekir mi, gerekmez mi? Ayrıca fitrenin gerekliliği için nisabı şart koşan Hanefilere göre hangi durumlarda fitre vacip olur gibi sorular cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Hanefilere göre Sadaka-i fitr, Ramazan Bayramı ile alakalı bir ibadet olduğundan bayram sabahı fecir doğmadan önce vefat eden veya yoksul düşen, ayrıca sabah olunca doğan veya Müslüman olan bir kimse için vacip olmaz. Fakat sabah olduktan sonra ölen Müslümana, zengin ise vacip olur. Eğer vasiyet etmişse malının üçte birinden ödenir. Vasiyet etmemiş ise varislerin kendi mallarından vermeleri de caizdir.⁴⁴⁷

Diğer üç mezhebe göre ise ramazan ayının son günü güneş battıktan sonra ölen, Bayram sabahı tan yeri ağarmadan doğan veya Müslüman olan bir kimse adına fitre vermek gerekmez. Ancak bu iki vakit arasında ölen bir kimse için fitre vacip olur.⁴⁴⁸

Fıtır sadakasının verilme zamanına gelince farklı görüşler burada da kendini göstermektedir. Genel kanaat fitrenin bayram günü fecirden sonra bayram namazı

⁴⁴³ Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Münhatü's-Sülûk*, (thk. Ahmed Abdürrezzak el-Kebisi), Vizaretü'l-Umûmi'l-Evkaf ve Şüûni'l-İslâmiyye, Katar 2007, 249-250.

⁴⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 44.

⁴⁴⁵ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 89.

⁴⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 44.

⁴⁴⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 2013, 664.

⁴⁴⁸ Koca, 270.

kılınmadan iki vakit arasında vermenin müstehap olduğu yönündedir. Bu konuda İbn Ömer'den gelen rivayette, Resulullah zamanında bayram namazı kılınmadan sahabeler tarafında fitrelerin verildiği anlaşılmaktadır.⁴⁴⁹ Bu konudaki hadisler ve sahabe uygulamalarından fitre verme zamanının fecrin doğuşu ile bayram namazı arasında olduğu gözükmemektedir.⁴⁵⁰ Ancak çeşitli sebeplerle bayram gününden önce verme ya da bayram sonrasına kalma durumlarında mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefilere göre fitre, bayram gününden önce verilebilir. Bu durum, zamanından önce ödenmiş zekâta benzetilir. Ramazan ayı girdikten sonra başında ya da sonunda verilmesi de caizdir.⁴⁵¹ Ayrıca Hanefilerde, bir yıl öncesinden verilmesi de caizdir şeklinde bir görüşte vardır.⁴⁵² Fitre ramazandan sonraya bırakıldığı zaman mükellefiyetten düşmez, vermek vaciptir.

Şafilere göre ramazan ayı girmesiyle birlikte fitre verilmesi caiz olur. Çünkü fitre, ramazan orucu ve oruç açma gibi iki sebepten dolayı verilir. Bu sebeplerden biri olunca diğerine takdir edilebilir. Ramazan ayından önce vermek ise caiz değildir. Çünkü iki sebepte gerçekleşmemiştir. Maliki ve Hanbelilere göre ise bayramdan bir iki gün önce vermek caizdir, daha önce vermek caiz olmaz.⁴⁵³ Onların delillerine göre İbn Ömer'den gelen rivayette fitrenin bayramdan bir veya iki gün önce verildiği söylenmiştir.⁴⁵⁴

Bayram namazını kılınmadan fitreyi vermek müstehaptır. Özürsüz olarak fitreyi bayram namazından sonraya geciktirmek haram olup böyle bir kimse günahkâr olur. Fitre, bayram namazı kılındıktan sonra verilmemişse dört mezhebe göre zimmetten düşmez, imkân bulunulan en yakın zamanda kaza edilmesi gerekmektedir. Malikiilere göre bir daha ödeme imkânı bulunmaz ve vakit te geçmiş ise fitre düşer.⁴⁵⁵ Hanefilere göre ise bayramın üzerinden ne kadar geçerse geçsin her durumda verilmesi gerekir. Fitreyi vermeyen bir kimse daha sonra fakirleşse dahi yine de sorumluluğundan

⁴⁴⁹ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, *Neylû'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadis, Mısır 1993, IV, 217.

⁴⁵⁰ Yavuz, "Fitre", XIII, 160.

⁴⁵¹ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, IV, 220.

⁴⁵² Yavuz, "Fitre", XIII, 160.

⁴⁵³ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2042.

⁴⁵⁴ Buhârî, *Zekât*: 77; İbn Huzeyme, *Sahih-i İbn Huzeyme*, IV, 82; Dârekutnî, *Sünen*, III, 84.

⁴⁵⁵ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2043.

düşmez. Çünkü fitre mal ile ilgili bir ibadet olmayıp zimmetle ilgilidir. Vermesi gereken zamanda nisap miktara mala sahip iken daha sonra fakirleşirse bu durumu esas alınmayıp vacip olduğu andaki durumu esas alınır.⁴⁵⁶

2.2.6. Fıtır Sadakası Verilecek Yerler

Ulema arasında fıtır sadakası verilecek yerlerle zekât verilecek yerlerin aynı olduğu konusunda ittifak derecesinde bir birlik varken bazı farklılıklarda mevcuttur.⁴⁵⁷ Zekâtın verilebileceği yerleri belirten ilgili ayet şöyledir:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَىٰ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekât) gelirleri ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakanın toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”⁴⁵⁸

İslâm âlimlerinin genel kanaatine göre, zekâtta olduğu gibi fitre verecek kimselerin öncelikle buldukları yerlerdeki fakirlerden ve fitre verilmesinin caiz olduğu yakın akrabalarından başlamaları daha uygundur. Fitre verilecek kişilerden dindar ve güzel ahlaklı olanı da yoksulluk derecesi de ölçü alınabilir. Fitre bir kişiye verilebilirken birkaç kişiye de paylaştırılabilir. Ancak fitrenin bir ihtiyacı karşılayacak kadar olmasına özen gösterilmelidir. Bir ailede toplanan tüm fitreler bir yoksula verilebileceği gibi birkaç fakire de bölüştürülebilir.

Cumhur ayette geçen sekiz sınıfa fitre verilebileceği konusunda ittifak etmiştir. Bu kimseler yoksullar, düşkünler, sadakanın toplanmasında görevli olan memurlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlardır. Şafî mezhebindeki genel kurala göre her bir fitre, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar ve zekât toplamakla görevli memurlar dışındaki altı sınıfa taksim edilmelidir. Bu şekilde bir taksim ile fitreyi vermenin zorluğu ortadadır. Bundan

⁴⁵⁶ Sâğircî, 350.

⁴⁵⁷ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2048; Havva, *el-Esas*, VI, 2729;

⁴⁵⁸ Tevbe: 9/60.

dolayı Şafî âlimlerinden bazıları fitrenin bir sınıfa ait kimselere verilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵⁹ Malikilerin ise fitrenin sadece fakirlere ve yoksullara verilmesi gerektiği şeklinde bir görüşü olduğu kabul edilirken bazı ilim insanları bunu öncelikle fakir ve yoksullar gözetilmeli şeklinde anlamışlardır.⁴⁶⁰

Fakihlerin çoğunluğuna göre fitre vermekle mükelleflerin fitre almaları caiz değildir. Ayrıca mükellefin fakir olsalar dahi anne, baba, dede, nine gibi usulü ile çocukları ve torunları gibi fûruuna ve karısına fitre vermesi caiz görülmemiştir. Çünkü fitreyi bakmakla yükümlü oldukları kimselere vermekle kendilerine dolaylı bir menfaat sağlamış olurlar.⁴⁶¹

İslâm âlimleri fitrenin zimmi statüsünde olamayan gayr-i müslimlere verilemeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. Cumhur'a göre fitre verilecek kimse hür, Müslüman ve yoksul olmalıdır.⁴⁶² Bundan dolayı zimmilere de fitre verilmez.

Bu konudaki delilleri Hz. Peygamber'den rivayet edilen “*Zekâtı zenginlerden alıp, fakirlere vermenizi emrettim.*”⁴⁶³ hadisidir. Bu hadisi şu şekilde izah etmektedirler. Zekât Müslüman olan bir kimseye farzdır. Zenginlik ölçütüne ulaşan bir kimse, belirli ölçüdeki bir payı yoksul ve fakirlere vermesi gerekir. Hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) fitrenin zenginlerden alınıp fakirlere verileceğini belirtmiştir. Ancak zenginlerin Müslüman olması gerektiğinden bahsedilmemiştir. Çünkü bu şart, zekâtın ibadet olması münasebetiyle kendiliğinden anlaşılmaktadır. Fitre zekâta tabi bir ibadet olduğu için aynı hükümleri taşıması gerekir. Zekât kimlere verilmezse fitre de o kimselere verilmez. Hadiste zenginlere atfedilen Müslüman olma şartı fakir ve yoksullara da takdir edilmelidir. Bundan dolayı zimmilere ve gayr-i müslimlere fitre verilmez.⁴⁶⁴ İbn

⁴⁵⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebir*, III, 387; Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 2049.

⁴⁶⁰ Salim, Ebû Malik Kemal b. Seyyid, *Sahih Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhu*, Mektebetü'l-Tevfikıyye, Mısır 2003, II, 85; Muhammed b. İbrahim b. Abdullah, *Mevsâtü'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Beytül-Efkâri'd-Devliyye, b.y.y. 2009, III, 91.

⁴⁶¹ Yavuz, “Fitre”, XIII, 161.

⁴⁶² Hattâb el-Rui'nî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasâr Halîl*, (3. Baskı), Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1992, II, 376.

⁴⁶³ İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerhü Sahihü'l-Buhârî*, (thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, III, 562.

⁴⁶⁴ Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 2048.

Münzir ilim insanları arasında zekâtın zimmilere dolayısıyla gayr-i müslimlere verilmeyeceği konusunda ittifak olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁵

Diğer yandan Ebû Hanife ve İmam Muhammed gibi fakihlere, Seyyid Sâbık ve Yusuf Karadâvî gibi âlimlere göre ise fakir zimmilere fitre verilmesinde bir sakınca yoktur. Kur'an'da müellefe-i kulûb'a⁴⁶⁶ zekâttan pay ayrıldığı⁴⁶⁷ ve Müslümanlarla fiili savaş ve çatışma içinde olmayan karşıtlara iyilik yapmanın yasaklanmadığı⁴⁶⁸ göz önünde bulundurulursa ikinci görüşün İslâm'ın genel ilke ve amaçlarına daha uygun olduğu söylenebilir.⁴⁶⁹

2.2.7. Fıtır Sadakasının Miktarı

Fitrenin varlığı hakkında ve miktarıyla ilgili bir beyan Kur'an'da yer almamaktadır. Konuyla ilgili hususlar Sünnet ile belirlenmiştir.

Hz. Peygamber zamanında fitrenin buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, keş (yağı alınmış peynir), sült (çavdar) ve egit (yağı alınmamış kurutulmuş peynir) gibi temel yiyecek maddelerinden verildiğine dair haberler mevcuttur. Said el-Hudri'den gelen bir rivayette fitre verilebilecek maddeler ve miktarları şöyle dile getirilmiştir: “*Biz Peygamber devrinde fitreyi, yiyecek maddelerinden bir sâ' olarak verirdik. O zamanlar bizim yiyeceğimiz arpa, üzüm, hurma ve yağı alınmış peynirdi.*”⁴⁷⁰ Bazı rivayetlerde anılan yiyecek maddelerinin hepsinden 1 sâ' ölçüğünde fitre verileceği söylenirken, bazı rivayetlerde buğdaydan yarım sâ' verileceği rivayet edilmiştir.⁴⁷¹ Hakkında farklı ölçü miktarları rivayet edilen buğdayla ilgili ölçüğün, Hz. Peygamber zamanında koyulduğuna dair rivayetler⁴⁷² olduğu gibi Hz. Peygamber'in vefatından sonra

⁴⁶⁵ Havva, *el-Esas*, VI, 2729.

⁴⁶⁶ Gönüllerinin İslâm'a ısındırılması arzu edilen kimseler anlamında fıkıh terimi. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, “Müellefe-i Kulûb”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 475-476.

⁴⁶⁷ Tevbe: 9/60.

⁴⁶⁸ Mümtehhine: 60/8.

⁴⁶⁹ Yavuz, “Fitre”, XIII, 161.

⁴⁷⁰ Buhârî, Zekât: 74; Enes b. Malik, *Muvatta*, Zekât: 27; Şafi, *Müsned*, 93,287; İbn Huzeyme, *Sahih-i İbn Huzeyme*, IV, 86; Tirmizî, Zekât: 35.

⁴⁷¹ Buhârî, Zekât: 70, 73, 74; Müslim, Zekât: 12; Ebû Dâvud, Zekât: 19; Enes b. Malik, *Muvatta*, Zekât: 25, 27; Nesâî, Zekât: 33, 36, 38; İbn Mâce, Zekât: 21; Tirmizî, Zekât: 35; Şafi, *Müsned*, 92, 287; İbn Huzeyme, *Sahih-i İbn Huzeyme*, IV, 83, 86; Dârekutnî, *Sünen*, III, 63.

⁴⁷² Ebû Dâvud, Zekât: 20; Tirmizî, Zekât: 35; Nesâî, Zekât: 36.

koyulduğuna dair rivayetler de vardır.⁴⁷³ İlgili rivayetler bir bütün olarak ele alındığında Hz. Peygamber döneminde buğday ile ilgili bir ölçü belirlenmediği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hicaz'da buğdayın artmasından sonra diğer yiyecek maddelerine oranla yarım sâ' takdir edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴ Ebû Said el-Hudri'den gelen rivayet bu konudaki görüşü destekleyici niteliktedir. “Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında her hür, küçük çocuk ve köle için fitır sadakası olarak bir sâ' buğday veya bir sâ' peynir ya da bir sâ' arpa yahut bir sâ' hurma yahut ta bir sâ' kuru üzüm veriyorduk. Muaviye b. Ebi Süfyan hac ve umre için Medine'ye gelinceye kadar bu şekilde fitır sadakasını vermeye devam ettik. Muaviye minbere çıkıp insanlara bir konuşma yaptı. Bu konuşma esnasında “Kanaatime göre iki müd Şam buğdayı bir sâ' hurmaya denk gelir” dedi. Bundan sonra insanlar buna göre amel etmeye başladılar.”⁴⁷⁵

İbn Ömer bu konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “İnsanlar Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde fitır sadakası olarak bir sâ' arpa veya bir sâ' hurma ya da bir sâ' buğdayı andıran arpa veyahut bir sâ' kuru üzüm verirdi. Hz. Ömer döneminde buğday çoğalmıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer bunların yerine yarım sâ' buğday verilebileceğini belirledi.”⁴⁷⁶ Bu iki rivayet buğdayın artmasından sonra diğer yiyecek maddelerine oranla buğdayın yarım sâ' takdir edildiği kanaatini desteklemektedir.

Yukarıda zikredilen rivayetlere rağmen müçtehitler arasında fitrenin hangi yiyecek maddesinden hangi ölçekte verileceği konusunda ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Hanefiler ilgili hadislerden yola çıkarak fitrenin buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan verilmesi gerektiğini söylerken, buğdaydan yarım sâ' diğer yiyecek maddelerinde ise 1 sâ' verileceği görüşünü benimsemiştir.⁴⁷⁷ Hanbelilerde ağırlık olan görüş Hanefilerle aynıdır. Şafi, Maliki ve bazı Hanbelilere göre bu dört yiyecek maddesinden ya da bulunan yerdeki mahsulden diğer bir ifadeyle kendi tüketim maddelerinden ve her bir

⁴⁷³ Buhârî, Zekât: 74, 75; Müslim, Zekât: 4; İbn Mâce, Zekât: 21; Ebû Dâvud, Zekât: 19; Tirmizî, Zekât: 35; Nesâî, Zekât: 31, 38.

⁴⁷⁴ Kardâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, II, 940.

⁴⁷⁵ Müslim, Zekât: 4.

⁴⁷⁶ Ebû Dâvud, Zekât: 19

⁴⁷⁷ Şeybanî, *el-Asl*, II, 246; Serahsî, *el-Mebsut*, III, 101; Semarkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I, 333; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 69.

yiyecek maddesinden 1 sâ' ölçüğünde verilmelidir.⁴⁷⁸ İbn Hazm'a göre fitre, sadece hurma ve arpadan 1 sâ' ve aynî olarak ödenir.⁴⁷⁹

Fitre verilebilecek gıda maddelerinin çeşitliği bir yana sayılan maddelerin kıymetlerinin de birbirine denk olduğu düşünülmektedir. Sâ' ölçü biriminin tespitine geçmeden önce sayılan gıda maddelerinin asr-ı saadetteki parasal değeri tespit edilmeye ve birbirlerine denk olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Fitrede zikredilen gıda maddelerinin ilk dönem parasal değerini hesaplamaya yönelik yapılan çalışmalarda siyer ve hadis literatüründe net bir rakam bulunamamıştır. Ancak dolaylı da olsa bu gıda maddelerinin fiyatları hakkında fikir verecek rivayetler mevcuttur.⁴⁸⁰

“Musarrât hadisi” olarak bilinen rivayette Hz. Peygamber, sütü sağılmadan bekletilen hayvan alan kimsenin üç gün muhayyer olduğunu, şayet almaktan vazgeçilirse kullanılan süte karşılık bir sâ' hurma verilmesi gerektiğini emretmiştir. Büyük baş hayvanın günlük ortalama iki litre süt vereceği kabul edilirse bir sâ' hurmanın ya da iki litre sütün bir ailenin günlük gıda ihtiyacını karşılayacak mahiyette olduğu anlaşılır.⁴⁸¹

Hz. Ali'nin kuyudan su çekme işine karşılık olarak Yahudiden aldığı ücretin yevmiye hesabı bir dirhem olduğu, buradan hareketle de bir dirhem bir sâ' hurmaya denk geldiği belirtilmiştir.⁴⁸² Bu verilerden hareketle sayılan gıda maddelerinin bir ailenin günlük yemek ihtiyacını karşıladığı söylenebilir. Asr-ı saadette sayılan gıda maddelerinin parasal değerinin birbirine denk olduğu kabul edildiğinde ancak günümüzde birim fiyatları birbirinden farklılık gösterdiği için piyasa fiyatlarının esas alınmaması gerektiği sonucuna varılabilir. Buna göre fitre miktarı belirlenirken parasal

⁴⁷⁸ Yavuz, “Fitre”, XIII, 161.

⁴⁷⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 259.

⁴⁸⁰ Hamza Aktan, “Hz. Peygamber Dönemi Gıda Fiyatları Ölçeğinde Fıtır Sadakasının Günümüz Şartlarındaki Kıymeti Üzerine Bir Etüt”, Ed. Yunus Vehbi Yavuz, “*Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi Sempozyumu*”, 2-3 Ekim 2004: Bursa-Mudanya Montania Hotel: Tebliğ, Kurav Yayınları, Bursa 2007, 153.

⁴⁸¹ Aktan, 153.

⁴⁸² Aktan, 154. Bu ve benzeri hesaplamaların detayları için bkz. Aktan, 153-155.

değerleri değil, icra ettikleri fonksiyonlar yani bir ailenin günlük yaşesini karşılıyor olması göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁸³

Tüm bunların yanında rivayetlerde geçen sâ'ın günümüzdeki kilogram karşılığı tespit edilmesi bu konudaki kapalılığı bir nebze gidermeye yardımcı olacaktır. Ancak bunun tespit edilmesi oldukça güç durmaktadır. Çünkü bölgeden bölgeye ölçü aletleri farklılık gösterdiği gibi ölçü birimleri arasında da bir standardın olmayışı kesin sonuca ulaşmak için bir engel olarak durmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere aynı ekole bağlı âlimler arasında dahi standart bir tespit yoktur. Ayrıca ölçülerin şer'i ve örfi olarak ayrılması bu karışıklığı daha da arttırmaktadır. Bu zorluklara rağmen sâ'ın günümüz ölçüğünde karşılığının tespit edilmesi yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Nitekim Hz. Peygamber, yaşadığı zamanda dahi bu tür ölçü birimlerinde ortaya çıkabilecek karışıklıklara mahal vermemek için ağırlık ölçüsü olarak Mekkelilerin, hacim ölçüsü olarak ta Medinelerin ölçüsünün esas alınması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁸⁴

Sâ', bir hacim ölçüsü olup 4 müde eşittir. Fakihler 1 sâ'ın 4 müde eşit olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁸⁵ Ancak sâ'ın ya da müdün ağırlık ölçü birimi olan rıtıl ya da dirhem cinsinden karşılığını tespit konusundan fakihler arasında farklı görüşler vardır. Bu konuda Irak ve Hicaz ekolleri farklı rakamlar ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanife ve ona bağlı Irak ekolüne göre 1 müd 2 sâ' dolayısıyla 1 sâ' 8 rıtıldan oluşmaktadır.⁴⁸⁶ Bir sâ', 1040 şer'i dirheme tekabül eder. Bir şer'i dirhem ağırlığı da 2,9 gramdır. Buna göre bir sâ' 3,016 kilograma denk gelir. Yarım sâ' ise 1,508 gramdır.⁴⁸⁷

Bir Irak sâ'ın 1040 şer'i dirhem ettiği hususunda farklılık yoksa da bunu kilograma çevirirken farklı rakamlar zikredilmektedir. Örneğin, Ömer Nasuhi Bilmen 1040 şer'i dirhemi 2,917 kg., 520 dirhemi 1.458 kg. olarak hesaplamıştır.⁴⁸⁸ 1040 şer'i

⁴⁸³ Aktan, 154.

⁴⁸⁴ Ebû Dâvud, Buyû': 8; Nesâi, Zekât: 44; Buyû': 54.

⁴⁸⁵ Bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IV, 47; İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Beyân ve't-Tâhsîl*, (thk. Muhammed Hicî ve diğerleri), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan 1988, XVIII, 105; Kârâfi, Ebû Abbas Şihabeddin, *Zehîrâ*, (thk. Muhammed Hicî), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan 1994, III, 77; İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-Fıkhîyye*, I, 72.

⁴⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 27; Mâverdü, *el-Hâvi'l-Kebir*, III, 433; Meydânî, *el-Lübab*, I, 160.

⁴⁸⁷ Sâğircî, 349.

⁴⁸⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*, (sad. A. Fikri Yavuz), Ravza Yayınları, İstanbul ts., 375.

dirhemi; 2918,24 kg.⁴⁸⁹, 3,060 kg.⁴⁹⁰, 2,917 kg.⁴⁹¹ ve 3,328 kg.⁴⁹² olarak hesaplayanlar da vardır. Örfî ölçüye görede hesaplamalarda da bir ittifak söz konusu değildir. Örfî ölçüye göre 1040 dirhem 3,328 kg.⁴⁹³ hesaplandığı gibi 3,333 kg. da⁴⁹⁴ hesaplanmıştır.

Hicaz ekolüne bağlı Şafi, Maliki ve Hanbelilere göre ayrıca İmam Muhammed ve İmam Yusuf'a göre 1 sâ' $5\frac{1}{3}$ rıtlıdır. İmam Yusuf'un İmam Malik ile yaptığı görüşmeden sonra bu görüşü benimsediği kaynaklarda rivayet edilmiştir.⁴⁹⁵ Ancak İmam Yusuf'un 1 sâ' = $5\frac{1}{3}$ rıtlı = 1 Haccâc kafizi = 1 Hâşim rub'u = $\frac{1}{4}$ ilk Hâşim mahtûmu = 8 rıtlı şeklindeki eşitliği bu konudaki iddianın doğrulanmasını zorlaştırmaktadır.⁴⁹⁶ Hicaz sâ'ı esas alındığında 1 sâ' buğday ya da arpa 693 dirhem olmaktadır. Buna göre 1 sâ' buğday 1,944 kg. ağırlığında olmaktadır.⁴⁹⁷ Başka bir hesaba göre 1 sâ' buğday 2,040 kg'dır.⁴⁹⁸ Görüldüğü üzere aynı ekole bağlı müçtehitler tarafından elde edilen rakamlar birbirine yakın olmakla beraber farklılık arz etmektedir. Buradan fitre miktarını belirlerken birini esas almak yerine, ulaşılan sonuçları yaklaşık bir değerle yuvarlayıp o hesaba göre vermenin bir sakıncası olmayacağı söylenebilir.

Fıtır sadakası ile ilgili rivayetlerde fitrenin gerekliliği ve nelerden verileceği gibi hususlar izah edilmiştir. Ancak verilen fitrenin neyin karşılığı olarak verildiği müphem bırakılmıştır. İslâm âlimlerinden bir kısmı, verilen fitre küçük bir ailenin bir günlük

⁴⁸⁹ Sancaktar, 18.

⁴⁹⁰ Hasan Maçin, "Güncel Fıtır Sadakasının (Fitre) Miktarının Tespitine Dair Bir Değerlendirme", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 2013, 217.

⁴⁹¹ Hamdi Döndüren, "*İbn-i Âbidîn Tercümesi Fihristi ve Terimler Sözlüğü*", Şamil Yayınevi, İstanbul ts., 128.

⁴⁹² Yunus Vehbi Yavuz, "Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının Ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi", Ed. Yunus Vehbi Yavuz, "*Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi Sempozyumu*", 2-3 Ekim 2004: Bursa-Mudanya Montania Hotel: Tebliğ, Kurav Yayınları, Bursa 2007, 96.

⁴⁹³ Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, 662.

⁴⁹⁴ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâlî*, 375.

⁴⁹⁵ Serahî, *el-Mebsut*, III, 90; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 27; Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, II, 343.

⁴⁹⁶ Cengiz Kallek, "Sâ'", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2008, XXXV, 318; Bkz. Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa'd el-Ensari, *Kitabü'l-Harâc*, (thk. Taha Abdürrauf Said-Said Hasan Muhammed), *el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs*, b.y.y. ts., 64.

⁴⁹⁷ Aktan, 153.

⁴⁹⁸ Maçin, 217.

gıda ihtiyacını karşılamak üzere verilir görüşünü benimserken,⁴⁹⁹ çoğunluğun görüşüne göre ise bir yoksulun günlük yemek ihtiyacının karşılığıdır.⁵⁰⁰

Fitre küçük bir ailenin gıda ihtiyacını karşılar görüşü şu şekilde izah edilmiştir: Irak ölçüsü esas alındığında 1 sâ' buğday ya da arpa, ağırlık olarak 1040 dirhem etmektedir. 365,50 dirhem bir kilografa eşit olmaktadır. Buradan bir dirhem 2,805 grama eşit olduğu anlaşılır. Buna göre 1 sâ' buğday veya arpa 2,917 kilogramdır. Hanefilere göre buğdaydan yarım sâ' fitre verildiğine göre 520 dirhem yani 1.458 kilogram buğday olmaktadır. 1,458 kg. buğdaydan 2 kg. ekmek elde edilir. Buda 250 gramdan 8 tane ekmek yapar. Bu ölçü esas alınırken buğday un yapıldığında %20'lik kepek hesap edilmemiştir. Çünkü o dönemde kepek ayrılmıyordu. Ayrıca ekmek maliyetine buğdayı değirmende dövme ve ocakta pişirme maliyetleri de katılmamıştır. Çünkü insanlar tüm bu işlemleri evlerinde yapıyorlardı. Hicaz sâ'ına göre 1 sâ' buğday ya da arpa 693 dirhem olmaktadır. Buna göre 1 sâ' buğday 1,944 kg. ağırlığındadır. Bundan 2.916 kg. ekmek elde edilir. Bu da her biri 365,50 gramdan 8 ekmeğe eşittir. Sonuç olarak bu veriler ışığında fitre ölçüsüyle fakir bir ailenin günlük azığı karşılandığı anlaşılır.⁵⁰¹

Rivayetler dikkatle incelendiğinde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in her bir Müslümanın Müslüman kardeşinin ihtiyacını gidermesini emretmesi, bayram sevincine ortak etmesi ve yaşayan sünnet olarak adlandırabilecek yüzyıllardır devam eden ümmet uygulamasından yola çıkarak verilen fitre miktarının ancak bir kişinin günlük yemek ihtiyacını karşılayabileceği söylenebilir. Ayrıca oruca gücü yetmeyenlerin fide vermesini emreden ayette *وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٌ مِسْكِينٍ* “*Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fide verir.*”⁵⁰² buyrulmaktadır. İslâm âlimlerinin kahir ekseriyeti buradaki fide miktarı ile fitre miktarının aynı olduğu kanaatindedir. Bunun gibi delillerle birlikte fitrenin bir yoksul doyumu için verildiği anlaşılmaktadır.

Fakihler arasında fitrenin nasıl ödeneceği hususu da tartışılmıştır. Hanefilere göre yiyecek maddeleri aynî verilebileceği gibi nakdî de verilebilir. Fitrede asıl olan bayram

⁴⁹⁹ Dehlevî, Huccetü'l-Bâliğâ, II, 68.

⁵⁰⁰ D.İ.Y.K. “*Fetvalar*”, 216.

⁵⁰¹ Aktan, 152.

⁵⁰² Bakara: 2/184.

gününde muhtaç kimselerin ihtiyacını karşılamaktır. Nitekim Peygamberimiz “*Bugünde (Bayram gününde) fakirleri dilenmeye muhtaç bırakmayın.*” buyurmuştur. Günümüzde ihtiyaçları karşılamak için nakdî paranın daha çok işlevsel olduğu düşünülürse Hanefilerin bu kanaati yerinde olduğu anlaşılır.⁵⁰³ Hanefiler dışındaki diğer üç mezhebe göre ise fitre nakdî olarak verilemez. Mükellef sayılan gıda maddelerinden ve yahut ta yaşadığı bölgedeki yaygın yiyecek maddelerinden ya da genel tüketim maddesinden 1 sâ’ ölçüğünde aynî olarak vermelidir.⁵⁰⁴

Fitrenin aynî olarak verilmesi ve sayılan yiyecek maddelerinden verilmesi ile ilgili görüş, dışarıdan bakıldığında sünnete sıkı sıkıya sarılmak olarak görülse de bu durum sünnetin ruhuna ve ondan kast olunan şeyi yerine getirme olmayacağı gibi bizzat ona terste olabilir. Bu görüşü savunanların delilleri Hz. Peygamber’in fitır sadakasını hurma, kuru üzüm, arpa ve buğday olmak üzere yiyecekleri belirleyerek vacip kılmasıdır. Buna göre bize düşen Resulûllah’ın belirlediği hususlarda durmamız ve görüşümüz ile sünnetine ters düşmememizdir, denilmektedir. Hâlbuki bu şekilde sünnetin şekline önem verip ruhunu ihmal ettikleri görülmektedir. Allah Resulü aslında fitır sadakasını insanların elinde bulunan yiyeceklerden vermesini vacip kılmıştır. Bu hem verene kolay hem de alana faydalı bir durumdur. Yoksulluk halinde bulunan bir kimseye o devirde nakit para olarak çok kullanılmayan altın ve gümüş gibi yardımda bulunmak işlevsel durmamaktadır. Bunun için sadaka onlara verilmesi kolay gelen yiyecek maddelerinden belirlenmiştir. Hatta Hz. Peygamber deve, koyun ve sığır gibi hayvanlara sahip olanların egit denilen yağı alınmış süttten bir yiyeceği verebileceklerini söylemiştir. Köylülerin elinde bulunan ve kolaylıkla verebilecekleri bu maddenin verilmesine izin verilmesi dahi başlı başına mevzumuzu açıklık getiren bir husustur. Nakit paralar yaygınlaşıp, herkesin kendi yiyecek maddelerini üretimi azaldığında ihtiyaç sahibinin yiyeceklere değil de kendisi ve ailesi için ihtiyacını karşılamak istediğinde şüphesiz nakit para daha çok işine yarayacaktır. Böylece nakit olarak fitre, alan ve veren için hem kolaylık hem de faydalı olduğu aşikârdır. Bu da Nebevî yaklaşımın ruhuna ve maksadına uygun bir davranış olur.⁵⁰⁵

⁵⁰³ Zühayli, *el-Fıkhu'l-İslâmi*, III, 2044.

⁵⁰⁴ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 87.

⁵⁰⁵ Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 251.

Fitrenin aynî olarak verilmesi gereken tek durum olarak insanların paradan çok yiyeceğe ihtiyaç duydukları zamandır, diyebiliriz. Gıda maddelerinin bol olduğu bir zamanda kıymetini vermek daha faydalı iken darlık zamanında ise o şeyi aynî olarak vermek daha eftaldır.⁵⁰⁶

Fıtır sadakasının miktarını tespit etmeye yönelik ele aldığımız bu başlık altında vardığımız sonuçları ifade etmek gerekirse, İslâm âlimleri arasında sâ' ölçü biriminin günümüz ölçü birimi olan kilogram cinsinden ifadesinde ihtilaflar vardır. Ulaşılan miktarın ortalama üç kg. olduğu düşünülürse bu miktarın hangi yiyecek maddelerinden verilirse verilsin tartışmaya açık olduğu aşikârdır. Cumhuriyet'e göre fitre, bir yoksulun günlük doyum miktarını karşılayacak bedelin karşılığı olarak verilir. Ayrıca fitrenin hem nakdî hem de aynî olarak verilebileceğini savunan Hanefilerin görüşü Cumhuriyet'in görüşüne göre daha işlevsel gözükmektedir.

2.2.8. Fıtır Sadakasının Güncel Miktarı

Hadislerde fitre verilecek maddeler ve miktarı belirtilmiş olsa da yiyecek maddelerinden hangi ölçüde verileceği İslâm âlimleri arasında tartışılmıştır. Verilecek yiyecek maddeleri üzerinde ittifak olmadığı gibi buğdaydan verildiği takdirde ne kadar verileceği hususunda da ittifak yoktur. Yukarıda izah edildiğine göre ekoller arasındaki ölçülerde yaklaşık bir kilogram fark bulunmaktadır. Azami ölçü olarak Irak ekolü–yaklaşık 3 kg.- esas alınarak fitre verilse dahi, bu miktarın günümüzde bir kimsenin günlük yiyecek miktarını karşılaması mümkün gözükmemektedir. Ayrıca üzerinde ittifak edilen hurma ve arpa gibi yiyecek maddelerinden mezheblere bağlı kalınarak asgari düzeydeki ölçülere riayet edilerek fitre verilmesi durumunda fikhî açıdan bir sıkıntı olmasa da kullanım bakımından pratik durmamaktadır. Hurmanın her bölgede yetişmemesi, arpanın günümüzde yiyecek maddesi olarak kullanılmaması başlıca sorun olarak gözükmektedir. Bu tür problem ve gerekçelerden dolayı günümüz İslâm âlimleri bu konuyu bir daha değerlendirme ihtiyacı duymuşlardır.

İslâm âlimleri fitrenin tespiti konusunda iki ölçüden birinin esas alınabileceği görüşündedirler: Bunlardan:

⁵⁰⁶ İbni Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, IV, 220; Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 253.

Birincisi: Konu ile ilgili hadislerde adı geçen buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm gibi gıda maddelerinden her birinden bir sâ'ın para cinsinden ortalaması ölçü alınmalıdır. Sayılan yiyecek maddelerinin farklı kaliteleri göz önünde bulundurularak fitrenin miktarı hakkında birbirinden farklı pek çok rakamın ortaya çıkmasıyla Müslümanların bu durum karşısında tereddüde düşmeleri önlenmiş olur.

İkincisi: Fitre miktarı olarak, bir kimsenin günlük normal gıda harcaması esas alınmalı görüşüdür. Ancak bu miktar, hadislerde geçen gıda maddelerinden en ucuzunun bedelinden daha düşük olmamalıdır. Eğer fiyat fazla olursa bunda bir sakınca yoktur, verilecek fazla meblağ sadaka hükmünde olacaktır. Ayrıca fitrenin tespitinde, fitre verilecek kimsenin ortalama gıda tüketiminin değil, fitre verecek kimsenin ortalama tüketiminin esas alınması gerektiğini belirtmişlerdir.⁵⁰⁷ Bu tutumun, fitrenin mana ve gayesine daha uygun olduğu gözükmektedir. Ayet-i Kerime'de yemin kefaretiyle ilgili olarak geçen *إِطْعَامَ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ* “Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakiri yedirmek”⁵⁰⁸ ifadesi böyle bir ölçünün alınmasında temel dayanak olabilir.

Bu yöntemin bir diğer uygulama yönü olarak, herkesin kendi bölgesinde yetişen gıda maddelerinden ortalama bir tutar belirleyerek fitre verilmesi karşımıza çıkmaktadır. Buna göre fitre miktarı tespit edilebilmesi için yaşanan bölgede temel gıda maddeleri belirlenecek ve bu gıda maddelerinin ortalama kaliteleri üzerinden bir sa' ölçüğünde fitre fiyatı belirlenmiş olacaktır.

Zikredilen ilk iki yöntemin ortaya çıkması birtakım zorunluluklardan dolayıdır. Hz. Peygamber ve sahabe uygulamaları günümüzde açıkça biliniyor olmasına rağmen uygulama açısından dezavantajlara sahiptir. Klasik yöntemle fitreyi vermenin ya da yeni yöntemler tespit etme gayretinde olmanın fikhî sonuçları açısından bir sakıncası olmadığı söylenebilir. Nitekim mezheb fakihlerinden bir kısmı ilk uygulamaları esas alarak onlara sıkı sıkıya bağlı kalmış, bazı müçtehitler ise çözüm önerileri ortaya koymaya çalışmıştır. Yukarıda güncel fitre miktarı tespit edilebilmesi için geliştirilen yöntemler, içtihat ve değerlendirmeler bağlamında ele alınacaktır.

⁵⁰⁷ Koca, 271.

⁵⁰⁸ Maide: 5/89.

Birinci yöntem ilk bakışta problemleri çözebilecek nitelikte algılanabilir. Ancak hangi gıda maddesinin ya da maddelerinin ele alınıp ortalama kalite fiyatlarının tespit edilmesi gerektiği, başlı başına bir problem olarak durmaktadır. Nitekim konu ile ilgili hadislerde fitre verilecek gıda maddeleri bazı hadislerde bir⁵⁰⁹ çeşit zikredilir iken, diğer bazı hadisler de bu sayı iki,⁵¹⁰ üç,⁵¹¹ dört,⁵¹² beş,⁵¹³ altı⁵¹⁴ çeşide çıkmaktadır. Ayrıca sâ' ölçü biriminin günümüz ağırlık ölçülerine çevrilmesi de çözülmesi gereken bir diğer problemdir. Bu tür bir yöntemle güncel fitre miktarı belirlemek oldukça zor gözükmektedir.⁵¹⁵

İkinci yöntem olarak belirtilen bir kimsenin günlük normal gıda harcaması esas alınarak ve yahut ta herkesin kendi bölgesinde yetişen yiyecek maddelerinden ortalama bir tutarla belirlenecek fitre miktarı günümüzde yeniden belirlenecek bir tutar için daha kullanışlı durmaktadır. Ancak bu yönteminde cevap vermesi gereken çok önemli soru(n)lar vardır. Görüldüğü üzere ikinci yöntemde iki farklı ölçü esas alınmaktadır. Ya tüketilen gıda maddelerinin ortalama fiyatı belirlemeli ya da yaşanılan bölgede yetişen gıda maddelerinin ortalama kalitesinin miktarı hesaplanıp ortaya çıkan ortalama fiyata göre fitre verilmelidir. Şimdi bu iki görüş artı ve eksi yönleriyle kıyas edilmeye çalışılacaktır.

2.2.8.1. Fıtır Sadakası Herkesin Tükettiği Yiyecek Maddelerinden Verilmeli Görüşü

İmam Şafî bu kanaatte olup herkesin ortalama olarak tükettiği yiyecek maddelerinden fitre vermesi gerektiğini söylemiştir.⁵¹⁶ İmam Şafî, görüşünü şu şekilde delillendirmektedir; Resulûllah (s.a.v.) sünnetinde, o gün yenilen yiyecek maddeleri

⁵⁰⁹ Buhârî, Zekât: 72; Nesâî, Zekât: 36.

⁵¹⁰ Buhârî, Zekât: 70, 71,74; Müslim, Zekât: 4; İbn Mâce, Zekât: 21; Tirmizî, Zekât: 35; Ebû Dâvud, Zekât: 19; Nesâî, Zekât: 34.

⁵¹¹ Buhârî, Zekât: 77; Müslim, Zekât: 4; İbn Mâce, Zekât: 21; Ebû Dâvud, Zekât: 19; Nesâî, Zekât: 36, 37, 43.

⁵¹² Buhârî, Zekât: 75, 76; Müslim, Zekât: 4; Ebû Dâvud, Zekât: 19; Nesâî, Zekât: 41, 42.

⁵¹³ Buhârî, Zekât: 73; Müslim, Zekât: 4; Ebû Dâvud, Zekât: 19; Nesâî, Zekât: 38.

⁵¹⁴ Müslim, Zekât: 4; İbn Mâce, Zekât: 21; Tirmizî, Zekât: 35; Ebû Dâvud, Zekât: 19; Nesâî, Zekât: 39.

⁵¹⁵ Maçin, 218-219.

⁵¹⁶ Şafî, *el-Ümm*, II, 72; Yavuz, "Fitre", XIII, 162.

arasından fitre verilmekteydi. Nitekim zekât verilen gıda maddeleri bu husus dikkat edilerek belirlenmiştir. Bir kimse buğday, arpa, hurma vb. gıda maddelerini tüketiyorsa bunlar arasından istediğini vermekte serbesttir. Bir kimse buğday yer, diğer gıda maddelerinden fitre verirse bu mekruh olur. Şayet böyle yaparsa o zaman buğdayı ölçü alıp yeniden fitre vermesi gerekir. Çünkü Nebi (a.s.) döneminde genel tüketim maddesi hurma idi, arpa ve buğday çok az tüketiliyordu. Resulullah insanların en çok tükettiği yiyecek maddesinden belirlemiştir. Bir kimse buğday yiyip arpadan fitre vermesi doğru olmaz ama arpa yiyip buğdaydan verirse bu daha faziletlidir.⁵¹⁷ Çünkü buğday arpaya göre daha kaliteli ve tercihe şayan bir yiyecektir.

İmam Şafi'nin açıklamalarından anlaşıldığı üzere bir kimse temel yiyecek maddesi ne ise ondan fitresi vermesi gerekmektedir. Esas olan ise yiyecek maddelerinden kaliteli olan seçilmelidir. Çünkü buğday tüketip arpadan fitre veren bir kimsenin buğday üzerinden tekrar fitre vermesi gerektiği söylenmiştir. Öyleyse sayılan yiyecek maddeleri dışında başka gıda maddeleri temel tüketim maddeleri ise bu durumda aralarından kaliteli olanın esas alınması gerektiği sonucuna varılabilir. Buradan hareketle İmam Şafi'nin görüşünün temelini, herkes kendi yiyecek maddelerinden fitre belirlemesi oluşturmaktadır. Birden fazla temel gıda maddesi varsa kaliteli olandan hesaplanması gerektiği vurgulanmıştır.

2.2.8.2. Fıtır Sadakası Her Ülkenin Tükettiği Yiyecek Maddesinden Verilmeli Görüşü

Bu görüş İmam Malik'e aittir. Ona göre Hz. Peygamber fitre verilmesini buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, keş, eğit, sült, mısır, pirinç gibi yiyecek maddelerinden istemesinin sebebi o bölgede yetişen yiyecek maddeleri olmasıdır.⁵¹⁸ İmam Malik, yaşadığı dönemde genel yiyecek maddesi buğday olan Mısırlılar için, buğdaydan başka bir şey ile fitre vermelerinin gerekli olmadığını söylemiştir.⁵¹⁹

Ayrıca İmam Malik, geçim vasıtası olarak gıda maddelerinden buğday, arpa, hurma gibi yiyeceklerin bedelinin karşılıklarını fitre olarak verilmesini kabul etmez

⁵¹⁷ Şafi, *el-Ümm*, II, 72-75.

⁵¹⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 42.

⁵¹⁹ Enes b. Malik, *el-Müdevvene*, I, 391.

iken, şayet baklagiller, incir ve benzeri gıdaların bölgede tek geçim kaynağı olarak tarımı yapılıyorsa bunlardan fitre verilmesini caiz görmüştür.⁵²⁰ Bu görüşlerden İmam Malik'in, fitrenin her ülkede yaygın olarak bulunan gıda maddelerinden verilmesi gerektiği görüşünü savunduğu ortaya çıkmış oluyor.⁵²¹

2.2.8.3. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Fitrenin güncel miktarını tespit etmeye yönelik uluslararası ve ulusal düzeyde birçok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde de Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakülteleri bu konuda gerekli çalışmaları yürütmektedir. Fitre miktarını her yıl açıklayan Diyanet İşleri Başkanlığı bu miktara birtakım çalışmalar sonucunda ulaşmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ulaştığı fitre miktarını hangi yöntem ve metotlarla elde ettiği çalışmamız açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bundan hareketle fitre tespitiyle ilgili yapılan açıklamalar dikkate alınarak değerlendirmeler yapılacaktır.

Fitre miktarı belirlenirken, her ailenin yiyecek maddelerine itibar edilmesi ve her ülkenin tükettiği yiyecek maddesine göre belirlenmesi gerektiği görüşleri farklı değerlendirilmelere tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmeler, gerekçeleri ve açıklamalarıyla birlikte ifade edilmeye çalışılacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı fitrenin miktarını belirlemek amacıyla 06.07.2010 tarihinde yaptığı toplantıda şöyle karar almıştır:

“Yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmak suretiyle toplumda karşılıklı sevgi ve kardeşlik bağlarının pekişmesine vesile olan bu mâli ibadetin meşru kılınmasındaki temel hedeflerden biri, insanların paylaşma bilicini canlı tutmaktır. Bu sayede her Müslüman, ihtiyacı olan yoksullara azda olsa bir şeyler verebilmenin ve yardımlaşmanın sevincini yaşar. Bundan dolayıdır ki fitir sadakası zekâttan farklı olarak, daha geniş bir mükellef kitlesi tarafından yerine getirilir.

Kurulumuz fitir sadakasının, Müslüman toplumların neredeyse tamamına yakın bir kesimi tarafından veriliyor olmasını dikkate almak suretiyle;

⁵²⁰ Enes b. Malik, *el-Müdevvene*, I, 392.

⁵²¹ Yavuz, “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının Ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”, 93.

Hem sadaka-i fitrin asgari düzeyini belirleyen hadis-i şeriflere dayanarak, hem de ülkemizdeki mevcut sosyo-ekonomik hayat şartlarını ve bir kişinin günlük asgari gıda ihtiyacını göz önünde bulundurarak 2010 yılı Ramazan ayı başlangıcında 2011 yılı Ramazan ayının başlangıcına kadar olan sürede sadaka-i fitir miktarının 7.00 (Yedi Lira) olarak belirlenmesine,

Belirlenen bu miktarın, 'asgari miktar' olduğunun, sadaka-i fitirda verilecek meblağ konusunda bir üst sınırın olmadığına hatırlatılmasına,

Bu konuda ideal olanın, herkesin kendi hayat standartlarına göre asgari günlük gıda harcamalarına denk düşecek bir meblağı vermesinin tavsiye edilmesine,

Söz konusu meblağın, gıda gibi aynî olarak veya para şeklinde nakdî olarak ödenebileceğine karar verildi.”⁵²²

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Ekrem Keleş'in başkanlığında toplanan kurulun, 2019 yılı fitir sadakası miktarının görüşüldüğü toplantıda şu karar alınmıştır:

“Yapılan değerlendirmeler neticesinde fitir sadakasının, Müslüman toplumların neredeyse tamamına yakın bir kesimi tarafından veriliyor olmasını dikkate alınarak, mevcut sosyoekonomik hayat şartları ve bir kişinin günlük asgari gıda ihtiyacını göz önünde bulundurarak 2019 yılı Ramazan ayı başlangıcında 2020 yılı Ramazan ayının başlangıcına kadar olan sürede 23 lira olarak belirlenmesine karar verilmiştir.”⁵²³

Ayrıca, Kur'an Araştırmaları Vakfı'nın 2-3 Ekim 2004 tarihinde Bursa Mudanya-Montaigne Hotelde düzenlenen sempozyuma katılan araştırmacıların genel eğiliminin, fitrenin parasal değerini tespitinde bir ailenin aylık mutlak masrafları fert sayısına bölünerek kişi başına düşecek fitre miktarının belirlenmesi yönünde olduğu anlaşılmaktadır.⁵²⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı ve birçok İslâm bilginine göre fitir sadakasının miktarı, bir ailenin aylık tükettikleri gıda maddelerinin kıymetleri toplanıp ailedeki fert sayısına bölünerek bir kişi için fitre miktarı tespit edilmiş olur. Ancak ülkemizde bu yöntem

⁵²² <http://www2.diyaret.gov.tr/dinisleriyuksekkurulu/Sayfalar/Sadaka.aspx>. Erişim 14.07.2014.

⁵²³ <https://www-hurriyet-com-tr.cdn.ampproject.org>. Erişim 01.07.2019.

⁵²⁴ Bkz. Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV), "Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi", Ed. Yunus Vehbi Yavuz, Kurav Yayınları, Bursa 2007, 47, 112, 120, 124, 126, 154.

teoride kalmakta mükellefler Diyanet İşleri Başkanlığının belirlediği miktarları esas alarak fitre vermektedirler. Yayımlanan bildirimlerde bu miktarın asgari miktar olduğu, fitrenin üst sınırının bulunmadığı bildirilmiştir.

Biz bu konunun öneminden dolayı, Diyanet İşleri Başkanlığının fitre miktarını belirlerken hangi ölçüleri kullandığını, hangi temel gıda maddelerini esas aldığını, bu maddelerin ortalama fiyatlarının kaç lira olduğunu; tek kişilik, iki kişilik, bir çocuklu, iki çocuklu, üç çocuklu vb. ailelerin aylık ortalama mutfak masraflarının fiyat aralıklarını ve asgari gelir düzeyi olarak kaç Türk lirasını belirlediğini daha açık bir şekilde rakamlarla açıklamasını gerekli görüyoruz. Ancak bu sayede mükellefler, kendi maddi durumlarını kıyas ederek, yayımlanan bildirimlerde dikkat çekilen “*asgari düzey*”in ne olduğunu anlayabilirler. Maddi durumunun imkânına göre karşılaştırma yapılarak kendi fitre miktarlarını belirleyebilirler.

Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı 2019 yılı için belirlediği 23.00 (Yirmi Üç Türk Lirası) lirayı “*asgari maaş*” ölçeğinde belirlediyse daha çok maaş alan ve geçimi daha rahat olan kimselerin, gelirine göre daha fazla aylık mutfak harcaması yaptıkları kabul edilmelidir. Bundan dolayı bu kimselerin belirlenen asgari fitre miktarından daha fazla fitre vermesi gerekmektedir. “*Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden*” ayetinin maksat ve gayesi bu şekildeki bir uygulamaya uygun gözükmektedir.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkan Vekili Prof. Dr. Cenksu Üçer fitrenin miktarını belirlerken yaptığı şu uyarı bizim kanaatimizi pekiştirmektedir: “*Diyelim ki, siz en az 23 lirayla gününüzü geçiyorsanız, 23 lira. Ama başka birisi 100 lirayla geçiniyorsa 100 lira, 500 lirayla geçiniyorsa 500 lira. Herkesin durumuna göre o ibadeti yerine getirmesi gerektiğini burada hatırlatmamız gerekiyor.*”⁵²⁵

Fitre belirlenirken her ailenin bir aylık ortalama yiyecek maddelerine itibar edilmesine şu şekilde bir itiraz yapılmaktadır.

Fitrede her ailenin yiyecek maddelerine itibar edilmesi görünüş itibariyle makul gibi dursa da birçok zorlukları beraberinde getirecektir. Ayrıca naslara aykırı gözükmektedir. Çünkü Nebi (s.a.v.) Ashabına o günün toplumunun yediği buğday, hurma, arpa gibi yiyecek maddelerinden fitre vermesini emretmiş, her ailenin yediği

⁵²⁵ <https://www.diyamet.tv/fitre-miktari-belli-oldu>. Erişim 11.04.2019.

yemek üzerinden bir karşılıkla sorumlu tutmamıştır. Şayet bu görüş kabul edilecek olsa her aile için farklı bir fitre miktarı belirlemek gibi bir zorlukla karşı karşıya kalınır. Bu durumda bir standart ortaya koymak zor olacak ve fitre müessesesi başıboş bırakılmış olacaktır.⁵²⁶

Buradaki önemli problem, bir ailenin aylık mutfak masraflarının hangi ölçüye göre belirleneceğidir. Bu ölçü asgari ücret mi, en düşük maaş mı, fakirlik sınırı mı, yoksa bağımsız ve tarafsız kuruluşlarca belirlenecek piyasa araştırmaları ve fiyat indeksleri mi olacaktır. Bu işin teknik yönü diyebileceğimiz farklı alanlardaki uzman bilirkişilerin yorum ve görüşleri ile belirlenebilecek bir husustur.⁵²⁷

Günümüzde fitrenin belirlenmesinde bize yardımcı olacak bir diğer görüş, her ülkenin tükettiği yiyecek maddesine göre belirlenecek fitre miktarıdır. Belirlenecek gıda maddelerinin ortalama kaliteleri esas alınarak bu hesaplama yapılmalıdır. Bir daha hatırlatmak ta fayda var ki şayet mükellef, hadislerde sayılan gıda maddelerinden herhangi birinden ölçüsüne uygun olarak hesap yapıp verdiği takdirde fitre vecibesini yerine getirmiş olur. Bu konuda fikhî açıdan bir mazur olmadığı açıktır. Ancak kullanışlılık açısından ve daha da önemlisi gönülleri tatmin edecek bir uygulama olmamasından eleştirilmektedir.

Her ülkenin tükettiği yiyecek maddesine göre belirlenmeli görüşündeki kanaatler genelde aynı eksende olup Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu toplumun yeme alışkanlıklarına ve mevcut gıda maddelerine dayanarak sayılan yiyeceklerden fitre verilmesini öngörmektedir. Bu konudaki açıklamalardan bazıları şunlardır:

Fıtır sadakasının mezkûr gıda maddelerinden belirlenmesinde o günkü toplumun ekonomik şartları ve beslenme alışkanlıkları dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı her Müslüman kendi yöresinde en çok tüketilen temel gıda maddeleri üzerinden fitre vermelidir.⁵²⁸

⁵²⁶ Yavuz, “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının Ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”, 94.

⁵²⁷ Aktan, 156.

⁵²⁸ <https://www.suleymaniyevakfi.org/fikih-arastirmalari/fitir-sadakasi/-fitre.html.10.10.2009>. Erişim 25.07.2019. Ayrıca bkz. Yahya Şenol, *Ramazan ve Oruç*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul 2009, 44-46.

Hadislerde sayılan buğday, hurma, kuru üzüm vb. gıda maddeleri, bunlardan başkasından verilmez gibi bir sınırlama amacıyla değil o zamanın temel gıda maddeleri olduğu için zikredilmiştir. Bundan dolayı bir memleketin temel gıda maddesi ne ise o esas alınmalıdır.⁵²⁹

Hanbelilere göre fitre, hadislerde sayılan buğday, arpa, hurma, kuru üzüm gibi yiyecek maddelerinden verilmelidir. Ancak bu maddeler yaşanan bölgede yoksa hububat ve meyvelerden yiyecek olarak kullanılan cinslerinden verilebilir. Kişinin imkânı varsa bu sayılan yiyecek maddelerinin dışına çıkması caiz değildir.⁵³⁰ Görüldüğü üzere Hanbeliler normal şartlarda rivayetlerde sayılan gıda maddelerinden fitre verilmesini savunurken bu maddelere ulaşamadığı zamanlarda yaşanan bölgede yetişen hububat ve meyvelerden verilebileceğini savunmuştur.

İmam Malik'in savunduğu bu görüşün diğer uygulamalar gibi zayıf ve kuvvetli tarafları vardır. Pratik olması açısından diğer yöntemlere oldukça kullanışlıdır. Örneğin tarımla uğraşan bir kimse yetiştirdiği yiyecek maddelerinden, belirlenen ölçüde ya da ölçülerin muadili bir miktarı verebileceği gibi bunun kıymetini de verebilir. Kendi elinin altında yetişen bir ürün olduğu için kıymetini takdir etmesi daha kolay olacaktır. Ancak üretici olmayan veya fitrelerini kıymeti üzerinden vermek isteyen ya da buna mecbur olan kimseler için hangi yiyecek maddesi esas alınarak fitre hesap edilecektir?⁵³¹ Bu soru elimizdeki yöntemin tartışmaya açık yönüdür.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in belirlediği gıda maddeleri arasında o gün için kıymet bakımından bir eşitlik olduğu düşünülmektedir.⁵³² Ancak günümüzde bu yiyecek maddeleri arasında kıymet bakımından ciddi farklar vardır. Örneğin buğday, üzüm ve acve hurması arasında 1 sâ' ölçüğünde karşılaştırma yapıldığında bu fark ortaya çıkmış olacaktır.

⁵²⁹ Hayrettin Karaman, <https://www.yenişafak.com/yazarlar/hayrettinkaramanramazan/fitir-sadakasi-fitire-2020015>. Erişim 27.07.2019.

⁵³⁰ İbn Kudame, *el-Muğni*, III, 85; Zühayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, III, 2045-2046.

⁵³¹ Yavuz, "Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının Ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi", 94.

⁵³² Zürkânî, Muhammed b. Abdülbaki b. Ebî Yûsuf ez-Zührî, *Şerhu'l-Muvatta*, (thk. Taha Abdürrouf Said), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2004, II, 221.

Muaviye'nin, kıymetinin artmasından dolayı buğdaydan yarım sâ' verilmesini emrettiği rivayetler yukarıda belirtilmişti. Bu şu anlama gelmektedir. Şayet Muaviye döneminde buğday değer kaybedip, hurma iki kat değerli olsaydı o zaman buğday hurmanın iki misli takdir edilecekti. Ashabın çoğu ve Ebû Hanife bu görüşe itibar ettiğine göre bugün bizde kıymete itibar edebiliriz. Bundan dolayı buğdayda diğer gıda maddeleri ölçüğünde verilmesi gerekir. Ancak buğdayın değeri daha da düşerse miktarı arttırılabilir.⁵³³

Muaviye'nin bir yönetici olarak vermiş bu karar sivil âlimlerin vermiş olduğu fetvalardan daha çok dikkat çekmektedir. Çünkü yönetici olarak sorunlarla karşı karşıya kaldığı ve toplumun kabul edeceği bir çözüm yolu bulması gerektiğinden daha çok önem kazanmaktadır.

Fitre miktarının belirlenmesi için yaşanan bölgedeki temel gıda maddelerinin hepsinin tek tek belirlenmesi, ardından ortalama kalitesinin kıymetleri hesap edilerek 1 sâ ölçüğünde fitre belirlenmesi gerekmektedir. Bu görüşün bizim kanaatimize göre uygulanması zor gözükmektedir. Özellikle birçok coğrafi bölgenin kendine ait çok sayıda temel gıda maddeleri varken, bu tür bir yöntemle fitre hesaplaması bölgesel hatta şehirlerarası olacaktır. Bunun da zorluğu ortadadır.

Değerlendirmeler sonucunda ileri sürülen görüşlerden birisinin esas alınması durumunda ortaya çıkabilecek muhtemel durumlar göz önünde bulundurulduğunda, kişinin ailesine harcadığı toplam mutfak masrafının fert başına bölünmesiyle elde edilen tutarın kullanışlık bakımından daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Bu yöntemle fitre miktarı belirlemenin naslara aykırı olacağı şeklindeki yorum yukarıda zikredilmişti.⁵³⁴ Bu eleştiriye şu şekilde bir itiraz yapılabilir; Hz. Peygamber dönemi şartlarında fitre miktarı, yoksul bir Müslümanı bayram sevincine ortak etme hedefini gerçekleştirmiştir. Bugün ise fitre miktarı böyle bir ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Fitre miktarının belirlenmesindeki amaç göz önüne alındığında ve günümüz ekonomik piyasasına dikkat edildiğinde ayrıca belirlenen miktarın ve yöntemin diğer ibadetlerde olduğu gibi taabbudi olmadığı anlaşıldığında yeni bir metot ile ya da güncel

⁵³³ Yavuz, "Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının Ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi", 95.

⁵³⁴ 552. ve 553. Dipnotlara bakınız.

miktar zikretmenin naslara aykırılık olmayacağı anlaşılır. Bir diğer eleştiri olan hangi ölçülere göre ailenin geliri ve aylık mutfak masrafı hesaplanacak sorularına gelince, bu cevap bulması gereken çok önemli bir sorudur. Ancak konunun uzmanları tarafından yapılacak araştırmalar ve saha incelemeleri sonucunda sağlıklı sonuçlara varılacağını düşünmekteyiz.

2.2.9. 'Maide 89.' Ayetinin Fıtır Sadakası Bağlamında Değerlendirilmesi

İmam Şafi'nin öncülük ettiği, kişi ortalama olarak tükettiği yiyecek maddelerinden fitre vermesi gerektiği görüşü bu kısımda daha detaylı bir şekilde irdelenmeye çalışılacaktır. Çünkü Şafilerce benimsenen bu görüşün ülkemizde genel kanaat olması bu konuya ayrı bir önem vermemizi ve detaylı bir şekilde incelememizi gerekli kılmıştır. Birçok fikhî konuda olduğu gibi diğer mezheplerin görüşlerinden yararlanmak problem değil, aksine fikhın, içinde bulunulan duruma çözüm üretme ve hayata yansması sırasında, diğer mezheplerin görüşlerinden yararlanmak ve uygulamak suretiyle işlevsel olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızın kapsamında olan fidye ve kefarete çeşitleriyle ilgili konular yukarıda ifade edildi. Bu iki konunun fitre ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Fidye, kefarete ve fıtır sadakasındaki ortak noktanın, yoksullara yiyecek sağlamak olduğu açık bir şekilde görülecektir. Bu bağlamda bize ışık tutacak iki önemli kayıt bulunmaktadır. Birincisi: Fidye ile ilgili ayette, verilecek ölçü “*bir yoksul doyumu*” olarak açıklanmıştır. İkincisi: Yemin kefaretinde, doyurulacak kimseler hakkında *إِطْعَامَ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ* “*Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakiri yedirmek*”⁵³⁵ buyrulmuştur. Bu ayet verilmesi gereken kefarete için bir referans noktası olmaktadır. Buradaki önemli olan husus kefarete ve fitre gibi farklı konularda olan bir hükmün birbirine tatbik edilmesinin mümkün olup olmadığıdır. Fıkıh usulünde “Mutlakın Mukayyede Hamli” olarak karşımıza çıkan bu tartışmayı Mezheplerin farklı görüşlerini dile getirerek incelemeye çalışacağız.

Fakihler arasında bir lafzın bir ayette veya hadiste mutlak, başka bir ayette veya hadiste mukayyet olarak geçmesi durumunda mutlakın mukayyede hamledilip

⁵³⁵ Maide: 5/89.

edilmeyeceği hususunda farklı görüşler vardır.⁵³⁶ İslâm hukukçuları, iki nasta hüküm ve sebep bir olup, mutlak ve mukayyet lafızlar sebepte değil de hükmün kendisinde ise mutlakın mukayyede hamledileceği konusunda ittifak halindedir. Ancak, iki nasta hükümler ve sebepler farklı ise; iki nasta hükümlerin dayandığı sebep aynı, ancak hükümleri farklı ise; iki nasta hüküm ve sebep bir, mutlak ve mukayyet hükümde değil sebepte ise; iki nasta hüküm bir, hükmün dayandığı sebepler farklı ise, mutlakın mukayyede hamledilip hamledilmeyeceği konusunda ihtilaf vardır.⁵³⁷ Konu ile ilgili detaylara girmeyip bizi ilgilendiren kısmı ele alacağız.⁵³⁸

İki nasta hüküm bir, hükmün dayandığı sebepler farklı ise başka bir ifadeyle mutlaklık ve mukayyetlik sebep hususunda ise Hanefilere göre mutlak lafız mukayyete hamledilmez, her bir nas kendi konusunda ayrı ayrı amel etmek gerekir.⁵³⁹ Diğer çoğunluk İslâm bilginlerine göre ise bu durumda mutlak mukayyede hamledilebilir. Bunun nedeni bir nastaki mutlaktan maksadın, diğer nastaki mukayyetin ise şekil olduğu görüşünü benimsediklerinden dolayıdır.⁵⁴⁰

Konumuzun ortak hükmü yoksulları doyurmaktır. Fidyeye, kefarete ve fitrede bulunan hüküm, mutlak olarak yoksulları doyurma hükmüdür. Bu hüküm yemin kefaretinde geçen “*Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden*” kaydıyla kayıtlanmıştır. Buna göre Hanefiler hariç diğer İslâm hukukçularına göre yemin kefaretiyle ilgili kaydın, fitre, fidye ve diğer kefaretlere hamledilebileceğini söylemek mümkündür.⁵⁴¹

Hz. Peygamber dönemi hayat şartları göz önüne alınıp günümüz ile karşılaştırıldığında sosyal, kültürel, iktisadi ve teknik bakımdan aradaki fark ortadadır. Hz. Peygamber yaşadığı dönemin şartlarına uygun olarak yiyecek maddelerinden

⁵³⁶ Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü*, 215.

⁵³⁷ Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (19. Baskı), (çev. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV. Yayınları, Ankara 2014, 326.

⁵³⁸ Bkz. İbnü'l-Ferra, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ, *el-Udde fi Usuli'l-Fıkh*, (2. Baskı), (thk. Ahmed b. Ali Seyrû'l-Mübârekî), yayın evi yok, Riyad 1990, II, 628 vd; Şemseddin, Mahmud b. Abdurrahman İbn Ahmed b. Mahmud Ebû's-Senâ el-İsfehânî, *Beyânü'l-Muhtasar*, Dâru'l-Medenî, Suudi Arabistan 1986, II, 351 vd; Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Bahrü'l-Muhît fi Usuli'l-Fıkh*, (1. Baskı), Dâru'l-Kütübî, b.y.y. 1994, V, 8 vd.

⁵³⁹ Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü*, 216.

⁵⁴⁰ Şa'bân, 326.

⁵⁴¹ Maçin, 217.

bazılarını belirlemiştir. Zikredilen maddelerin çoğunluğunun tahıl gurubunda yer alması tesadüf değil, aksine yaşadıkları toplumun tarım toplumu olmaları münasebetiyledir. Bu bakımdan belirlenen gıdalar ve ölçüler realiteye uygundu. O zamanlarda her ne kadar nakit para azda olsa mübadelede kullanılıyor olsa da genellikle ödemeler aynî olarak yapılmaktaydı.⁵⁴²

Sanayi devriminden sonra tüm dünyada önü alınamaz bir değişim ve dönüşüm yaşanmış, nakit para kullanılan en yaygın alışveriş aracı olmuştur. İnsanların alışveriş alışkanlıkları ve çeşitleri değişmiştir. İnsanlar ihtiyaçlarını büyük ölçüde çarşı, pazar, alışveriş merkezi gibi yerlerde karşılamaya başlamışlardır. Artık içinde bulunduğumuz zaman diliminde Hz. Peygamber'in belirlemiş olduğu yiyecek maddelerinin gıda olarak kullanımı oldukça azalmış yahut ta ihtiyaç sahibinin ihtiyacını karşılayacak özelliği ortadan kalkmıştır. Bu durumda 1 sâ' ölçüğünde buğday ya da diğer gıda maddelerinden fitre verilmesi fikhî açıdan bir sorun teşkil etmese de Hz. Peygamber'in öğretmiş olduğu, din kardeşini Ramazan Bayramı sevincine ortak etmek, onu istemekten müstağni kılmak ve ihtiyacını gidermek gibi maslahat ve faydaları göz önünde bulundurulmuş olunmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda fitre belirlenirken yapılması gereken yemin kefaretinde beyan edildiği gibi kişinin ailesine yedirdiğinden ortalama bir miktarı belirlenip birey başı düşen bedeli, ihtiyaç sahibine ulaştırması olmalıdır.⁵⁴³ Fıtır sadakasının bu yöntem ile verilmesi genelde İslâm'ın özelde fitrenin amacına uygun düşmektedir.

Fitre miktarının hesaplanmasında güncel hesaplamalar dikkate alınmaktadır. Bu konuda yöntemler farklı olsa da hemen hemen tüm İslâm bilginleri bu kanaattedir. Kimisi bunun fert başına düşen ortalama bir miktar olarak söylerken, kimisi de yaşanan bölgedeki gıda maddelerinin ortalama değeri üzerinden hesaplanması gerektiğini söylemişlerdir. Bize göre dikkat edilmesi gereken önemli bir konu da, sadece iki görüşten birini esas alıp fitre miktarı belirlemenin eksik olacağıdır. Yukarıda izah edildiğine göre insanların yeme içme alışkanlıkları büyük ölçüde değişmiştir. Öğün sayıları da bu değişimden etkilenmiştir. Klasik ve çağdaş fıkıh eserlerinde fitre hesaplamalarında öğün sayısı iki olarak belirlenmiştir. Öncelikle ilgili ayet ile ilgili

⁵⁴² Vecdi Akyüz, *Zekât*, İz Yayıncılık, Ankara 2006, 499.

⁵⁴³ M. Hayri Kırbasoğlu, *Ahir Zaman İlmihali*, Otto Yayınevi, Ankara 2010, 325.

birkaç hususa değinip, öğün sayısına dikkat çekip, farklı bir hesap yapıp yapılamayacağını tartışacağız.

إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ “Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakiri yedirmek” ayetindeki ihtiyaç sahiplerine verilecek miktar, İmam Malik, İmam Şafi ve Medine ulemasına göre bir müd (iki avuç) gıda maddesidir. Bu görüşte olanlar Hz. Peygamber’in kendi avucu ile bir müd buğday verdiğiine dair haberlere riayet etmişlerdir.⁵⁴⁴ İbn Kasım ve İmam Şafi bu her yerde bir müddür, bu kadarını vermek kâfidir demişlerdir. İmam Malik ise, bu Medine halkının uygulamasıdır, diğer yerlerdeki insanlar ne yiyorlarsa, ne kadar yiyorlarsa onun ortalamasından verirler demiştir. Ebû Hanife ise yoksulları bir gün öğle ve akşam doyurmak gerekir demiştir. Bu farklı görüşlerin sebebi مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ ayetini Ebû Hanife hariç diğer âlimler “orta hallisinden” maksadın “orta derecede yedirmek” yani bir öğün doyurmak -ki bu bir müd buğdaydır- şeklinde anlarken, Ebû Hanife bir günlük doyurmak şeklinde anlamış ve onun buğdaydan yarım sâ’, diğer gıda maddelerinden 1 sâ’dan azı ile olmayacağını söylemiştir. Bu ihtilafın bir diğer sebebi de bu kefaretin, bir yandan bile bile oruç bozma kefareatine, bir yanda da ihramlı iken tıraş olma fidyesine benzemesidir. İhramlıyken tıraş olma fidyesine benzetenler yarım sâ’; oruç bozma kefareatine benzetenler bir müd gerekir demişlerdir.⁵⁴⁵

Ayette geçen أَوْسَطِ kelimesini “en iyisi” manasında anlayanlar olmuşsa da genel kanaat “ortalama seviye” anlamında olduğu yönündedir. Bu miktar belirlenirken ailelerin kısıtlı harcama yaptıkları ya da bayram vb. özel günlerde yaptıkları harcamalar değil, normal günlerin harcamaları esas alınmalıdır.⁵⁴⁶

Mükellef bir kimse hadislerde açıklanan gıda maddelerinden yarım sâ’ ya da 1 sâ’ ölçüsünde aynî ya da nakdî olarak fitresini verdiğiinde bunun fikhî açıdan herhangi bir sorun teşkil etmediğini yukarıda ifade etmiştik. Ancak bu yöntemin insanların vicdanlarını rahatlamadığını, ayrıca birçok zorlukları beraberinde getirdiğini de ayrıca dile getirmiştik. Ekseri ulemanın, fitrenin verilecek gıda maddelerini, nelerden ve ne kadar verileceğini belirlerken farklı görüşler ortaya koymasından, fitre ili ilgili yöntem

⁵⁴⁴ Enes b. Malik, Sıyâm: 19, Zekât: 28.

⁵⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehit*, II, 179-180.

⁵⁴⁶ Heyet, *Kur'an Yolu*, II, 334.

ve uygulamanın tevfiği olmadığını açık bir şekilde anlayabiliriz. Fitreden maksat, yoksulların ihtiyacını gidermektir. Bu değişmez bir hükümdür, ancak izlenen yol ve uygulanan yöntem farklı olabilir. Değişen birçok hesaba mukabil eski dönemlerde genel yönelim olan iki öğün yemek, günümüzde belirlenen güncel fitre miktarlarında esas alınmaktadır. Bizce bu husus üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntıdır.

Hz. Peygamber döneminde öğün sayısı sabah ve akşam olmak üzere ikidir.⁵⁴⁷ Son yüzyıl hariç, tarih boyunca İslâm coğrafyasının da iki ana öğün ile beslendiği kaynaklarda geçmektedir.⁵⁴⁸ Bundan dolayı klasik ve çağdaş fıkıh kitaplarında, yoksulları doyurmak ile ilgili hükümlerin hepsinde öğün sayısı iki olarak düşünülmüştür.⁵⁴⁹ Ancak günümüzdeki sayısal veriler insanların üç ana öğün ve ara öğünler yemek suretiyle yeni yemek alışkanlıkları kazandıklarını göstermektedir. Yapılan çalışmalardan bazıları ve elde edilen bulgular şu şekildedir:

1) Ankara'da üç yüz kişilik bir örneklem grubunda yapılan araştırmada, üç öğünden az yemek yiyen oranı %33,3, üç ile altı öğün yemek yiyen oranı %56,7, altı öğünden fazla yemek yiyen oranı %10,0 bulunmuştur.⁵⁵⁰

2) Diğer bir bulgu sağlık çalışanlarıyla yapılan araştırmada elde edilmiştir. Yapılan çalışmaya göre sağlık çalışanlarının %26,8'i üç öğünden az, %73,2'si üç öğün ve daha fazla öğün ile beslenmektedir. Sağlık personelinde yapılan başka bir çalışmada üç öğün yeme alışkanlığı %62,25'dir.⁵⁵¹

3) Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan 421 öğrenciyle yapılan araştırmada öğrencilerin %67,5'u günde 2-3 öğün tüketirken, %28,3'ü 4-5 öğün, %4,3'ü 6-8 öğün tüketmektedir.⁵⁵²

⁵⁴⁷ İbn Mâce, Et'ime: 54, Tirmizî, Et'ime: 44.

⁵⁴⁸ Deniz Gürsoy, *Tarihin Süzgecinde Kültür Mutfağımız*, İstanbul 2004, 67.

⁵⁴⁹ Bkz. İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 88,90; Meydânî, *el-Lübab*, III, 73.

⁵⁵⁰ Selen Yılmaz, *Yetişkinlerde Öğün Sıklığının Vücut Kompozisyonu Üzerine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010, 59.

⁵⁵¹ Betül Yücel, *Sağlık Çalışanlarının Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015, 69.

⁵⁵² Aliye Özenoğlu-Tuba Yalnız-Zeynep Uzdil, "Sağlık Eğitiminin Beslenme Alışkanlıkları ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Üzerine Etkisi", *Acı Badem Üniversitesi Sağlık Bilimi Dergisi*, 4 (3), 2018, 236.

4) Trakya Üniversitesi Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nda 2014 yılında 444 öğrenciyle yapılan anket sonuçlarına göre öğrencilerin %27,0'si iki öğün, %50,00'si üç öğün, %14,4'ü dört öğün, %8,6'sı beş ve daha fazla öğün yemek yemektelerdir. Yapılan diğer çalışmalarda ise, Uçar ve Hasipek (2006) öğrencilerin %51,3'ünün günde üç öğün yemek yediğini, Aytekin ve Bulduk (2000)'un çalışmalarında öğrencilerin %55,0'inin üç öğün, Sağlam (1991)'da %63,0'ünün günde üç öğün tükettiklerini belirtmişlerdir.⁵⁵³

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalarda, yeterli ve dengeli beslenme kriterlerine uygun olacak şekilde günde üç öğün tüketilmesi tavsiye edilmektedir.⁵⁵⁴ Besin çeşitliliği artırılmalı, her gün besin gruplarında yer alan besinler, gereksinim kadar her öğünde tüketilmelidir. Yaşlılar ez az üç öğün beslenmeli, yetişkinler ise en az üç ana, iki veya üç ara öğün ile besin alımı yapmalıdırlar.⁵⁵⁵

Yukarıda verilen araştırma sonuçları ve uzman görüşleri eşliğinde günde üç öğün tüketilmesi gerektiği sonucuna varabiliriz. Günümüzde de genel temayülün üç öğün olduğu dikkatimizi çekmektedir. Yapılan kısmî çalışmalardan elde edilen bu sonuçlar görüşümüzü desteklemektedir. Türkiye çapında yapılacak bir çalışmayla öğün tüketiminin yüzdeler oranlarına ulaşılabilir. Bu konunun detaylarını konunun uzmanlarına bırakarak kendi konumuzla ilgisini açıklamaya çalışacağız.

Günlük üç öğün tüketen bir kimse fitre miktarını hesaplarken aylık mutfak masrafını fert sayısına bölerek ortaya çıkan miktar üzerinden fitre vermeyi tercih edecek olsa, kanaatimize göre bu yöntemle yapılacak hesaplamada bir beis yoktur. Bilakis doğru bir hesaplama yapılmış olur. Çünkü mutfak masrafı için harcanan tutar, üç öğün yemek için harcanan masraftan elde edilmiştir. Bundan dolayı bir ailenin aylık mutfak masrafından yola çıkarak fitre miktarını belirleme yöntemini benimseyen Diyanet İşleri Başkanlığının da fitre hesabını, kanaatimizce asgari üç öğün üzerinden hesaplaması gerekmektedir. Çünkü genel temayül üç öğündür.

⁵⁵³ Ebru Onurlubaş-Hasan Gökhan Doğan-Senem Demirkıran, "Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 32 (3), 2015, 63.

⁵⁵⁴ "Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER 2015", T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1031, Ankara 2016, 58.

⁵⁵⁵ "Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER 2015", 113-114.

Öğün sayısını arttırmak, ilgili ayete de ters düşmemektedir. Ailesini ortalama üç öğün yediren bir kimse, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden doyurun buyruğuna uygun olarak üç öğün olarak takdir etmesi, ayetin belirttiği manaya işaret etmektedir. Şayet üç öğün yiyen bir kimse, fitre hesaplamasında iki öğünü esas alıyorsa, yoksul bir kimsenin iki öğün ile doymasını beklemiş olacağından, bu tutumun yardımlaşma, fakiri gözetme, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını karşılama ve yoksulun halinden anlama gibi ulvî değerlere sahip çıkılmadığını gösterir.

SONUÇ

İlk dönem İslâm âlimleri arasında oruç kefaretinin varlığı hakkında kayda değer bir tartışma yoktur. Bazı çağdaş ilim insanları ise oruç kefaretinin varlığından şüphe duyarak kendi usul ve yöntemlerine göre yaptıkları araştırmalar sonucunda oruç kefaretinin dinen sabit olmadığını söylemişlerdir. Özellikle Musa Carullah'ın bu husustaki düşünceleri çalışmamızda incelenmiştir. Carullah'a göre, oruç kefaretinin varlığına dair delil teşkil eden tek rivayette Ebû Hureyre, Seleme b. Sahr'ın başından geçen olayı tam olarak bilmediğinden zihar kefaretinin konu olan olayı, oruç kefaretinin sebep olan olay gibi rivayet etmiştir. Carullah bu iddiasını çeşitli yorumlarla ve rivayetlerle desteklemiştir.

İddia edildiği gibi oruç kefaretinin varlığına dair delil olan tek rivayet Ebû Hureyre hadisi değildir. Aksine Hz. Aişe'den, Cabir b. Abdullah'tan ve mürsel olarak gelen rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler Ebû Hureyre hadisini desteklemektedir.

Ramazan ayında eşiyle cima eden kimsenin ismi açıkça zikredilmemiştir. Bunun nedeni ravinin bu kişiyi rencide etmemek istemesi olabilir. Ayrıca tartışmaya konu olan kimse, ziharı ramazan orucunu korumak için yaptığını dile getirmiştir. Dolayısıyla asıl hedefi ramazan orucunu korumak olan kimsenin eşiyle cinsi münasebete girdikten sonra *helak oldum* demesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü zihar yapmış olsa da ramazan ayı çıktıktan sonra eşiyle cinsi münasebete girmek istediğinde ziharı çiğnemesi gerekecektir. Bu durumla karşılaşacağını bile bile Seleme b. Sahr'ın *helak oldum* demesi zihar yapmasından değil, aksine ramazan orucuna karşı gösterdiği saygısızlıktan çekindiğini göstermektedir. Rivayetlerden ulaştığımız bir diğer sonuç zihâr kefaretinin sebep olan olay gece, oruç kefaretinin sebep olan olay ise gündüz meydana gelmiştir.

Bu ve benzer değerlendirmelerden hareketle zihar kefareti ile oruç kefaretinin konu olan rivayetlerin aynı hâdise olmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu ve benzeri yorum ve delillerden yola çıkarak oruç kefaretinin varlığı rivayetlerle dinen sabit görülmüştür.

Oruç kefareti, fidye ve fitir sadakasının ortak çatı altında toplanmasına sebep olan ana husus, üç konuyla doğrudan ilişkisi olan bir yoksulun günlük doyum miktarına

ulaşma çabasıdır. Hz. Peygamber ve sahabe uygulamalarından elde edilen sonuçlara göre, kendi dönemlerinin sosyo-ekonomik şartlarına göre bir kimsenin günlük yiyecek miktarı takdir edilmiş olup bu sorumluluk yerine getirilmiştir. Ancak rivayetlerde zikredilen gıda maddelerinin ve miktarının yoruma açık olması, ayrıca günümüzde yeme içme alışkanlıklarının değişmesi yeni değerlendirmeler yapmayı gerekli kılmıştır. Buradan yola çıkarak klasik literatürde belirlenen fitre miktarının günümüzde tatmin edici olmadığı ve güncel fitre miktarı belirlemenin gerekli olduğu söylenebilir. Ulaşılabilecek fitre miktarı, diğer kefaretlerde ve fidyede belirlenecek miktarın tespiti konusunda da esas alınmalıdır.

İslâm âlimleri fitre sadakasının belirlenmesinde farklı yöntemler ileri sürmüşlerdir. Bunlar içinde kabul ettiğimiz metot, kişinin ailesine harcadığı aylık mutfak masrafının fert sayısına bölünerek elde edilen miktardır. Bu miktar belirlenirken “ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden yedin” ayeti de göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece bir kimse harcama yaptığı aylık mutfak masrafını ailedeki fert sayısına bölerek ortalama bir miktara ulaşacaktır. Bu miktar fitre ölçütü olarak kullanılmalıdır. Her yıl Diyanet İşleri Başkanlığının açıklamış olduğu fitre miktarı asgari düzey kabul edilmelidir. Şayet bir kimse kişi başı açıklanan asgari fitre miktarının üzerinde, fert başına daha fazla düşecek şekilde mutfak masrafı yapıyorsa kendi maddi durumunu esas alarak fitre miktarı belirlemelidir.

Fitrede alt sınır çizilirken üst sınırın bulunmadığı kabul edilen bir durumdur. Buna göre asgari fitre miktarı Diyanet’in her yıl açıkladığı rakam kabul edilmelidir. Gelirli kimselerin ise aylık mutfak masraflarının ailedeki fert sayısına bölmesiyle ulaşılan rakamdan elde edilen sonuç kendi üst sınırlarını belirlemiş olacaktır. Ayrıca klasik fıkıh külliyatında genel temayülden dolayı öğün sayısı iki olarak düşülmüştür. Günümüzde ise öğün sayısı üç olarak kabul edilmelidir. Bu kriterler esas alınarak belirlenen miktar ifa edildiğinde ilgili ayetin ruhuna uygun davranılmış olacağını düşünüyoruz. Bu şekilde Nebi’nin bayram gününde ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderme konusundaki rehberliği hayat bulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abderî, Muhammed b. Yusuf, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasar Halil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Abdülganî, Ebû Muhammed Abdülganî b. Saîd el-Ezdî, *Ğavamiz ve'l-Mübhemât fi'l-Hadisi'n-Nebevi*, (thk. Hamza Ebû'l-Feth b. Hüseyin Kasım Muhammed en-Nuaymî), Dâru'l-Minare, b.y.y. 2000.
- Akgündüz, Ahmet, "Hâkim", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, XV, 182-183.
- Aktan, Hamza, "Hz. Peygamber Dönemi Gıda Fiyatları Ölçeğinde Fıtır Sadakasının Günümüz Şartlarındaki Kıymeti Üzerine Bir Etüt", Editör: Yunus Vehbi Yavuz, "Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi Sempozyumu", 2-3 Ekim 2004: Bursa-Mudanya Montania Hotel: Tebliğ, Kurav Yayınları, Bursa 2007.
- Akyüz, Vecdi, *Zekât*, İz Yayıncılık, Ankara 2006.
- Apaydın, H. Yunus, 'Ta'lil', *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX, 511-514.
- _____, *İslâm Hukuk Usulü*, Bilimsel Araştırma Yayınları (BİLAY), Ankara 2017.
- Arslan, Mümine, *İslâm Hukukunda KeĢaret Cezaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2011.
- Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, Ankara 1993.
- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2000.
- _____, *Münhatü's-Sûlûk*, (thk. Ahmed Abdürrezzak el-Kebisî), Vizaretü'l-Umûmi'l-Evkaf ve Şüûni'l-İslâmiyye, Katar 2007.
- _____, *Umdetü'l-Kârî Şerhü Sahihi'l-Buhârî*, Dâr-u İhyaü'l-Türasi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *el-İnaye Şerhu'l-Hidaye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.
- Bardakoğlu, Ali, "Diyet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, IX, 473-479.

- Bayındır, Abdülaziz, “Bedene”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 302.
- Beyhâki, Ebû Bekir, *Sünenü'l-Kübra*, (3. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2003.
- Bigiyev, Musa Carullah, *Uzun Günlerde Oruç*, (sad. Abdullah Kahraman), İz Yayıncılık, İstanbul 2009
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihâlî*, (sad. A. Fikri Yavuz), Ravza Yayınları, İstanbul ts.
- _____, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Tarihu'l-Kebir*, Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Hindistan-Haydarabad-Dekken ts.
- _____, *et-Tarihu's-Sağir*, (1. Baskı), (thk. Mahmut İbrahim Zâyid), Mektebet-ü Dâru't-Türas, Halep-Kahire 1997.
- _____, *Sahih-i Buhârî*, (1. Baskı), Dâru'n-Necat, b.y.y. 2001.
- Buhûtî, Mansur b. Yûnus b. Salâhaddîn, *Keşşafü'l-Kina' an Metni'l-İkna'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Burhaneddin, Ebûl-Meâlî Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, (thk. Abdülkerim Sami el-Cündî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2004.
- Cemallüddin, Ebû'l-Mehâsin Yusuf b. Musa b. Muhammed el-Malatî el-Halebî, *Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsâr*, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut ts.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Razi, Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî, (1. Baskı), (thk. Üsmetullah İneyetullah ve diğerleri), Daru'l-Beşairu'l-İslamiyye, b.y.y. 2010.
- Çınar, Mahmut, “Zarûrât-ı Diniyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, XXXIV, 138.
- Çolak, A., “Oruç Kefâretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili”, *EKEV Akademi Dergisi*, 9 (23), 2005, 135-156.

- Dadaş, M. B., “Hanefî Fıkhdında Tedâhül İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 30, 2017, 205-237.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü Dârekutnî*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut-Lübnan 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah Abdurrahman, *Sünenü Dârimî*, (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Darânî), Dâru’l-Muğni, Suudi Arabistan 2000.
- Dehlevî, Şah Veliyullah, *Huccetü’l-Bâliğâ*, Dâru’l-Cîl, Beyrut 2005.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Fetvalar*, (4. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları:1066, Halk Kitapları: 243 D.İ.Y.K. Kararı 01.03.2017/19, Ankara 2018.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *İbn-i Âbidîn Tercümesi Fihristi ve Terimler Sözlüğü*, Şamil Yayınevi, İstanbul ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Oruç-İslâm’da Oruç”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, XXXIII, 416-425.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as, *Sünenü Ebî Dâvud*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut ts.
- Ebû Hayyân, Esirüddin Muhammed b. Yusuf b. Yusuf el-Ceyyâni, *Bahrü’l-Muhit fi’t-Tefsir*, (thk. Sadık Muhammed Cemil), Dâru’l-Fikr, Beyrut 1999.
- Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa’d el-Ensari, *İhtilâfu Ebi Hanife ve İbni Ebi Leyla*, Dairetü’l-Maarifi’l-Osmaniyye, Hindistan ts.
- _____, *Kitabü’l-Harâc*, (thk. Taha Abdür-rauf Said-Said Hasan Muhammed), el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, b.y.y. ts.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Yayınları. İstanbul 2015.
- Günay, Hacı Mehmet, “Nifas”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, XXXIII, 79-81.
- Gürsoy, Deniz, *Tarihin Süzgecinde Kültür Mutfağımız*, İstanbul 2004.
- Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekir b. Alî b. Muhammed, *el-Cevheretü’n-Neyyire alâ Muhtasari’l-Kudûri*, Matbuâtü’l-Hayriyye, Kahire 1912.

- Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1998.
- Hattâb el-Rui'nî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasâr Halîl*, (3. Baskı), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamdi b. Muhammed b. İbrahim b. Hattâb el-Bustî, *Meâlimü's-Sünen*, (1. Baskı), Matbûâtu'l-İlmiyye, Halep-Suriye 1932.
- Havva, Said, *el-Esas fi's-Sünne*, (1. Baskı), Dâru's-Selâm, b.y.y. 1994.
- Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsirü'l-Hâzin (Lübabü'l-Te'vil fi Meani'l-Tenzil)*, (tas. Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Hın, Mustafa-Buga, Mustafa-eş-Şerbeci, Ali, *el-Fıkhu'l Menheci alâ Mezhebi'l-İmami'ş-Şafi*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1992.
- İbn Abdullah, Muhammed b. İbrahim, *Mevsâtü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, b.y.y. 2009.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdilllah b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım *el-Kâfi fi Fıkh-ı Ehli'l-Medine*, Mektebetü'l-Riyadi'l-Hadis, Riyad 1980.
- İbn Âsım, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *el-Ehad ve'l-Mesanî*, (thk. Bâsim Faysal Ahmed Cevâbire), Dâru'r-Râye, Riyad 1991.
- İbn Âşûr, Ebû Abdilllah Muhamemd et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Dâru'l-Tunusiyye, Tunus 1984.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerhü Sahihi'l-Buhârî*, (thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.
- İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Mesud b. Musa b. Beşkuvâl el-Hazrecî el-Ensârî el-Endülüsî, *Ğavamidü'l-Esmâi'l-Mübheme*, (1. Baskı), (thk. İzzettin Ali Seyyid-Muhammed Kemâleddin İzzettin), Âlimü'l-Kütüb, Beyrut 1989.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kasım el-Kelbî, *el-Kavaninü'l-Fıkhiyye*, basım evi yok, b.y.y. ts.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman Ebî Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, (1. Baskı), (thk. Kemal Yusuf el-Hut), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1986.

_____, *Müsned İbn Ebi Şeybe*, (1. Baskı), Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.

İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Buluğü'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, (thk. Semin b. Emin ez-Zührî), Darû'l-Felak, b.y.y. 2004.

_____, *Fethü'l-Bâri Şerhü Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1977.

İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned-ü Ahmed b. Hanbel*, (1. Baskı), (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dâru'l-Hadis, Kahire 1995.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sait, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, *el-İhsan fî Takrib Sahih-i İbn Hibbân*, Müessetü'r-Risale, Beyrut 1988.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, *Sahih-i İbn Huzeyme*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zami), Mektebetü'l-İslâmi, Beyrut ts.

İbn Kâni', Ebû'l-Hüseyn Abdülbâki el-Bağdâdî, *Mu'cemü's-Sahabe*, (1. Baskı), (thk. Salih b. Salim), Mektebetü'l-Ğurabai'l-Eseriyye, Medinetü'l-Münevvere 1998.

İbn Kattân, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdülmelik, *el-İkna' fî Mesâili'l-İcmâ'*, el-Farukü'l-Hadise, Kahire 2004.

İbn Kesîr, İmadüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dımeşkî, *Tefsirü'l-Kurani'l-Azim*, (thk. Sami b. Muhammed Selame), Dâru Tıbbiyye, b.y.y. 1999.

İbn Kudame el-Makdisî, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah, *el-Kâfi fî Fıkhı'l-İmam-ı Ahmed*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

_____, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kâhira, Kahire 1968.

_____, *Umdetü'l-Fıkh*, (thk. Ahmed Muhammed Aziz), Mektebetü'l-Asrî, Beyrut 2004.

- İbn Kudame el-Makdisî, Şemseddin Ebû'l-Ferc Abdurrahman b. Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed, *Şerhu'l-Kebir alâ Metni'l-Muknî'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Zeyd, *Sünenü İbni Mâce*, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dâru İhyau'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaleddin b. Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut 1993.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Dâru'l-Hadis, Kahire ts.
- _____, *el-Beyân ve't-Tâhsîl*, (thk. Muhammed Hicî ve diğerleri), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan 1988.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târihu'l-Medine*, (thk. Fehim Muhammed Şeltut), basım evi yok, b.y.y. 1979.
- İbni Âbidîn, Ebû Abdillah Muhammed b. Zeyd, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr*, Tercüme: Ahmed Davutoğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul 1983.
- İbnü'l-Cârud, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali en-Nisâbü'rî, *el-Münteka mine's-Süneni'l-Mesnede*, (1. Baskı), (thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Müessetü'l-Kitabi's-Sekafiyye, Beyrut 1988.
- İbnü'l-Ferra, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ, *el-Udde fi Usuli'l-Fıkh*, (2. Baskı), (thk. Ahmed b. Ali Seyrû'l-Mübârekî), yayın evi yok, Riyad 1990.
- Karaman, Hayreddin; ÇAĞRICI, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.
- Kal'aci, Muhammed Revvâs, *Mu'cemu Lugati'l-Fukaha*, (2. Baskı), Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1988.
- Kallek, Cengiz, "Sâ'", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 318.
- _____, "Müellefe-i Kulûb", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 475-476.

- Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (çev. Bünyamin Erul), Nida Yayıncılık, İstanbul 2015.
- _____, *Fıkhü'z-Zekât*, (2. Baskı), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1973
- Kârâfî, Ebû Abbas Şihabeddin, *Zehîrâ*, (thk. Muhammed Hicî), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan 1994.
- Kâsânî, Alaaddin Ebû Bekir b. Mesud, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986
- Kırbaşoğlu, M. Hayri, *Ahir Zaman İlmihali*, Otto Yayınevi, Ankara 2010.
- Koca, Ferhat, *İslâm İbadet Esasları*, (3. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013.
- Kudûri, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer b. Hamedân Ebû'l-Hüseyn, *et-Tecrîd li'l-Kudûri*, (thk. Muhammed Ahmed Sıraç-Ali Cuma Muhammed), Dâru's-Selam, Kahire 2006.
- Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV), “*Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi*”, Ed.Yunus Vehbi Yavuz, Kurav Yayınları, Bursa 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî' li-Ahkâmî'l-Kur'an*, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1964.
- Macit, Y., “Kasten Oruç Bozmanın Cezası İle İlgili Rivayetlerin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (3), 2005, 121-157.
- Maçın, H., “Güncel Fıtır Sadakasının (Fitre) Miktarının Tespitine Dair Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 2013, 211-229.
- Mahzûmî, Ebû'l-Haccac Mücahid b. Cebr el-Mekkî, *Tefsirü'l-Mücahid*, (thk. Muhammed Abdüsselam Ebû'n-Nîl), Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyeti'l-Hadîse, Mısır 1989.
- Makdisî, Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Ebû Muhammed Bahaeddin, *el-Udde Şerhu'l-Umde*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2003.

Malik b. Enes, *Muvatta*, (2. Baskı), (thk. Abdülvehhab Abdüllatif), el-Mektebetü'l-İlmiyye, b.y.y. ts.

_____, *el-Müdevvene*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Mâverdü, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvi'l-Kebir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1999.

_____, *en-Nüket ve'l-U'yûn*, (thk. Seyyid Abdülmaksut b. Abdürrahim), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan ts.

Mâvsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*, Matbuâtü'l-Halebî, Kahire 1937.

Merginâni, Burhanüddin Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir b. Abdilcelil, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, (thk. Talal Yusuf), Dâru İhyau'l-Arabî, Beyrut-Lübnan ts.

Mevdûdî, Ebû'l-Âlâ, *Tefhimü'l-Kur'an*, (çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

Meydânî, Abdülğani, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), yayın evi yok, Beyrut-Lübnan ts.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dâru İhyau'l-Türasi'l-Arabî, Beyrut ts.

Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail, *Muhtasar el-Müzenî*, (Şafi'nin el-Ümm'ü ile birlikte), Dâru'l-Marife, Beyrut 1990.

Nesâi, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâi*, (thk. Abdülfettah Ebû'l-Gudde), Mektebetü'l-Matbuâtü'l-İslâmiyye, Halep 1986.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Hafizüddin, *Tefsirü'n-Nesefî*, Dâru'l-Kalemi't-Tayyib, Beyrut 1998.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, b.y.y. ts.

Onurlubaş, E., Doğan, H. G., Demirkıran, S., "Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 32 (3), 2015, 61-69.

Öğüt, Salim, "Fidyeye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, XIII, 55-57.

- _____, “Hedy”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVII, 156.
- _____, “İhram”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 539-542.
- _____, “İhsâr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 548-549.
- Özel, Ahmet, “Esir”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, XI, 382-389.
- Özenoğlu, A., Yalnız, T., Uzdil, Z., “Sağlık Eğitiminin Beslenme Alışkanlıkları ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Üzerine Etkisi”, *Acı Badem Üniversitesi Sağlık Bilimi Dergisi*, 4 (3), 2018, 234-242.
- Rağib el-İsfehânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1991.
- Rıza, Muhammed Reşit, *Tefsirü'l-Menar*, Hey'etü'l-Mısriyye, b.y.y. 1990.
- Sa'dî, Ebû Habîb, *el-Kamusu'l-Fıkhi*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1988.
- Sa'lebî, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali Nasr el-Bağdâdî, *et-Telkîn fi'l-Fıkhi'l-Malikî*, (thk. Ebî Üveys Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Sâğircî, Esad Muhammed Sâid, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, (ter. Feyzullah Birışık), Karınca-Polen Yayınları, İstanbul 2010.
- Salim, Ebû Malik Kemal b. Seyyid, *Sahih Fıkhi's-Sünne ve Edilletuhu*, Mektebetü'l-Tevfikîyye, Mısır 2003.
- Sancaktar, H. Ş., “Fıtır Sadakası Nedir, Nasıl Verilmelidir?”, *Diyanet Dergisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 23 (2), 1987, 15-21.
- Sâvî, Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Şerhi's-Sağir*, Dâru'l-Mârife, Beyrut ts.
- Semarkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, Ebû Bekir Alaaddin, *Tuhfetü'l-Fukaha*, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Senekî, Zekeriyya Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyya el-Ensârî Ebû Yahya Zeyneddin, *el-Gurerü'l-Behiyye fi Şerhi'l-Behçeti'l-Verdiyye*, Matbuatu'l-Yemeniyye, b.y.y. ts.
- Serahsi, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsut*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1993.

- Subkî, Ebû'l-Hasan Takıyüddin Ali b. Abdü'l-Kâfi, *Fetâvâ*, Dâru'l-Mârife, Beyrut ts.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tenviru'l-Havâlik Şerhu Muvattâ-ı-Mâlik*, Mektebetü'l-Ticariyyeti'l-Kübra, Mısır 1969.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (19. Baskı), (çev. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara 2014.
- Şa'rânî, Abdülvehhab, *Mizânü'l-Kübra*, (ter. A. Fâruk Meyân), Berekât Yayınevi, İstanbul 1980.
- Şafi, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1990.
- _____, *Müsned*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1980.
- Şemseddin, Mahmud b. Abdurrahman İbn Ahmed b. Mahmud Ebû's-Senâ el-İsfehânî, *Beyânü'l-Muhtasar*, Dâru'l-Medenî, Suudi Arabistan 1986.
- Şenol, Yahya, *Ramazan ve Oruç*, Süleymaniye Vakfi Yayınları, İstanbul 2009.
- Şentürk, Lütfi-Yazıcı, Seyfettin, *İslâm İlmihali*, (26. Baskı), D.İ.B. Yayınları, Ankara 2016.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, *Fethü'l-Kadîr*, (1. Baskı), Dâru İbn Kesir-Dâru'l-Kelime'l-Tayyib, Dimeşk-Beyrut 1998.
- _____, *et-Temhid*, (thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvi-Muhammed Abdülkebir el-Bekrî), Vizaretü Umûmü'l-Evkaf ve Şüûnü'l-İslâmiyye, Mağrib 1967.
- _____, *Neylü'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadis, Mısır 1993.
- Şeybanî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan, *el-Asl*, (thk. Ebû'l-Vefa el-Afgani), İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Karaçi-Pakistan ts.
- Şirbînî, Şemseddin Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l Muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Şürünbülâli, Hasen b. Ammâr b. Ali el-Mısırî, *Nûrû'l-İzah ve Necatü'l-Ervah fi'l-Fikhi'l-Hanefî*, (nşr. Muhammed Enis Mihrat), el-Mektebetü'l-Asrî, Beyrut 2005.

- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, (thk. Tarık b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseyni), Daru'l-Haremeyn, Kahire ts.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Cami-u'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, (1. Baskı), (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, b.y.y. 2000.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Muhtasar İhtilafü'l-Ulemâ*, (2. Baskı), (thk. Abdullah Nezir Ahmed), Dâru'l-Beşairi'l-İslâmî, Beyrut 1997.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhamed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, Şirketü'l-Mektebe, Mısır 1975.
- Türkiye Beslenme Rehberi TÜBER 2015, T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1031, Ankara 2016.
- Ubeyd, Hâce Kevkeb, *Fıkhü'l-İbâdât alâ'l-Mezhebi'l-Mâliki*, Matbuâtü'l-İnşai, Dimeşk-Suriye 1986.
- Udeh, Abdülkadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, (ter. Akif Nuri), İhya Yayınları, İstanbul 1976.
- Yaran, Rahmi, 'Kefaret', *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2002, XXV, 179-182.
- Yavuz, Yunus Vehbi, "Fitre", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, XIII, 160-161.
- _____, "Hayız", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVII, 51-53.
- _____, "Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının Ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi", Editör: Yunus Vehbi Yavuz, "*Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi Sempozyumu*", 2-3 Ekim 2004: Bursa-Mudanya Montania Hotel: Tebliğ, Kurav Yayınları, Bursa 2007.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yayın Dağıtım, İstanbul 1997.
- Yılmaz, Selen, *Yetişkinlerde Öğün Sıklığının Vücut Kompozisyonu Üzerine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010.
- Yitik, Ali İhsan, "Oruç", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, XXXIII, 414-416.

Yücel, Betül, *Sağlık Çalışanlarının Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.

Yücel, İrfan, “Hilâl”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVIII, 1- 11.

Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, *el-Bahrü'l-Muhît fi Usuli'l-Fıkh*, (1. Baskı), Dâru'l-Kütübî, b.y.y. 1994.

Zeylâ'î, Osman b. Ali b. Muhammed el-Bârî'î, *Tebyinü'l-Hakâik fi Şerh-i Kenzi'd-Dekâik*, (1. Baskı), Matbuatu'l-Kübra, Kahire 1896.

Zühayli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletuhu*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1985.

Zürkânî, Muhammed b. Abdülbaki b. Ebî Yûsuf ez-Zührî, *Şerhu'l-Muvatta*, (thk. Taha Abdür-rauf Said), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2004.

Online Yayınlar

<http://www2.diyamet.gov.tr/dinisleriyuksekkurulu/Sayfalar/Sadaka.aspx>, Erişim Tarihi:
14.07.2014.

<http://www2.diyamet.gov.tr/dinisleriyuksekkurulu/Sayfalar/Sadaka.aspx>, Erişim Tarihi:
14.07.2019.

<https://www2.diyamet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/1978> Erişim
Tarihi: 12.07.2019.

https://www.suleymaniyevakfi.org/fikih-araştırmaları/fitir-sadakasi/_fitre.html.
[10.10.2009](https://www.suleymaniyevakfi.org/fikih-araştırmaları/fitir-sadakasi/_fitre.html), Erişim Tarihi: 25.07.2019.

<https://www.hurriyet-com-tr.cdn.ampproject.org>, Erişim Tarihi: 01.07.2019.

[https://www.yenişafak.com/yazarlar/hayrettinkaramanramazan/fitir-sadakasi-fitre-
2020015](https://www.yenişafak.com/yazarlar/hayrettinkaramanramazan/fitir-sadakasi-fitre-2020015), Erişim Tarihi: 27.07.2019.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ali Ertan ULUKAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Bursa-16.04.1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi / İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	----
İş Deneyimi	
Stajlar	----
Projeler	----
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ertan635@gmail.com
Tarih	21.02.2020